

Vetenskaps societeten i Lund

Årsbok 1974

Vetenskaps-societeten
i Lund
Årsbok 1974

*Yearbook of
the New Society of Letters
at Lund*

Gleerups/Lund

Redigering: Louise Vinge

Formgivning: Lars Tempte

*Omslagsbild: Ektrappan i Lundagårdshuset från 1732. Foto: Erik Liljeroth,
Allhems förlag*

ISBN 91-40-03545-X

Berlingska Boktryckeriet

Lund 1974

Innehåll

Artiklar

- 5 *Staffan Helmfrid*: Kulturlandskap och tradition
- 20 *Bengt Hägglund*: Traditionsforskningen och den historiska metoden
- 45 *Ulf Sjödel*: Olika sätt att förklara. Några tankar med anledning av en aktuell diskussion
- 62 *Nils-Arvid Bringéus*: Bouppteckningar som etnologisk källa
- 96 *Ingar Bratt*: Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703. Utdrag ur större konsistoriets protokoll från våren och sommaren 1703 med inledning och kommentarer.

Minnesord

- 137 John Svensson av Sven Ekbo
- 141 Bror Olsson av Christian Callmer
- 151 Ivar Harrie av Gerhard Bendz
- 159 Anna Trolle-Bonde av Anne-Marie Palmstierna

Vetenskaps societeten i Lund

- 163 Matrikel
- 173 Verksamheten 1973
- 175 Räkenskaper
- 178 Revisionsberättelse
- 179 Skriftförteckning

Kulturlandskap och tradition

Tradition är ingalunda ett i vetenskaplig mening entydigt begrepp. Utan mer ingående analys använder jag det här i den allmänt vaga innebörden av något som överlämnats från tidigare generationer, framför allt de delar av kulturarvet som inte är rationellt motiverade eller kunde tänkas skapade i dagens samhälle på tröskeln till postindustriell tid. Både i allmänt språkbruk och inom forskningen torde man ge begreppet en snävare innebörd av icke-materiellt kulturarv, folklöre. I den förra, vidare betydelsen kan man nog beteckna kulturlandskapet, arvet från generationers odling och bebyggelse i vår fysiska miljö såsom en tradition i sig, en »megatradition», som bevarar väsentliga drag från det gamla Bondesverige. Just vår generation upplever sedan ett par årtionden den i tiden mest koncentrerade och till sina följder mest genomgripande och allsidiga förändring som detta i obruten kontinuitet formade kulturlandskap någonsin genomgått. 1930- och 40-talens svenska kulturlandskap, åtminstone det agrara, stod trots 1800-talets skiften i många hänseenden det medeltida tillståndet närmare än dagens! Utforskning av det snabbt förändrade kulturlandskapets ärvda strukturer är på sätt och vis också en traditionsforskning.

En anknytning till det mera specifika traditionsbegrepp som t.ex. folklivsforskningen arbetar med ligger däri att det ärvda odlingslandskapet och den traditionella bebyggelsen på landsbygden onekligen är den yttre miljö i vilken huvuddelen av traditionsstoffet hör hemma, det må gälla sagor, visor, lekar, danser, ordspråk – eller julseder. Utforskningen av kulturlandskapets utvecklingsfaser, dess utbredning och utformning vid olika tidpunkter blir så en oundgänglig hjälpvetenskap till den egentliga traditionsforskningen, de kulturlandskapsgenetiska forskningsprojekten må sedan ha helt andra målformuleringar och syften i sig. En värdefull egenskap, som i huvudsak utmärker det svenska kulturlandskapet är dess i Europa ovanligt långa *obrutna* kontinuitet

av bebyggelse och odling och dess etniska homogenitet. Vad som ligger i begreppet kontinuitet i ett kulturlandskap som ständigt förändras på ett eller annat sätt återkommer jag strax till. Det innebär i varje fall inte stillastående, petrifiering.

Kulturlandskapet, odlingsmarken och bebyggelsen, dess former, organisation och rumsliga struktur, är ett klassiskt forskningsobjekt för geografin. Det är ett mycket rikt sammansatt objekt. Ur den moderna samhällsgeografiska synvinkeln skulle man kunna säga att det är de samhällsgeografiska processernas hela artefaktmaterial från åtskilliga århundraden. Kulturlandskapsanalysen ger den materiella infallsvinkeln i regionfunktionsläran.

Att den kulturgeografiska institutionen i Stockholm sedan ett par årtionden tagit sig an detta forskningsfält som något av en specialitet kan i viss utsträckning förklaras med det utomordentliga källmaterial, som finns i centrala arkiv. Det gäller inte minst lantmäteristyrelsens internationellt sett unika samlingar av äldre by- och gårdskartor.

Ett forskningsmål har länge varit att urskilja de olika faserna i kulturlandskapets evolution, den utformning landskapet fått under olika skeden av samhällsutvecklingen, och att i vetenskaplig mening »förklara» strukturen och förändringsprocessen. Problemen kräver tvärvetenskapligt samarbete mellan geografer, ortnamnsforskare, rätts-historiker, växtbotaniker, kvartärgeologer, ekonomisk-historiker, historiker, arkeologer, folklivsforskare – och varför inte hembygdsforskare och traditionsbärare. Kunskapen om det agrara kulturlandskapet och dess utveckling har på det senaste 20-talet år vuxit och fördjupats på ett nästan dramatiskt sätt. I framför allt två avseenden har många överraskande resultat framkommit. Dels har evolutionen visat sig inrymma betydligt mer av dynamik och växlingar mellan tillväxt- och regressions-skeden än man föreställt sig, dels har kulturlandskapet visat sig innehålla spår av betydligt mer planmässighet och »ordning» än man räknat med. Svensk samhällsplanering har en förnämlig traditionslinje i bondesamhället genom mer än tusen år. (Se bl.a. D. Hannerberg, *Svenskt agrarsamhälle under 1 200 år*, 1972.)

Kulturlandskapet kan också ur ett annat perspektiv betraktas som ett samhällshistoriskt »arkiv», vars informationsinnehåll, lagrat i odlings- och bebyggelsepå, indelningsmönster och vägnät, till inte oväsentlig del täcker utvecklingskedan som ligger före eller utanför bevarad skriftlig dokumentation.

Vi skall ägna kontinuitetsfrågan lite uppmärksamhet, grundläggande

som den är för traditionsbegreppet. Hur yttrar sig kontinuitet och diskontinuitet i ett föränderligt kulturlandskap? En diskussion av denna fråga förutsätter grundläggande kunskap om kulturlandskapets innehåll och funktion.

Brukningsenheten, gården, är det agrara kulturlandskapets basenhet. Karakteristisk för det »traditionella», förindustriella, eller förvetenskapliga jordbrukssamhället inte bara i vår del av världen var *byn* med två eller flera gårdar inom en gemensam rågång med samfällt ägande och nyttjande av betesmark, vägar och hägnader och enskilt ägande och nyttjande av odlad mark och ängsmark hägnad till skydd för den växande grödan under vegetationsperioden och med de enskilda ägorna i ägoblandning, särskilda genom ägo gränser.

Byns gårdsbebyggelse var endera spridd inom byterritoriet eller samlad till en bytomt.

Efter allt vad vi vet om byns uppkomst och utveckling var dess grundläggande funktion motiverad av de problem och möjligheter till samordning och samverkan som den regelbundna trädesrytmen och rytmen i betesgången erbjöd.

Inom den ram ägande- och nyttjandegränser, bebyggelse och vägnät, terrängformer och jordmåner bildade, formades byns landskap av den areella produktionens aktiviteter. Skogen präglades av betesgången, ved- och virkesfångst och liknade mycket litet dagens odlade skog. Beteshagarna formades till en säregen landskapstyp, som idag är i snabbt försvinnande genom igenväxning. Åkermarken utmärktes främst genom sin uppdelning i små, smala brukningsytter ofta skilda åt av i gränserna upplagda stenrader eller grunda diken. Ute i åkern kunde det vara ganska mycket stenar och andra odlingshinder, eller rent av spridda träd. Hägnaderna, vare sig det var gärdesgårdar eller stenmurar gav sin alldeles särskilda karaktär åt bybilden; sett från den vägförandes sida var det väl framför allt de otaliga grindarna som gav jordbruksbygden dess särprägel. Det relativt slutna gårds- och byhus-hållet tenderade mot en karakteristisk balans mellan de olika formerna för markutnyttjande. Balansen var en funktion av inte i första hand de naturgivna förhållandena, utan av bybefolkningens storlek och tillväxt och en jordbruksekonomi som successivt tillfördes tekniska och andra nyheter från Europas mer utvecklade och innovativa agrarbygder. I det komplexa samspelet av faktorer som kan bidra att förklara utvecklingen inom det självhushållande agrarsamhället har innovationer i vidsträckt mening i regel uppmärksammats mest. Nyheter på

Staffan Helmfrid

jordbruksteknikens område, nya odlingsväxter och nya odlingssystem och växtföljder, nya husdjursraser osv. har alla inneburit förändringar med i vissa fall genomgripande konsekvenser i byns yttre miljö eller inre organisation. Också innovationer av samhällsorganisatorisk art har påverkat byn.

Det torde framför allt vara *bristen på data* om befolkning och folkökning för de många seklerna före 1700-talets mitt som gjort att befolkningsvariabeln vanligtvis blir relativt försummad vid försöken att mer exakt och metodiskt analysera förändringarnas orsaker. Den starka ökning i uppodlingsgrad som utmärkte slättbyarna exempelvis under den tidigare delen av medeltiden och som åtföljdes av en förskjutning i relationen mellan animalisk och vegetabilisk produktion i stora delar av mellersta och norra Europa under denna tid kan endast förstås som en konsekvens av folkmängdstillväxt. Gränsen mellan plöjd och oplöjd mark, mellan odlad jord och skog, en markant gränslinje i kulturlandskapet, har under vissa skeden förskjutits också i skogens favör, odlad mark har övergivits. I den mån förskjutningarna skett inom bestående byars ram innebär det givetvis intet »kontinuitetsbrott» för byns del, lika litet som andra regelbundna eller långfristiga förändringar i markanvändningen inom byn.

Sett i det långa tidsperspektivet av våra jordbruksbygders historia framträder århundradena kring Kr.f., järnålderns slutskede – den tidigare medeltiden, samt tiden från 1500–1800-talen som expansiva faser, med växande åkerareal, tillkomst av nybyggen – och sannolikt växande befolkningstal. I gengäld framstår 400–500-talen, tiden omkr. 1350–1500 – och tiden efter 1945 som regressionsfaser, med övergiven bebyggelse och krympt kulturareal. Orsakssammanhangen är i detta fall betydligt mer svårutredda och i varje fall inte jämförbara mellan de olika regressionsfaserna. Självfallet har mycket intresse ägnats frågan om kulturlandskapets kontinuitet genom de tidigare regressionsfaserna. Överges bebyggelse och odling varaktigt så är självfallet kontinuiteten bruten, även om samma landområden långt senare skulle återbebyggas och odlas. För den senmedeltida regressionsfasen behöver vi – i motsats till stora delar av mellersta Europa – endast i begränsad omfattning räkna med kontinuitetsbrott i bygden. Huvuddelen av byarna och ensamgårdarna klarade sig igenom krisen även om man får räkna med påtagliga förändringar inom byarnas ram. Kontinuitetsproblemet äldre järnålder – yngre järnålder är betydligt mer komplicerat. Regionalt har det hävdats att sammanhängande bygder ödelagts och senare åter-

kultiverats i nya mönster. Yngre och pågående forskning synes dock kasta nytt ljus över detta skede. En inte oväsentlig del av »ödeläggelse-indicierna» synes kunna ges förklaringar i termer av ingripande agrar-ekonomiska och agrartekniska förändringar, snarare än totalkatastrofer. Frågan har diskuterats av Sven-Olof Lindquist i avhandlingen *Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Östergötland* (1968). T.o.m. för den sedan sekelskiftet livligt diskuterade klimatförändringsepoken omkring 500 f.Kr. förefaller nyare fältiakttagelser hopa indicier för kontinuitet åtminstone lokalt och åtminstone ifråga om odlad jord från bronsålderns bebyggelse in i järnåldern. Vi har ändå ännu inte skäl att räkna med ett mer påtagligt traderat direkt kulturlandskapligt arv från bronsåldern och tidigare. Det är inte uteslutet att ett sådant kan komma att positivt bevisas allteftersom fältarbetet intensifieras och utvecklas metodiskt-tekniskt. Frågeställningen kan bland andra komma att aktualiseras i ett pågående forskningsprojekt på sydöstra Gotland, där Sven-Olof Lindquist upptäckt ett utomordentligt lovande område av förhistoriska fältindelningar och odlingsspår.

Själva gårdsbebyggelsen i ett land som aldrig övergett trähusbyggnadet har normalt omsatts många gånger under gårdarnas existens som brukningsenheter. Det innebär uppenbarligen inget kontinuitetsbrott även om arkeologer ofta tolkar iakttagelser av varandra pålagrande husgrunder på det sättet. Ibland har hela byar brunnit och återuppbyggt av sina återvändande bybor. Det rör sig här också bara om parenteser i byarnas långa liv, inte om brott i kulturlandskapets kontinuitet. I motsats mot vad tidigare forskning trodde, har mycket få varaktiga byödeläggelser orsakats genom direkta krigshandlingar. Bondesamhället har en oerhörd överlevelseförmåga och motståndskraft – det har också moderna krig visat.

Men där har också, inom byns ram, skett förändringar av annan art med själva gårdsbebyggelsen. Som ett samhälle i sig och del av ett större samhälle har byn underkastats olika former av planerande verksamhet. Det har bl.a. haft till följd att gårdarna vid mer än ett tillfälle måst byta byggnadsplats inom byn. Vi vet att så skedde vid enskiftet eller laga skiftet under 1800-talet med huvuddelen av slättbygdernas gårdar i samband med bysamhällenas upplösning. Vi vet också att en inflyttning på en planmässigt utmätt, samlad bytomt erfordrades enligt medeltidens solskiftesregler – och i åtskilliga fall genomfördes i överensstämmelse med dessa under medeltiden. Reglerande ingrepp av denna art, däri det fundamentala har varit den roll av ägorättsdokument

Fig. 3. Väversunda 1704.

Fig. 4. Väversunda 1765.

Staffan Helmfrid

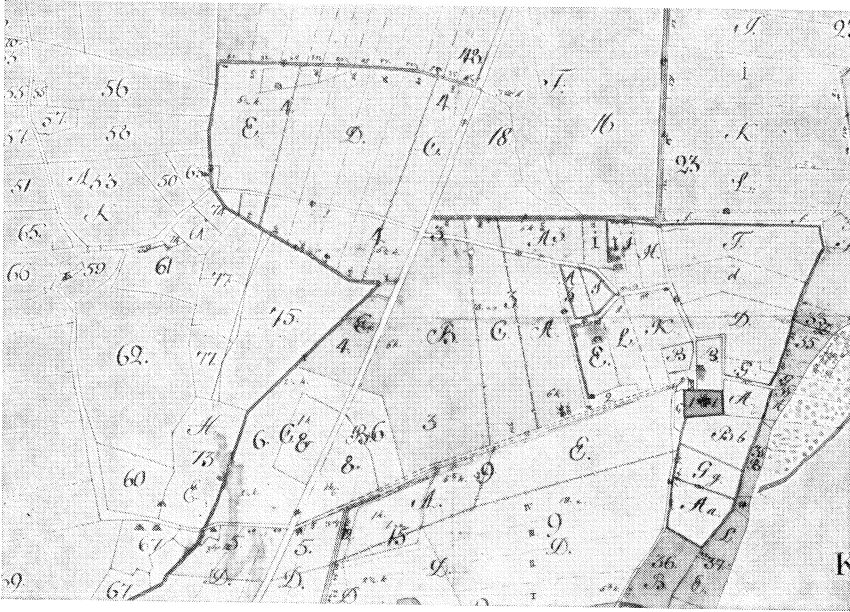

Fig. 5. Väversunda 1792.

Fig. 6. Väversunda 1840.

Fig. 7. Väversunda 1878.

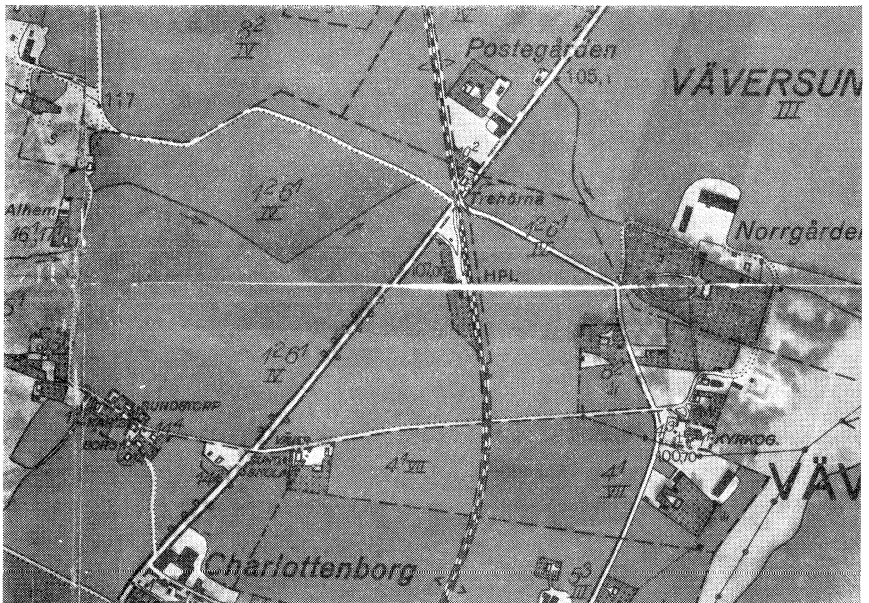

Fig. 8. Väversunda 1948.

och »bolagskontrakt» som gårdarnas byggnadstomter tydligen redan under förhistorisk tid fått (Se t.ex. David Hannerberg: »Bytomt och samhällsorganisation», *Ymer* 1966). Omplaneringen av byn omfattade i vissa skeden, inte bara på 1800-talet och under medeltidens solskifte, ägofördelningen, ägo gränsmönstret i byns skiftade enskilt brukade och ägda inägor. Ägo gränserna i byn, och alldeles särskilt byggnadstomternas gränser har omgärdats av alldeles särskilt lagskydd, och följaktligen varit mycket fasta om än inte direkt synliga element i landskapet. Omläggningen av gränsmönstret, själva indelningen av marken, har föranletts av speciella situationer, då omplanering varit angelägen – eller påtvingad. Normalt har dessa ingripande åtgärder avsatt ett betydande skriftligt källmaterial. Men den skriftliga dokumentationen av denna art sträcker sig i stort sett endast tillbaka till högmedeltiden. Inslag av planering och omplanering inom byns ram har dock påvisats även för tidigare skeden.

Även en total omfördelning av byns territorium mellan de delägande hemmanen, en därmed sammanhängande omflyttning av gårdarnas bebyggelse och ett kanske denna omplanering orsakande nytt odlings-system eller en ny odlingsteknik i byn med ty åtföljande omdragning av hägnadssystem och ändring i den odlade arealens och ängens omfattning och läge kan inte anses innebära »kontinuitetsbrott», även om den landskapliga förändringen kan vara nog så ingripande. Det är snarare i tiden starkt koncentrerade faser av evolutionen. Resultatet av ett eller ett par årtusendens kontinuerliga evolution inom agrarlandskapet är att våra dagars kulturlandskap är sammansatt av element av mycket olika ålder. Ibland är gamla element i kulturlandskapet idag helt funktionslösa (»fossila»), i andra fall har de fått en helt ny funktion (»relikta»), i åter andra fall ingår de olikåldriga delarna i ett aktuellt funktionssystem (»recenta»). Vad är det då i all föränderlighet som mest beständigt konstituerar »traditionen» i agrarlandskapets långa tidsperspektiv? Det förefaller som om det mest beständiga i ett etablerat utvecklat agrarlandskap är dels själva by- (gårds-) territorierna med deras avgränsning mot varandra, dels byarnas namn. Justeringar i detalj av byars rågångar, liksom uttals- och skrivförändringar i namnet betyder härvidlag intet. Bynamnens relation till själva bebyggelsen, resp. byterritoriet är väl inte helt entydigt utredd för alla äldre namntyper, men det står klart att huvuddelen av namn på byar, ensamgårdar och terrängformer i de gamla bygderna varit en del av kulturlandskapet sedan förhistorisk tid. De avgränsade byterritorierna och byarnas namn

förefaller vara de yttre element som konstituerar den historiska och geografiska identiteten i kulturlandskapet. Vi har t.ex. inte varit benägna att tala i termer av kulturlandskap och kontinuitet i länder eller skeden med »shifting cultivation», mobilt svedjejordbruk. Den ökande kunskapen om identitet och kontinuitet i reviren också i länder där gränsläggning och markprivatisering ännu inte skapat det fasta mönstret av ägo gränser ger numera ännu djupare perspektiv i kulturlandskapets förhistoria. Så länge den territoriella enheten och dess namn består kan man tydligen tala om kontinuitet på ett meningsfullt sätt. Inom ramen för denna identitet har former och intensitet i markanvändningen, ägoindelningsmönster, och bebyggelsens utformning och läge i den enskilda byn undergått genomgripande förändringar vid flera tillfällen. Så långt den identiteten består kan vi inordna de identifierbara skikten i kulturlandskapsutvecklingen och de olikåldriga beståndsdelarna i byns landskap i en kedja av sammanhängande händelser, förklara dem som avsedda eller oavsiktliga konsekvenser av en sammanhängande följd beslut och åtgärder. Med byterritoriets stabilitet och konstans sammanhänger konstansen i de territoriella indelningar som byggts upp på detta, framför allt socknen, i de gamla jordbruksbygderna väl etablerad långt före den kristna kyrkans införande i landet, och i huvudsak, trots otaliga små gränsändringar, bestående intill våra dagar som jordebokssocken (Se bl.a. Ulf Sporrang: *Kolonisation, bebyggelseutveckling och administration*, 1971). I många fall är den ännu identisk med den territoriella församlingen.

Kulturlandskapet är inte bara intressant som objekt för forskning. Själva motivet för forskning förstärks av det faktum att det också är vår fysiska livsmiljö, att det har rekreativa värden som alltmer uppmärksammas och efterfrågas i en tid, då den kvarlevande rest av Bondesverige som agrarlandskapet är, utsätts för en mer koncentrerad förvandling och mer omfattande ingrepp än någonsin tidigare. Förändringar i fastighetsbildningslagstiftningen, som undanröjt hindren för fastighetsbildning över sockengräns, i den territoriella indelningen som gjort socknen funktionslös och i 1968 års fastighetsbeteckningssystem som om det genomförts skulle innebära byte av namn för otaliga fastigheter, upphörd betesdrift, som låter betesmarkerna växa igen, ett mekaniserat jordbruk som kräver stora enheter och stora, hinderfria fält i förening med en allmän reducering av den odlade arealen innebär det närmaste kulturlandskapet kommit ett totalt traditions- och kontinuitetsbrott under åtminstone ett och ett halvt årtusende. Stefan Fogel-

Staffan Helmfrid

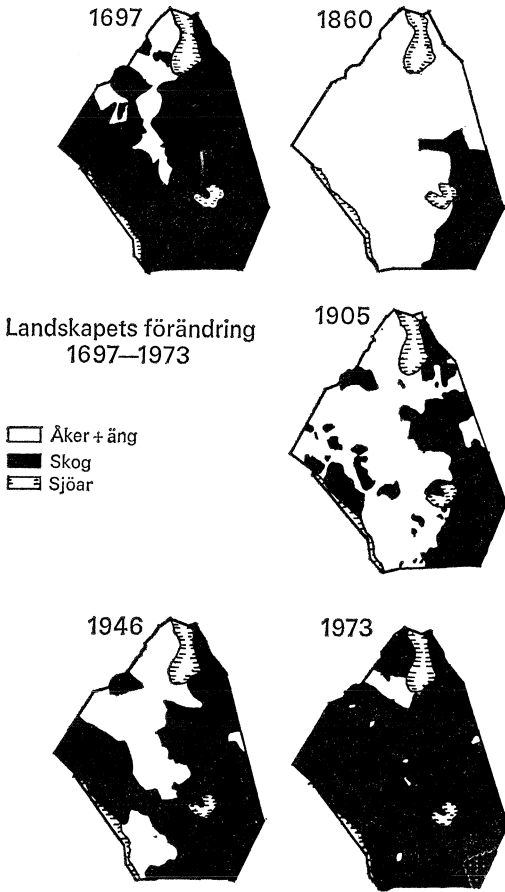

Fig. 9. Ett exempel från Östergötland på fördelning mellan skog och åker + äng under 300 år. Källa: Lars Kardell, »Skogsbruk och friluftsliv – en olöslig konflikt?», *Sveriges Natur* 1973, s. 200.

vik har redovisat ett försök att med datakartografins hjälp göra en framskrivning av kulturlandskapets yttre förändring – igenväxningen i Östergötland 1950–1980-talet. (Stefan Fogelvik: *Kulturlandskap i omvandling*. Rapporter från FAK, Kulturgeografiska inst., Stockholms universitet.) Omvandlingen, vars tempo ger åskådliga resultat från år till år, kan iaktas av större delar av vårt folk än förr. En följd av välståndsökningen, bilismen och ökad fritid har blivit ökad rörlighet. Man förflyttar sig som aldrig förr över landets yta – och blir intresserad av vad man ser hända med denna. Kulturlandskapet är otvivelaktigt idag en icke oväsentlig komponent i livskvalitébegreppet. Den ökande efterfrågan på kunskap om kulturlandskapet och de processer som förändrar det, från samhällsorgan med planeringsansvar på olika nivåer, som förmärckts de senaste åren, är otvivelaktigt ett tecken på att man

börjar uppmärksamma detta. Den starka opinion som väckts mot fastighetsbeteckningsreformen är ett tecken på att även de ärvda traditionsvärdena i kulturlandskapet uppfattas som levande och värdefull miljö.

Man har väl ännu inte lyckats mer direkt mäta de kulturlandskapliga traditionsvärdenas betydelse i det moderna samhällslivet, deras i vidsträckt mening rekreativa roll. Det förefaller dock som om den växer i takt med den teknisk-ekonomiska förvandlingen av vår tillvaro.

Innebörden i en kulturlandskapsförvandling som i praktiken bryter kontakten med det förflutna kan på ett slående sätt – utan att däri några värderingar behöver läggas – belysas med omvandlingen av ett grannlands landsbygd, DDR:s. Den kan inte förstås utan kännedom om den specifika historiska situationen 1945 och de närmaste årtiondena därefter. Redogörelsen hänför sig i första hand till norra DDR, Pommern-Mecklenburg. Under den s.k. »amtslose Zeit» efter de ryska truppernas framträngande förstördes godsarkiv och andra dokument-samlingar rörande markägande och historisk-geografiska förhållanden, som skulle kunna tjäna som grund för senare rättsanspråk från fördrivna godsägare. Bibliotek och privata boksamlingar rensades från *all* tysk litteratur, inkl. topografisk, tryckt 1933–1945. Många slott och herrgårdar jämnades med marken eller fick nya hyresgäster. När ockupationsförvaltningen börjat fungera delades godsen upp i småbruk, fördelade på tidigare arrendatorer och lantarbetare m.fl. Så följde under 1950-talet den totala kollektiviseringen, bildandet av s.k. LPG (Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaft). När den ekonomiska återhämtningen börjat inledde den östtyska regimen en systematisk omgestaltning av landsbygden inom ramen för LPG och i linje med ideologiska mål. Innebörden i omgestaltningen illustreras med en eller annan »färdigombyggd» LPG. I syfte att upphäva olikheterna mellan boende på landet och i staden avröjes den äldre lantbebyggelsen. I ett LPG-centrum anläggs ett bostadskvarter med fyravåningars hyreshus och servicecenter, lekplatser etc. Ett stycke därifrån uppföres de fabriksliknande ekonomibygnaderna till den stora enheten. Fältindelning, gränser, vägar omplaneras i ett nytt rationellt stormönster.

Under senare år har historiskt-geografiskt inriktad forskning åter kunnat komma igång. Ett traditionsrikt centrum härför finns i Greifswald. Forskningen stöter på en delvis total dokumentationslucka – den har helt enkelt förlorat möjligheten att rekonstruera agrarlandskapets indelning och former före 1945. Det är givet att i viss utsträckning det

Så genomgripande har förändringen varit att det visat sig i det närmaste omöjligt att finna traditionsbärare bland jordbruksbefolkningen som med säkerhet kan peka ut vilka fält och områden som hörde till de gårdar de brukade före kollektiviseringen. Idag upplevs detta naturligtvis som en förlust inte bara ur vetenskaplig synvinkel.

Desto större värde måste tillmätas de källor till det äldre agrarlandskapets historia och geografi som trots allt räddats över i vår tid. Dit hör de svenska s.k. matrikelkartorna över svenska Pommern från tiden omkring 1700, som genom prof. Curschmann en gång samlades till geografiska institutionen vid universitetet i Greifswald. Dit hör också en storskalig kartering av delar av Mecklenburg från 1700-talet. De ger brottstycken av information, men ovärderliga brottstycken, på vilka en angelägen forskning åter börjar byggas. Resenären på landsbygden i norra DDR kan i framtiden få svårt att finna hållpunkter för att föreställa sig hur där har sett ut i ett land där en slavisk agrarbosättning fylldes ut och överlgrades av tysk kolonisation i regelbundna byar på medeltiden, senare i huvudsak lagda under slottsgods, ett område som varit föregångare inom tidig jordbruksmodernisering.

Traditionsforskningen och den historiska metoden

I och för sig kan den historisk-kritiska metoden i forskningen sägas vara neutral i frågan om traditionens auktoritet och dess funktion i det kulturella livet. Men icke desto mindre har den ibland använts i traditionsbevarande syfte, för att främja inflytandet från en bestämd tradition, ibland åter för att med historieskrivningens hjälp komma bort från en viss tradition, som man ansett fylld av fördomar eller menat med orätt betraktats som sakrosankt. – Benedict Spinoza ville med den historisk-kritiska metoden neutralisera den judiska och den romersk-katolska traditionens inflytande över religionen, Johann Salomo Semler ville på samma sätt genom en historisk forskning över dogmernas historia relativisera det fornkyrkliga dogmats auktoritet. Under romantiken åter blev den historiska forskningen ett medel att levandegöra en tradition som man ansåg förbisedd och av inspirerande värde för den samtida kulturen.

Allt detta har relativt litet att göra med frågan om den historiska metodens användbarhet i traditionsforskningen men kan möjligen ge en föreställning om att denna forskning står inställd i en vidare kontext än den rent objektiva informationens. Därför kan också det sagda bilda en bakgrund till den diskussion som i våra dagar föres angående den historiska metodens användbarhet inom traditionsforskningen. Den fråga man ibland ställer är, om inte den historiska metoden själv så småningom blivit en sakrosankt auktoritet, som det finns anledning att kritiskt granska. Vad diskussionen gäller är givetvis inte metoden som sådan till dess tekniska sida utan snarare den principiella grundsyn som ligger bakom denna metod såsom den ofta har använts. Den fråga som i det följande skall behandlas är m.a.o. följande: Kan den gängse historisk-kritiska metoden anses adekvat inom traditionsforskningen? Kan den göra rättvisa åt de funktioner som traditionerna faktiskt utövar inom

Traditionsforskningen och den historiska metoden

det mänskliga livet, eller måste denna forskning insättas i en vidare kontext för att kunna ge en tillfredsställande bild av sitt föremål?¹

Vanligen har det ansetts självklart, att den kritiska historieforskningens metoder utan vidare kunde tillämpas också då det gällde utforskandet av en tradition, det må vara en religiös, filosofisk eller litterär. Liksom den, som sysslar med politisk historia, ur källorna och kvarlevorna från äldre tider söker fastställa fakta i ett förgånget skeende, så – menar man – kan den som undersöker en tradition, ur texterna helt enkelt fastställa, vilka idéer och föreställningar, som utmärker denna tradition.

I båda fallen är det egentligen ett naturvetenskapligt vetenskapsideal som utgör förebilden. Liksom fysikern med sina instrument undersöker fysikaliska fakta, kan historikern undersöka texter eller arkeologiska fynd och därur dra slutsatser angående beskaffenheten av ett visst händelseförlopp. I stort sett samma vetenskapsideal överfördes till det som vi kan kalla traditionsforskningens område, alltså till den »historievetenskap», som sysslade med litterära, filosofiska eller teologiska texter. Man insåg tidigt, att det på detta fält förelåg alldeles speciella problem, och under intryck härav utbildades under 1800-talet en komplicerad hermeneutik, där man på olika sätt sökte komma till rätta med förståndets problematik i de s.k. Geisteswissenschaften. Men hela tiden låg därbakom den moderna historieforskningens grundförutsättning: att den nutida forskaren genom sin bekanskap med källorna – t.ex. de klassiska texter, som representerade en viss tradition – kunde göra deras innehåll tillgängligt och på nytt levande för läsare eller åhörare.

I denna hermeneutik byggde man bl.a. på två karakteristiska idéer: Friedrich Schleiermacher, en av föregångarna för denna art av traditionsforskning, utvecklade tanken, att uttolkaren i kraft av sin andliga utrustning kan bli kongenial med de texter ur traditionen, som han undersöker, och därigenom på ett fritt sätt vidareutveckla de idéer han utforskar. Han kan t.o.m. – heter det i ett bekant yttrande – »förstå en författare bättre än han förstått sig själv». – Vidare utvecklades i denna tradition tanken på den s.k. hermeneutiska cirkeln: den som skall förstå en idétradition måste givetvis utgå från relevanta texter men bär samtidigt med sig vissa förutsättningar, som gör att han kan förstå dem. Utifrån den sålunda vunna förståelsen kan han sedan i sin tur tolka nya texter. Förståelsen framväxer sålunda genom en växelverkan mellan text och intellekt, mellan traditionen och dess interpret.²

Den långa, av tysk idealistisk filosofi präglade hermeneutiska tradi-

tion, som exemplifierats med de båda nu anförda grundidéerna, bars av en strävan att göra rättvisa åt de s.k. andevetenskapernas egenart i förhållande till naturvetenskaperna. Den rationella historievetenskapen var dock hela tiden den grund man byggde på. Först i våra dagar har man på filosofiskt håll börjat sätta denna vetenskaps förutsättningar i fråga, när det gäller utforskningen av traditioner av idémässig art. Fråga är vilka problem som därvid uppstår och vilka nya möjligheter, som eventuellt öppnar sig i förlängningen av den kritiska analysen av traditionsforskningens metodproblem. För att få klarhet över dessa frågor torde det vara av värde att gå tillbaka till den moderna historieforskningens ursprung, dels för att se hur man dessförinnan bemästrade motsvarande frågor, dels för att bättre kunna förstå vilka principer, som ligger bakom den historiska metoden.

Vad fanns före den moderna historieforskningen?

Om man med »modern» historieforskning menar den med kritiska metoder bedrivna historievetenskapen, sådan den utvecklats från 1700-talet fram till våra dagar, är det inte svårt att säga, vad som fanns dessförinnan på motsvarande område: en historieskrivning, som närmast bestod i ett samlande och återberättande av historiska händelser, ofta med ett bestämt pragmatiskt syfte och efter ett ganska tillfälligt urval. Ibland kan denna krönikeskrivning vara av värde också för vår tids historievetenskap, men vi tillmäter den intresse huvudsakligen därför att den kan ha bevarat ett material, som eljest vore okänt, eller därför att den ibland röjer en helhetssyn på historien, som ur idéhistoriska synpunkter kan ha sitt intresse.

Men frågar vi vad som på traditionshistoriens område föregick den moderna utveckling, som tog sin början med den kritiska historieskrivningen och med den nya hermeneutiken under 1800-talet, ställes vi inför ett mycket mer komplicerat problem. Det råder ingen tvekan om att traditionen på sätt och vis hade en starkare ställning under den föregående tiden. Man hade förmodligen på det hela taget en mera levande kontakt med traditionen och mera direkta relationer till den, än vad som vanligen är fallet i våra dagar. Påståendet att historieforskningen, som gett oss så mycket säkrare kunskaper om det förgångna, samtidigt har fjärrmat oss från historien, äger sin tillämpning på traditionen, i varje fall stora delar därav, t.ex. den antika och den bibliska.

Traditionsforskningen och den historiska metoden

Det förefaller sålunda som om det i den förkritiska epokens sätt att handskas med traditionen fanns en inlevelse och förståelse, som sedermera i stor utsträckning gått förlorade, samtidigt som den kritiska forskningen på ett mera ytligt plan tycks ha ökat våra kunskaper om materialet och om relevanta historiska fakta.

Om det före den kritiska historieskrivningens epok fanns en »traditionsforskning» med andra betingelser och med större förmåga att skapa en levande kontakt med traditionen, vore det av intresse att undersöka dessa betingelser och pröva, om det i själva den dåtida relationen till det litterära, filosofiska eller teologiska arvet fanns förutsättningar, som sedan förändrats eller eliminerats.

Som vi senare skall se, har man också inom den nyare traditionsforskningen i vissa fall gått tillbaka till dessa betingelser och hänvisat till kunskapsteoretiska förutsättningar, som förelåg i det förkantianska tänkandet, i syfte att metodiskt begrunda en förståelse av traditionen, som är mera adekvat än den man kunde vinna genom historisk-kritisk metod.

Men innan vi går in på dessa frågor har vi att närmare undersöka några av den gängse historieforskningens ursprungliga premisser.

Några lärdomar från Spinoza

En föregångare inom den historisk-kritiska traditionsforskningen var Spinoza. Han har i sin *Tractatus theologico-politicus* 1670 – hundra år före sin tid – utvecklat de grundläggande principerna för en rent historisk tolkning av Bibeln. Han har också klarare än de flesta påvisat de konsekvenser en sådan tolkning får för helhetssynen på traditionen, i detta fall den bibliska.³

Spinoza jämställer den nya metod han introducerar med metoden för en naturvetenskaplig undersökning:

Um es kurz zusammenzufassen, sage ich, dass die Methode der Schrifterklärung sich in nichts von der Methode der Naturerklärung unterscheidet, sondern vollkommen mit ihr übereinstimmt. Denn ebenso, wie die Methode der Naturerklärung in der Hauptsache darin besteht, eine Naturgeschichte zusammenzustellen, aus der man dann als aus sicheren Daten die Definitionen der Naturdinge ableitet, ebenso ist es zur Schrifterklärung nötig, eine getreue Geschichte der Schrift auszuarbeiten, um daraus als aus den sicheren Daten und Principien den Sinn der Verfasser der Schrift in richtiger Folgerung abzuleiten (s. 135).

Av detta följer en tolkningsregel, som går ut på att ingen »lära» får tillskrivas Skriften, som inte med full tydlighet framgår ur dess historia (s. 136).

Med dessa nya – för oss kanske ganska självklara – tankar vänder sig Spinoza mot föreställningen, att skrifttolkningen skulle kunna dikteras av någon yttre auktoritet, såsom t.ex. översteprästen i den judiska traditionen eller det påvliga läroämbetet i den katolska kyrkan. I stället räknar han med en annan auktoritet, den enda som för honom är relevant i religiösa frågor och därmed också för en historisk-kritisk bibelforskning, nämligen det egna förnuftet. »Denn da die höchste Autorität der Schriftauslegung jedem einzelnen zusteht, so kann es auch für die Auslegung keine andere Norm geben als die allen gemeinsame natürliche Erleuchtung noch eine äussere Autorität» (s. 161).

Den historiska traditionsforskningen är alltså enligt dessa premisser en rent rationell, empirisk vetenskap. Den enskildes förnuft som sammanfaller med det som Spinoza kallar »den för alla gemensamma naturliga upplysningen» är högsta auktoritet i detta sammanhang.

Nu inträder med en sådan metod alldeles bestämda komplikationer, på grund av att den tradition, som Spinoza hela tiden avser, är den bibliska. Inom den finns det åtskilligt som, ifall det tolkas bokstavligt, ligger utanför förnuftets naturliga erfarenhet och bedömningsförmåga. Här hade man tidigare – som exempel nämnes den judiske filosofen Maimonides – tillgripit utvägen att lägga tillrätta tolkningen efter förnuftets principer. Om man t.ex. utifrån förnuftiga överväganden kommer fram till att världen är evig, så måste man omtolka de bibliska utsagorna, så att de stämmer med en sådan världsbild. Detta betraktar Spinoza som en förfalskning. Visserligen är förnuftet den enda auktoriteten vid vår förståelse av denna tradition, men samtidigt gäller regeln, att man endast ur Skriften själv skall hämta insikten om innebörden i dess utsagor. Ingenting får utges som Bibelns mening, som inte med full tydlighet framgår ur dess historia.

En lösning på detta problem finner Spinoza i distinktionen mellan »utsagornas mening» (der Sinn der Rede) och »utsagornas sanning» (die Wahrheit der Rede). När man kommer till sådant som förnuftet inte kan bedöma eller utifrån sig själv ha någon insikt om, t.ex. en underberättelse eller en utsaga om Gud, kan man likväl på det rent språkliga planet förstå vad den ursprunglige författaren menade, såframt detta framgår av kontexten. Vad det gäller är ju endast att förstå utsagornas »mening», inte deras »sanning», dvs. man kan inte göra

anspråk på att nå fram till en sådan kunskap, att man förstår hur de infogas i en begriplig världsbild eller framstår som bevisad sanning. Förutsättning för en förståelse av utsagens mening är blott, att språkbruket och den innehållsliga kontexten ger tillräckligt besked därom.

Som exempel väljer Spinoza den mosaiska utsagan: »Gud är en förtärande eld.» Den strider flagrant mot Spinozas egen gudsbild och betraktas därför som något för förnuftet helt obegripligt. Men om man jämför med andra mosaiska utsagor, skall man finna, att utsagan är liktydig med satsen: »Gud är nitälskande», och vad detta innebär kan man rent språkligt förstå, även om man inte kan infoga det i en rationell gudsbild, sådan som Spinoza företräder. Även i sådana frågor kan man alltså nå fram till en historiskt riktig tolkning. »Wir haben kein Recht, den Sinn der Schrift nach den Eingebungen unserer Vernunft und nach unserer vorgefassten Anschauungen zu verdrehen. Das ganze Verständnis der Bibel ist nur aus ihr allein zu schöpfen» (s. 139).

Så långt kan man säga, att Spinoza endast givit ovanligt klara uttryck för en historisk-kritisk traditionstolkning enligt samma regler, som ett århundrade senare börjar vinna allmänt insteg i bl.a. den vetenskapliga bibelforskningen. Men han går vidare i förklaringen av den nya metod, som han med sådan genial träffsäkerhet har lagt fram i sin traktat.

Den historiska metoden betraktar han som den enda säkra vägen under de förhållanden som råder. Men den är inte den enda. Han nämner i förbigående två andra: Man kunde tänka sig, att det fanns en tolkningstradition, som gick tillbaka till de ursprungliga författarna, i detta fall profeterna. I själva verket finns också en dylik tradition, nämligen den rabbinska, som framför allt fariséerna stod för. Denna tradition är emellertid osäker, bl.a. därför att den ingalunda går tillbaka så långt som till profeterna själva. En annan möjlighet vore ett auktoritativt läroämbete, utrustat med ofelbarhet, för att garantera en riktig uttolkning, i enlighet med vad man vill finna hos det romersk-katolska påveämbetet. Men inte heller denna möjlighet är tillförlitlig, eftersom den auktoritet man åberopar är allt annat än säker.

På en punkt måste man emellertid, även om man utgår från en rationell historisk-kritisk metod, bygga just på en tradition, som går tillbaka till de ursprungliga källornas tid, nämligen när det gäller förståelsen av de enskilda ordens betydelse. Vi måste förutsätta att betydelsen av de hebreiska ord, som användes i Gamla testamentet, bevarats med relativt stor säkerhet i den judiska traditionen. Spinoza har också en skarpsinnig argumentation för att ordens betydelse bevaras

i språket, medan meningen i en text mycket lättare kan förvanskas genom en felaktig utläggning. De enskilda orden användes i så många sammanhang, både i texter och i dagligt tal, och deras betydelse bygger på en så omfattande konvention, att en förändring därav skulle vara förenad med stora svårigheter, ifall man tänker sig att man medvetet ville företa en sådan förändring.

Man kan fråga sig, om inte denna iakttagelse, gjord mera i förbigående hos Spinoza, är av stor vikt och har med sig konsekvenser, som vanligen förbises. Den historiska metoden utgår egentligen från att forskaren vid sitt studium av en tradition kan, förutsättningslöst och vägled endast av sitt förnufts naturliga ljus, iakttaga sitt föremål och draga slutsatser av dessa iakttagelser, liksom fysikern studerar sitt objekt och fastställer dess egenskaper. Men i själva verket måste traditions-historikern i motsats till fysikern hela tiden använda ett medium, som han kan använda på ett riktigt sätt endast under förutsättning att han står i en bestämd tradition, nämligen traditionen om vad de språkuttryck betyder, som han möter i de texter han undersöker. Betyder icke detta, att all traditionsforskning bygger på en premiss, som strängt taget på en punkt sätter i fråga den rationella historiska metoden? Frågan ställes inte av Spinoza på detta plan, eftersom han är medveten om att mycket större svårigheter möter, när man går över till den innehållsliga tolkningen av texterna.

Spinoza kommer fram till att den historiska metoden är behäftad med så stora svårigheter, när det gäller att förstå Gamla testamentet, att det finns stora områden, där man överhuvud inte kan nå några säkra resultat. Eftersom han inte kan rekommendera någon annan metod, föreslår han att man helt enkelt avstår från förhoppningarna om en riktig tolkning i dessa fall. Dessa svårigheter har sin grund framför allt i tre omständigheter:

Den historiska metoden förutsätter egentligen en fullständig kunskap i det hebreiska språket i Gamla testamentet. En sådan är emellertid omöjliggjord, ej blott genom textvarianter och genom det hebreiska språkets egenart, som medger dubbelbetydelser på många ställen på grund av interpunktionens och vokaliseringens osäkerhet, utan också därigenom att vi inte har någon ordbok eller grammatik bevarad från dem som en gång behärskade och använde språket. En annan svårighet är att vi i de flesta fall inte känner de närmare omständigheterna kring de böcker det gäller, varför de skrivits, vilka motiv och vilka åsikter författaren hade. Därtill kommer att somliga böcker ej ens är bevarade

på det språk varpå de ursprungligen skrevs.

Slutsatsen blir överraskande: »Ich halte diese Schwierigkeiten für so gross, dass ich kein Bedenken trage, zu behaupten: bei den meisten Stellen kennen wir den Sinn der Schrift entweder gar nicht oder vermuten nur aufs Geradewohl, ohne Gewissheit» (s. 152). Man kunde anta, att den historiska metoden efter detta skulle vara helt satt ur spel såsom instrument vid tolkningen av en tradition, i detta fall den bibliska. Men Spinoza gör ett viktigt tillägg: »Dahingegen muss nochmals betont werden, dass alle diese Schwierigkeiten nur insoweit dem Verständnis der Propheten im Wege sind, als es sich um unbegreifliche und bloss vorstellbare Dinge handelt, aber nicht um solche, dir wir mit dem Verstand erfassen und von denen wir uns leicht einen klaren Begriff bilden können» (ibid.).

Till de »obegripliga tingen» hör sådant som underberättelser, utsagor om Guds väsen eller handlingar, utsagor om eviga ting. Meningarna tycks vara, att om vi hade haft en fullständigare tradition, som registrerat alla viktiga omständigheter under vilka en text kommit till stånd, skulle vi haft en möjlighet att förstå även utsagor av sådant slag. Detta utföres inte närmare, men i varje fall i fråga om underberättelserna är Spinozas mening, att om vi hade en fullständig insikt i natursammanhangen, skulle vi också kunna förklara undren (som då alltså inte längre skulle framstå som »under» i betydelsen av händelser som tycks gå emot naturens vanliga ordning). Man kan då också tänka sig att om vi hade tillräckligt noggranna protokoll kring de händelser, som nu beskrives helt kortfattat i bibeltexten, skulle vi med historisk metod kunna förstå och förklara t.ex. en underberättelse. Som det nu är, är traditionen fragmentarisk, och gångna släkten har varit försumligen i att bevara insikten om de omständigheter vi skulle behöva känna till för att verkligen kunna tillämpa den historiska metoden på texter av detta slag.

Resultatet tycks bli, att den historiska metoden i fråga om den bibliska traditionen är fullt användbar endast då det gäller sådant som »vi kan fatta med förståndet och lätt bilda oss ett klart begrepp om», medan det övriga, bl.a. huvudparten av de religiösa utsagorna, måste lämnas därhän som otillgängliga med denna metod. Detta är också Spinozas mening. Han menar dock, att vi kan få en tillräcklig insikt även om det som hör till frälsningen genom att med den metod han förordar undersöka Bibeln. För honom är nämligen det »för frälsning nödvändiga» begränsat till de moraliska föreskrifterna och ett allmänt gudsbegrepp. Eftersom detta är något som man med förnuftet kan

förstå och bedöma, faller det enligt de ovan givna premisserna in under det som man med en rationell metod kan tolka och förklara.

Mot denna bakgrund blir traditionens fragmentariska karaktär av mindre vikt. Även om man inte känner till Euklides' levnadsomständigheter, kan man förstå hans geometriska grundsatser. De är nämligen omedelbart tillgängliga för förnuftet. På samma sätt förhåller det sig med de moraliska föreskrifterna – och det allmänna gudsbegreppet – i Bibeln. De kan därför också anses tillgängliga med historisk metod, vilket icke är fallet med de teologiska utsagorna i övrigt. Det är sålunda endast genom att förbinda den historiska metoden med en deistisk religionsuppfattning som Spinoza kan lösa det dilemma, som han med sådan skärpa beskrivit i *Tractatus*.

Detta avsnitt har rubricerats: Några lärdomar från Spinoza. Sammanfattningsvis kan lärdomarna från hans märkliga bidrag till den historisk-kritiska metodens teori, såvitt det gäller traditionsforskningen, formuleras på följande sätt:

Den historiska metoden är formad efter mönster av ett naturvetenskapligt ideal. Den bygger på en rationell, strängt empirisk inställning till forskningsobjektet. Så snart det gäller mer komplicerade sammanhang, underberättelser, utsagor om översinnliga, eviga ting – där en rent rationell bedömning är utesluten eller förutsätter omtolkningar – är metoden oanvändbar, helt enkelt emedan vi för de mycket gamla traditioner det här gäller, saknar de nödvändiga upplysningar om alla beledsagande omständigheter som skulle vara nödvändiga för ett rationellt förstående. När man, som så ofta skett, utvidgar metoden till att omfatta även dessa för förnuftet oåtkomliga livsområden, förutsätter man i själva verket mer än metodens regler egentligen tillåter.

Spinozas radikala lösning: att bibehålla metoden men lämna därhän allt det innehåll i texterna, som den historiska metoden icke kan bemästra, är det väl få som valt. Man har i stället nöjt sig med kompromisser av ena eller andra slaget, antingen genom att utvidga metoden eller genom att med bibehållande av en strängt rationell metod omtolka de irrationella inslagen. Betydelsen av Spinozas bidrag ligger emellertid däri att han med sådan klarhet avslöjat den historisk-kritiska metodens grundläggande problematik.

För att förstå de faktiska villkoren för en forskning över en tradition är det viktigt att se hur en tradition fungerar och vilka frågor som kan vara förenade med dess sätt att verka inom en given åskådning. Därför skall vi i det följande såsom ett exempel ta upp frågan vad tradi-

Traditionsforskningen och den historiska metoden

tionen betyder inom kristendomens område, där den uppenbarligen utövar en central och mångskiftande funktion. Detta är ett mycket stort tema, varför endast några karakteristiska drag kommer att framhållas i detta sammanhang.

Den teologiska problematiken

Frågan om traditionens innebörd och funktion har varit föremål för en intensiv diskussion i nutida teologi. Man kan bl.a. erinra om den internationella ekumeniska kommission, som under 50-talet arbetade med denna fråga och vars viktigaste bidrag finns samlade i det av K. E. Skydsgaard och Lukas Vischer utgivna arbetet *Schrift und Tradition*, Zürich 1963. I denna bok finns också en bibliografi till detta tema, omfattande åren 1930–1962, vilken ger ett påtagligt intryck av hur livligt frågan diskuterats under denna tid. Inom romersk-katolsk teologi uppmärksammades under samma tid frågan om traditionen, framför allt genom en ingående diskussion om tolkningen av förhållandet mellan Skrift och tradition vid det s.k. Trient-konciliet på 1500-talet, en diskussion som sedan fick en viss betydelse för frågans behandling vid det andra Vatikan-konciliet 1962–1965.⁴

Det som i detta sammanhang intresserar oss är mindre teologins bestämningar av traditionens omfång och auktoritet än frågan, hur traditionen fungerar, vilken roll den spelar både inom och utom vetenskapen, något som givetvis också, fast mera indirekt, framgår av de teorier om traditionen som utvecklats inom teologin.

Redan från början räknar man inom den kristna kyrkan uppenbarligen med en muntlig tradition jämte den från judendomen övertagna skriftliga. Denna muntliga tradition, som främst bestod av den från apostlarna nedärvda undervisningen, fick sitt nedslag i de nytestamentliga skrifterna och fanns till att börja med jämsides med dessa. Så t.ex. räknar Irenaeus av Lyon vid slutet av 100-talet med en samverkan av muntlig och skriftlig tradition. Någon motsättning mellan Skrift och muntlig tradition förelåg inte, men efter hand övertog de nytestamentliga skrifterna den ursprungligen muntliga traditionens roll att till nya generationer förmedla den apostoliska undervisningen. Den ursprungliga och normerande traditionen kommer att sammanfalla med Skriften, dvs. det bibliska kanon, som efter hand avgränsades från en del omstridda eller tivelaktiga traditionsdokument.⁵

Sedan växer en tolkande och förklarande lärotradition fram i den

kristna litteraturen, liksom det i kyrkans praxis skapades en mångskiftande tradition, som stod i ständig växelverkan med själva lärotraditionen. Under reformationstiden kom frågan om traditionens innebörd i ett nytt läge, och bestämningarna av dess funktion och auktoritet preciserades på ett klarare sätt än förut. Utgångspunkten var den reformatoriska principen, att Skriften allena (*sola Scriptura*) var tillräcklig som källa för kunskapen om den frälsande sanningen. Den var därför ensam norm och rättesnöre för tro ochandel. Inte heller för uttolkningen av Skriften var man hänvisad till en utanför densamma framvuxen senare tradition, utan Bibeln var – som det hette – sin egen uttolkare (*sui ipsius interpres*). Som vi skall se innebar detta ingalunda, att man avvisade den efterbibliska traditionen, endast att man drog en klar gräns mellan Skriften som allena normerande och den kyrkliga »traditionen» (dvs. kyrkofädernas skrifter och senare kyrkliga skriftställare) som enbart vägledande och med den enda funktionen att visa, hur man under olika tider tolkat bibelordet.⁶

Gentemot dessa nya reformatoriska regler fixerade den romerska kyrkan vid Trient-konciliet (1545–1563) en helt annan bedömning av traditionen. Man utgick från Skriftens auktoritet och fastställde f.ö. vid detta kyrkomöte för första gången det exakta omfånget av kanon (som man då uppfattade det). Men sedan antog man, att det från början fanns en muntlig tradition, som skulle härröra från apostlarna och som gick utöver det som sedan skrevs ned i de kanoniska böckerna. Denna »icke skrivna tradition» gällde framför allt etiska förhållningssätt och kyrkliga ordningar. Den var sålunda inte ursprungligen dokumenterad men, menade man, förvaltades av det kyrkliga läroämbetet, som hade att med sin auktoritet fastställa, vad som skulle räknas som normerande tradition. Läroämbetet (*magisterium*) fick sålunda en avgörande roll, när det gällde att fastställa vad traditionen innehöll, och det framhölls uttryckligen att denna – ursprungligen – icke skrivna tradition hade samma värdighet och auktoritet som Skriften själv. Därjämte erfordrades läroämbetet som en instans vid tolkningen av Skriften. Denna var nämligen icke, som reformatorerna menade, sin egen uttolkare utan kunde i många fall tolkas på flera olika sätt. Därför krävdes en auktoritativ instans för att fastställa, vilken tolkning som var den rätta.

Under 1800-talet och i vår egen tid har den romersk-katolska uppfattningen om traditionen avsevärt förändrats, men snarast i den riktningen, att läroämbetets betydelse än mer har understrukits. Dogmen

Traditionsforskningen och den historiska metoden

om påvens ofelbarhet – endast en yttersta konsekvens av de principer som uttalats i Tridentinum – är ett yttre tecken härpå. Men själva traditionen uppfattas på ett annorlunda sätt: inte längre såsom en fixerad storhet i det förgångna, troget bevarad inom kyrkans murar, utan som en dynamisk storhet som genom läroämbetets kontinuerliga verksamhet utvecklas och tillväxer. Ett egenartat drag är att även nya, inom kyrkan framväxande trosföreställningar antas kunna genom läroämbetets försorg assimileras med kyrkans lära och godtagas som förpliktande tradition. Magisteriets tolkande och kontrollerande funktion blir sålunda av avgörande betydelse för traditionens innehåll och verkningssätt.⁷

Den historisk-kritiska utforskningen av traditionen avvisades till en början av den romerska kyrkan, men har senare fått full hemortsrätt där. Man kan därför säga att det finns två från varandra skilda sätt att nalkas traditionen inom denna kyrka, dels den genom läroämbetet förmedlade kontakten med en levande och existentiellt fungerande tradition, dels den objektiva historiska forskningen över de källor som bevarar en tradition i det förflutna. Man kan utgå från att harmoniseringsförsök förekommer, men man kan inte komma ifrån att utgångspunkterna är artschilda.

Går vi över till den reformatoriska ståndpunkten, finner vi där, som redan antytts, en mycket starkare betoning av Bibelns en gång för alla avslutade tradition, som till oss förmedlar insikten om ett historiskt skeende i det förflutna. I förhållande till denna primära tradition är läroämbetets aktualisering av dess innehåll, liksom kyrkans utläggning genom tiderna något sekundärt. Skriften är icke blott tillräckligt klar för att vara »sin egen uttolkare». Den är också i sig själv nedslaget av en levande och skapande tradition, som hos åhöraren-mottagaren i varje tid väcker den förståelse, som är förutsättning för tro, dvs. en levande kontakt med denna tradition.

Den historiska bibelforskningen hade som bekant mycket lättare att vinna hemortsrätt inom den protestantiska universitetsvärlden, och man har t.o.m. velat härleda de första impulserna till denna forskning från reformationen själv.⁸ Det råder ingen tvekan om att det i den reformatoriska skriftprincipen ligger ett starkt incitament till en historisk utforskning av de bibliska källorna. Om Bibelns ord skall vara enda rättesnöret för tro och vandel, måste det vara ett intresse att komma till en språkligt och sakligt sett exakt förståelse av texten. De teologiska och de humanistiska strävandena gick härvidlag hand i hand. En mycket omfattande filologisk och på sitt sätt »historisk» bibelvetenskap florerade

också under tiden efter reformationen och under 1600-talet, fast den i våra dagar i stor utsträckning fallit i glömska.

Likväl går det inte en rak linje från reformationstidens nya uppfattning om traditionen till den moderna tidens historiska tolkningsmetod. Förutsättningarna är i flera avseenden olikartade. Vi har sett, att Spinoza omfattar en grundsats som starkt påminner om den reformatoriska »scriptura sui ipsius interpres». Ingen mening får tillskrivas Bibeln, som inte med full tydlighet framgår ur dess historia, och all vår kunskap om Skriften måste hämtas ur densamma. Han vänder sig därmed – liksom reformatorerna – mot varje tanke på en utläggningsauktoritet vid sidan av Skriften, men i övrigt är grundsynen en helt annan än i den reformatoriska uppfattningen. Hos Spinoza bestäms utläggningen helt och hållet av förnuftets auktoritet, dvs. i alla sådana frågor, där texternas innehåll går utöver förnuftets bedömningsförmåga, kan man visserligen i många fall fastställa utsagornas mening (Sinn der Rede) utifrån kontexten och kännedomen om språkbruket, men man kan inte infoga denna mening i ett rationellt fattbart helhetssammanhang. Därför måste man i dessa frågor avstå från ett förstående och hålla sig till de utsagor som avser moral och allmän gudstro.

Hos de reformatoriska teologerna däremot är tolkningen bestämd av en från Skriften själv hämtad och i den kristna traditionen omvitnad helhetssyn. Gentemot denna helhetsbild, verbaliserad i trosbekännelsen, har varken kyrkans ämbete eller förnuftet någon talan. Eftersom man kommit fram till den genom studium av Skriften, jämföras den med dess »bokstavliga» mening, som samtidigt är dess »andliga». Icke de enskilda författarna utan den i Skriften talande Anden är det avgörande. Men »sensus Spiritus sancti», den av Anden avsedda meningen, och »sensus literalis», den bokstavliga meningen, sammanfaller.

I den mån den historiska bibeltolkningen avser en rent språklig och historisk förståelse av texten ligger den helt i linje med den reformatoriska skriftprincipens utgångspunkter. Men då det gäller tolkningen av det teologiska innehållet, kommer de båda metoderna att leda till helt olika resultat. Spinoza har så klart som möjligt visat, att man med en strängt historisk metod måste lämna åtskilligt av det religiösa innehållet i Bibeln därhän. En konsekvent rationell metod lämnar endast rum för en moralistisk och deistisk uppfattning, vilket – som han själv är medveten om – betyder att man begränsar sin tolkning till sådana utsagor, som är användbara i en moralistisk religionstolkning.

Reformatorerna däremot menar, att profeternas och apostlarnas rent

Traditionsforskningen och den historiska metoden

religiösa budskap är det som tolkningen i första hand skall ge uttryck åt. Detta innehåll är tillgängligt för var och en som förstår språket, liksom Spinoza menade, att »der Sinn der Rede» var tillgänglig enbart genom ett beaktande av språkbruket och kontexten. Men detta innehåll kan tillägnas endast såsom ingående i den helhetssyn som är Skriftens egen och i ett mottagande i tro. Man är emellertid angelägen att betona, att Anden verkar just genom det yttre ordet, vilket betyder att tron kommer till stånd genom detta ord. Den är sålunda inte en förutsättning, som krävs för ett förståande utan sammanfaller med det instämmande och den lydnad som väckes – direkt eller indirekt – genom Bibelns ord.

Man kan uttrycka detta så, att traditionen fungerar på *ett* sätt, när den är verksam som en levande och skapande tradition, och på ett annat sätt, när den betraktas som objekt för en historisk undersökning. I det förra fallet är det traditionen själv, som skapar den förståelse för och det accepterande av dess innehåll, som gör den till en i nuet verksam tradition. Det avgörande för denna inställning är icke att man till en historisk undersökning av traditionen fogar en tillämpning (*applicatio*) på den egna existentiella situationen, utan ligger redan däri, att traditionen själv tänkes skapa den förståelse som förutsattes i trons tillägnande.

Den nya inställning till traditionen, som reformationen gav uttryck åt, medförde omsider en av de dogmatiska grundidéerna bestämd tolkning. Men ursprungligen låg i de nya principerna en mottaglighet för traditionens egen nyskapande kraft, som gav påtagliga resultat i en ny och fördjupad traditionstolkning.

Liksom den dogmatiserande tolkningen fjärmade från reformations-tidens ansatser, kom också den historisk-kritiska tolkningen att, ehuru på ett annat plan, fjärma bibeltolkningen från den förståelse av traditionen, som vi har sett prov på i reformationen och som förutsatte tanken på traditionens egen nyskapande förmåga.

Traditionstolkningens problematik

Man föreställer sig ofta, att den historiska metoden problemfritt kan användas inom all utforskning av det förflutna, att den har nycklar som passar till alla lås. De exempel som i det föregående dragits fram visar att denna förutsättning är diskutabel. Spinoza, den skarpsinnige nybegynnaren på detta område, insåg att den historiska metoden mötte

stora svårigheter, då det gällde förståelsen av Gamla testamentet – den tradition som han i *Tractatus* intresserar sig för. Han löste problemet genom att radikalt begränsa tolkningsuppgiften till de delar av textens innehåll, som tedde sig rationellt evidenta.

Den romersk-katolska och den protestantiska teologin uppvisar båda var på sitt sätt exempel på hur traditionen i realiteten kan fungera på ett sätt som den historisk-kritiska utforskningen inte kan göra rättvisa åt, eftersom den utgår från helt andra premisser. I det ena fallet förknippas traditionen med läroämbetets fortgående tolkning och tillämpning, i det andra fallet tänkes den verka genom sin egen förmåga att väcka förståelse och tilltro, varför dess tolkning och tillämpning hör till troserfarenhetens område snarare än till det kritiska förnuftets.

Man kan också uttrycka det så, att vi här – i båda fallen – har att göra med en traditionstolkning, som utgår från traditionen själv och förutsätter att interpreten själv står i samma tradition och utifrån dess egna premisser utlägger och tolkar dess innehåll.

Det som på ett avgörande sätt skiljer reformatörernas traditionstolkning från den historiska metodens är att de hävdar, att traditionen själv ger en klar upplysning inte endast om innebörden i enstaka utsagor utan också om den helhetskonception utifrån vilken de får sin rätta förklaring. Spinoza däremot – och hans grundsatser torde på denna punkt vara representativa för den historiska metoden i stort sett – menar som ovan sagts, att den helhetskonception vari utsagorna infogas måste bygga uteslutande på förnuftets rationella insikter. Den helhetskonception som eventuellt finns i texterna är oss fördold, eftersom vi inte tillräckligt känner de omständigheter varunder texten formulerats. För reformatörerna däremot är den rätta tolkningen bevarad, inte genom en exakt och till vår tid bevarad historieskrivning utan i själva den ursprungliga texten samt i den fortsatta tradition, som ligger i dess förlängning.

Om den historiska metoden kan man säga, att den själv på sätt och vis är »historielös». I och med att den gör historien till objekt för ett rationellt förstående distanserar den sig från historien. Den som iakttagert och beskriver står själv utanför den historia han har som undersökningsobjekt. Även i den tyska hermeneutiken, där man närmare reflekterade över förståndets natur, antog man, att tolkningen av en tradition förutsatte en abstraktion från det historiska. För Schleiermacher var det t.ex. den gemensamma människonaturen, som var förutsättningen för en inlevelse i texter från det förgångna, för Dilthey en

likaledes av historien oavhängig livsfilosofi. I Rudolf Bultmanns s.k. existentiala interpretation hänvisas till den gemensamma mänskliga existensen som ett av historien oberoende substrat för tolkning och förstående av traditionen.

I sitt för den nutida hermeneutiska diskussionen banbrytande arbete *Wahrheit und Methode*⁹ har Heidelberg-filosofen Hans-Georg Gadamer genomfört en kritisk granskning av hela den tyska hermeneutiska traditionen och framlagt nya synpunkter. En för honom avgörande tankegång är att själva förståndet är historiskt, inte bara i den meningen, att varje forskare, hur objektiv han än försöker vara, i viss mån är beroende av tidsbetingade förutsättningar, utan framför allt i den meningen, att tolkningen själv är en del av traderandet, tillhör den tolkade traditionens egen »verkningshistoria». »Das Verstehen ist selber nicht so sehr als eine Handlung der Subjektivität zu denken, sondern als Einrücken in ein Überlieferungsgeschehen, in dem sich Vergangenheit und Gegenwart beständig vermitteln» (s. 274 f.).

Gadamers syfte är inte att rekommendera en ny metod som ersättning för den historiska utan att analysera själva förståndets process. Hans slutsatser ligger snarast på det kunskapsteoretiska området eller leder i varje fall fram till en revision av de kunskapsteoretiska förutsättningar, som ligger till grund för den gängse historiska metoden.

Gadamer strävar att framställa både det egenartade i tolkningen av texter ur det förgångna (traditionen) och att ange den gemensamma för texttolkning och allt annat förstående av verkligheten, t.ex. i konsten och vetenskapen. Båda frågorna innefattas för honom i »hermeneutiken», som i hans språkbruk inte endast betyder »eine Kunstlehre des Verstehens», dvs. en metodlära för tolkningen av texter, utan också en grundläggande filosofisk analys av förståndet överhuvud, av erfarenheten av verkligheten.

För Gadamer ligger den »sanningserfarenhet» (»Erfahrung von Wahrheit») som äger rum inom vetenskapen på samma plan som den sanning, som har att göra med upplevelsen av konst, den sanning som filosofin räknar med och det sanningsbegrepp, som är relevant i traditionen, »die geschichtliche Überlieferung». Det är alltså inte så att det vetenskapliga sanningsbegreppet befinner sig på ett plan för sig, på en övre våning, utifrån vilken den nedre våningen, dvs. hela verkligheten, kan utforskas förutsättningslöst. Snarare kan man enligt Gadamers synsätt räkna med tre plan: vetenskapen med dess sanningsbegrepp befinner sig på det mellersta planet tillsammans med konsten, den

historiska traditionen och filosofihistorien. På grundplanet befinner sig hela den verklighet, som kan erfaras med hjälp av mellanplanets olika vägar att tolka tillvaron. Det översta planet representeras av en metaundersökning, där man ställer frågan: Vad är det som är gemensamt för mellanplanets olika sanningserfarenheter? Vetenskapligt förstående är endast ett särfall av förståndets fenomen. Vad är då överhuvudtaget förstående? Det är i sista hand denna fråga som Gadamer syftar till att besvara. Det är för honom den hermeneutiska frågan.

När det gäller tolkningen av traditionen, som intar en framträdande plats i Gadamer undersökning, är han kritisk mot den historiserande tolkningen, ej blott sådan den framträdde under upplysningstiden utan också i dess mer förfinade form i den tyska 1800-talshistorismen med namn sådana som Ranke och Droysen. Men framför allt riktar sig hans kritik mot Schleiermachers psykologiserande tolkningsregler. Idén om förståelsen som en subjektets (tolkarens) inlevelse i den subjektiva ande, som står bakom den text som tolkas, bildar på sätt och vis motpolen till den grundtanke, som Gadamer själv utvecklar: att tolkningen har att förmedla ett objektivt meningsinnehåll (Sinngeshalt) som manifesteras i språket och endast i språket.

En genomgående synpunkt är den ovan antydda, att tolkningen ingår i traditionens egen »Wirkungsgeschichte». På tal härom säger han i förordet till sitt arbete: »Die These meines Buches ist nun, dass das wirkungsgeschichtliche Moment in allem Verstehen von Überlieferung wirksam ist und wirksam bleibt, auch wo die Methodik der modernen historischen Wissenschaften Platz gegriffen hat und das geschichtlich Gewordene, geschichtlich Überlieferte zum 'Objekt' macht, das es 'festzustellen' gilt wie einen experimentellen Befund – als wäre Überlieferung in dem selben Sinne fremd und, menschlich gesehen, unverständlich wie der Gegenstand der Physik» (s. XIX).

Tradition betraktas ofta som motsatsen till förnuftets fria självbestämmande och som ett hinder för en förutsättningslös bedömning. Gadamer visar att detta är missvisande: Även i den moderna historiskskrivningen finns ett viktigt element av tradition, och även en omstörtande tidsålder bevarar i själva verket mycket av det gamla. Felet är att man försummat att göra klart för sig, vad traditionen betyder också för den rent vetenskapliga förståelsen. De vetenskaper som sysslar med tradition av något slag, historisk, filosofisk eller litterär, har icke såsom naturvetenskaperna med den nakna utforskningen av bestämda föremål att göra, utan ingår själva i en kontext, där traditionen spelar

en avgörande roll. Forskaren är själv beroende av en mängd frågeställningar och förutsättningar i sin egen samtid, och dessa betingelser är inte bara fördomar, som han borde befria sig ifrån, utan hör med till den forskningssituation han har att utgå ifrån. Samtidigt står han i omedelbar, existentiell relation till traditionen, både den som han gör till direkt föremål för utforskande och den som han i övrigt står under inflytande av. En slutsats av detta blir, att »die moderne historische Forschung ist selber nicht nur Forschung sondern Vermittlung von Überlieferung» (s. 268).

Vad Gadamer vill betona med talet om traditionens »verkningshistoria» är att förståelsen inte i första hand är en produkt av subjektets (dvs. tolkarens) aktivitet utan kommer till stånd genom att den ifrågavarande texten själv skapar förståelse hos den som tolkar. Därvid upphäves den gängse motsättningen mellan ett subjekt och ett objekt, och det för förståelsen fundamentala blir det objektiva meningsinnehåll, som manifesteras i språket.

Samma sak kan belysas genom talet om en sammansmältning av horisonter (»Horizontverschmelzung»). Man uppfattar det vanligen så att tolkaren har en horisont, som begränsar hans synfält, under det att texten eller textförfattaren representerar en annan horisont. Den historiska förståelsen skulle då innebära att tolkaren flyttar sig ut ur sin egen synkrets och försätter sig in i den som texten förmedlar. Han gör sig på något sätt samtida med den tradition han undersöker.

Enligt Gadamer är detta en missvisande beskrivning av traditions-tolkningen. Det är endast en mycket begränsad del därav som kan beskrivas på det sättet, att man förflyttar sig från sin egen synkrets till en annan. För att beskriva tolkningens verkliga innebörd måste därför metaforen horisont användas på ett annat sätt. Det är inte frågan om två horisonter, var för sig slutna, textens och läsarens. Liksom horisonten ständigt förändras för den som befinner sig på vandring, är det i vårt sammanhang snarare så, att tolkarens horisont vidgas genom mötet med det förgångna, och textens horisont smälter s.a.s. samman med hans egen. Om det från början var två horisonter, kan man säga, att förståelsen innebär en »Horizontverschmelzung». Samtidens horisont förflyttar sig ständigt, och till denna process hör också mötet med det förgångna och förståelsen av traditionen. »Der Horizont der Gegenwart bildet sich also gar nicht ohne die Vergangenheit. Es gibt so wenig einen Gegenwartshorizont für sich, wie es historische Horizonte gibt, die man zu gewinnen hätte. Vielmehr ist Verstehen immer der Vorgang

der Verschmelzung solcher vermeintlich für sich seiende Horizonte» (s. 289).

En annan konsekvens av Gadamers grundsatser blir, att tillämpningen (applikationen) kommer att betraktas som en integrerande del av all hermeneutik.

I juridiken skiljer man på rätthistorikernas och den praktiskt arbetande domarens sätt att förhålla sig till historiska lagtexter. I det ena fallet åsyftas endast ett förstående av dessa texter i deras ursprungliga sammanhang, medan domaren drar fram lagtexter ur det förflutna för att tillämpa dem på ett bestämt rättsfall. Skillnaderna är uppenbara, men Gadamer hävdar – bl.a. i en intressant debatt med den italienske juristen Emilio Betti – att likheterna är större.¹⁰ Domaren tolkar en lagtext från äldre tider så, att han följer dess tolkningshistoria fram till nutiden, när han skall i en bestämd situation tillämpa lagen. Applikationen är här klart integrerad i tolkningen. Rätthistorikern åter måste för att förstå samma lagtext också undersöka dess användning och eventuellt också fråga hur den i dag skulle tillämpas. Först när allt detta är gjort kan han få en fullödig bild av lagens innebörd. Därmed skulle tillämpningen också i hans fall vara en nödvändig beståndsdel i lagtolkningen.

För den moderna vetenskapen, som Gadamer i detta fall är kritisk mot, finns det inte plats för tillämpningen i det vetenskapliga arbetet. Den som vill tolka en text objektivt måste eliminera nutidens värderingar i sitt forskningsarbete. »Die Wissenschaft erhebt den Anspruch, sich durch ihre Methodik von allen subjektiven Applikationen unabhängig zu halten» (s. 316). Men frågan är, om en sådan vetenskap kommer att verkligen förstå de texter den tolkar. Det är visserligen möjligt att i vissa enstaka fall ställa sig i den ursprungliga adressatens ställe och utifrån detta söka förstå texten. Men gapet mellan förgången tid och nutid är därmed inte överbryggt; tolkaren har inte förstått själva texten, han har bara förstått något av den ursprungliga läsarens situation.

Att förstå är därför hos Gadamer inte enbart en teoretisk, intellektuell akt. Det är något som rör hela människan, hennes handlande, hennes omedvetna värderingar och hennes känslighet för påverkan. Ingen text förstås på samma sätt i olika epoker, då varje epok är bunden av bestämda förutsättningar. Det är därför felaktigt att utifrån en objektiverande forskningsmetodik göra anspråk på ett fullt förstående av traditionen.

Traditionsforskningen och den historiska metoden

Vad Gadamer åsyftar är emellertid, som tidigare antytts, inte att skapa en ny metodik, som skulle ersätta den historiska, utan snarare att påvisa det element av applikation, som är eller bör vara integrerat också i den historiska tolkningen, något som förbises i gängse teorier om den objektiva tolkningens innebörd.

Den mest avgörande nyansatsen i Gadamers verk är att han till skillnad från en lång tradition i tysk filosofi starkt betonar språket som tolkningens medium. Därmed menas inte bara det triviala faktum, att det vanligen i hermeneutiken är fråga om tolkning av texter, utan att själva förståelsen är ett skeende, som försiggår i språket. Han tar sin utgångspunkt i samtalet, som ofta snarare kan beskrivas som en språksituation, som vi råkar in i, än som ett medvetet producerande av idéer. På ett liknande sätt betecknar den tradition, som tolkas, ett »objektivt meningssammanhang», i vilket tolkaren insättes. »Schriftliche Überlieferung ist nicht ein Teilstück einer vergangenen Welt, sondern hat sich immer schon über dieselbe erhoben in die Sphäre des Sinnes, den sie aussagt» (s. 368).

Medan t.ex. Schleiermacher menade, att det muntliga ordet var bäst ägnat att återge språkets andemening, betonar Gadamer starkt den skriftliga traditionens betydelse. Det är den som är det adekvata uttrycket för traditionens samtidighet med varje ny tid, och som klarast markerar att det är fråga om ett objektivt meningsinnehåll. Det skrivna ordet abstraherar i viss mån från författaren och från en bestämd mottagare, liksom också från emotionella faktorer.

I sina språkfilosofiska överväganden avvisar Gadamer en instrumentalistisk teckenteori. I stället betonas, liksom i antik och medeltida tradition, enheten mellan ord och sak. Språket betraktas i den tolkning det här är fråga om inte som yttre form utan som innehåll, ett med den sak, som det förmedlar till tolkaren. »Lesendes Verstehen ist nicht ein Wiederholen von etwas Vergangenen, sondern Teilhabe an einem gegenwärtigen Sinn» (s. 370).

Det är mot denna bakgrund Gadamer kommer in på själva de kunskapsteoretiska förutsättningarna för traditionstolkningen. Den hermeneutiska situationen ses som ett specialfall av människans relation till omvärlden överhuvud. Interpretens förhållande till texten motsvarar människans förhållande till det varande. Världen är inte föremål för språket, utan världen framställer sig själv i språket. Kunskapen består inte i subjektets aktivitet, dvs. däri att subjektet gör något annat till objekt, utan däri att det varande i språkets medium ter sig för män-

niskan och blir tillgängligt för hennes intellekt.

Skillnaden mellan denna kunskapsteori och den gängse kan illustreras med betydelseförskjutningen i ordet »teori». Medan det i våra dagar närmast betyder en tankekonstruktion, något som man »bildar», hade det ursprungligen betydelsen av ett passivt mottagande, ett »skådande» eller – med Gadammers ord – »ein Teilhabe an dem Ordnungsganzen» (s. 431).

Det som gäller om kunskapen, världserfarenheten, kan också sägas om tolkningen och förståendet av en språklig tradition. Det är saken själv, som ger sig till känna i språket, när traditionen i förståendets och tolkningens akt blir samtidig med tolkaren, »ein Tun der Sache selbst, ein Tun, das im Gegensatz zu der Methodik der modernen Wissenschaft ein Erleiden, ein Verstehen, das ein Geschehen ist» (s. 441).

Gadamer är givetvis medveten om att denna omvändning av förhållandet mellan subjekt och objekt, och den metafysiska föreställningen om kunskapen som en delaktighet i ett objektivt meningssammanhang inte utan vidare ter sig legitim i modern vetenskap. Men han menar, att en analys av den hermeneutiska situationen tvingar även det nutida tänkandet tillbaka till den klassiska metafysikens problemdimension. Han är en framstående kännare av grekisk filosofi och säger sig själv vilja förnya vissa sanningsmoment i den antika, föridealistiska kunskapsläran, emedan de bättre än gängse nutida teorier kan göra rättvisa åt det tänkande »von der Mitte der Sprache aus», som hans hermeneutik leder fram till.

Resultaten av Gadammers analys av traditionstolkningen bekräftas av de exempel, som vi i det föregående utgått ifrån, nämligen Spinozas regler för en historisk metod och den traditionsförståelse, som möter i romersk-katolsk och protestantisk teologi. Den historisk-kritiska metoden i gängse mening kan endast täcka en begränsad sektor av traditionsförmedlingen, i vilken den dock ingår som ett led. Man kan icke dra den slutsatsen av Gadammers undersökningar, att den historiska metoden är satt ur spel inom traditionsforskningen, men väl att den måste bli föremål för en ny kunskapsteoretisk begrundning, ifall den skall beskrivas adekvat, och infogas i ett sammanhang av flera olika vetenskapliga arbetssätt.

Frågan om traditionens struktur

Gadamers analys av språkets roll som medium för förståelsen av en tradition har icke blott anknytning till den antika, föridealistiska kunskapsteorin utan företer också en tydlig släktskap med den uppfattning av språket, som vuxit fram inom den strukturalistiska filosofi, som kombinerar element från den rent språkvetenskapliga strukturalismen med förutsättningar som hämtats från den analytiska filosofin.¹¹

Det finns flera argument som talar för att det i en bestämd tradition finns något som motsvarar det som man kallar språkets semantiska strukturer, dvs. grundläggande mönster, som på en gång bildar de historiskt föreliggande åskådningarnas inre form och verkar organiserande och nyskapande vid själva traditionsförmedlingen liksom också vid nybildningen av traditionselement och vidareutvecklandet av samma tradition.

Liksom de semantiska strukturerna i språket ofta är dolda under den grammatiska ytstrukturen, så att de framträder först vid en precisering eller en transformation av utsagorna, så kan givetvis också de grundmönster, som finns i en viss tradition, framträda mer eller mindre klart, förbindas med mönster från andra traditioner, utsuddas eller förvanskas. Det egendomliga är att de likväl kan leva kvar och framträda med förnyad styrka. Det är detta som vi kan iakttaga i reformernas process. Det som då sker är i regel att grundläggande element i en tradition träder i dagen på nytt och ikläder sig nya former. Bakom de iögonfallande yttre förändringarna finns dolda traditionsstrukturer, som förblir konstanta men samtidigt verkar förnyande.

Ett annat exempel, som visar betydelsen av de inre organiserande principerna i en tradition, är den deciderade avgränsningen från andra traditioner, åskådningar och trossystem, som ofta genomföres allra tydligast, när en tradition nybildas eller reformeras. Det är påfallande, att den polemiska situationen, det skarpt profilerade ställningstagandet till andra åskådningar, vanligen låter traditionens inre struktur tydligast komma till uttryck.

Själva det förhållandet att en tradition kan bevara sin egenart under ständigt nya och växlande former och att den kan framstå som en helhet under en brokig mångfald av yttre manifestationer är kanske det starkaste argumentet för att traditionerna, liksom enskilda utsagor och utsagekomplex, bestämmas till sin betydelse av inre, bärande och – om man accepterar somliga strukturalisters mening – nyskapande strukturer.

Vad som förbinder tanken på generativa strukturer i traditionens språkkomplex med Gadamers analys av traditionen är den gemensamma tanken på att kunskapsprocessen utgår från texterna själva snarare än från den iakttagande och »objektivt» tolkande interpreten. Den dolda betydelsestrukturen i en utsaga eller ett komplex av utsagor framkallar genom språkets medium en motsvarande struktur hos åhöraren eller läsaren, och denna struktur väcker till liv tankar och föreställningar, som i sin tur gestaltas i språkliga uttrycksformer.

Om detta är innebörden i tolkningsprocessen, kommer, som Gadamer betonar, gränserna mellan traditionsförmedlingen och den »historiska» utforskningen av en tradition att bli flytande. Eller rättare sagt: i själva den historiska förståelsen ingår ett element av traditionsförmedling, i det att den betingas inte endast av de tankeformer, som interpreten själv bär med sig, utan också av dem, som traditionen själv väcker till liv, eller, med Gadamers uttryck, av traditionens egen verkningshistoria. Även i sin vetenskapliga, kritiska uppgift står tolkaren inför en storhet, som själv skapar den förståelse, som den historiskt arbetande forskaren i sista hand eftersträvar.

Det är framför allt två grundsatser, som är utmärkande för en strukturalistisk metod i traditionsforskningen, så som den skulle kunna skisseras utifrån de här antydda premisserna:

1) Varje tradition bestämmes – även om den är relativt öppen mot andra kulturskapelser – av ett grundläggande mönster, som präglar den i dess helhet. Den inre strukturen är på en gång fast och rörlig, den kan dölja sig under mångskiftande yttre former, t.o.m. framträda klarare och mer utpräglad i nya och förut obrukade former, något som reformernas process ger exempel på.

2) De inre strukturerna är inte ett i efterhand konstruerat mönster utan verkar nyskapande och är i stånd att producera de – språkliga – uttrycksformer, vari de tar gestalt och blir kända. Detta är den kunskapsteoretiska förutsättningen för traditionsförmedlingen och i sin mån också för den historiska förståelsen och beskrivningen.

Ibland har man uppfattat »strukturerna» som hypotesartade konstruktioner med vilkas hjälp forskaren kan strukturera den verklighet han undersöker, men man kan också uppfatta den strukturella metoden som ingående i en rent deskriptiv analys. Strukturerna föreligger – direkt konstaterbara eller fördolda – det gäller att klargöra eller att uppdaga dem.

Traditionsforskningen och den historiska metoden

Till slut kan man ställa frågan, om de nya insikter om traditionernas roll och traditionsforskningens betingelser, som kommit till uttryck i de bidrag till våra dagars diskussion i ämnet, som ovan beskrivits, innebär en inkompetensförklaring av den gängse historisk-kritiska metoden. Vi har sett att starkt kritiska röster har höjts mot denna metod, och att den allvarligt har satts i fråga just på traditionsforskningens område. Som svar härpå bör det understrykas, att vad som kommit fram t.ex. genom Gadammers inträngande analyser är, att den historiska utforskningen av en tradition endast utgör ett led i en komplex serie av relationer till det förflutna. Därför bygger den historisk-kritiska forskningen på ett misstag, om den utger sig för att vara en uttömmande beskrivning, objektivt säkerställd och oberoende av alla »fördomar». Däremot vore det en felaktig slutsats att utifrån detta påstå, att denna metod skulle ha spelat ut sin roll eller skulle kunna – på sitt område – ersättas av någon annan och bättre metod. Den har i den vidare kontexten av en strukturell deskription av traditioner den oundgängliga funktionen av att vara ett instrument till att uppnå tillförlitliga kunskaper om realia. Därmed är den också nödvändig som ett korrektiv mot feltolkningar.

Studerar man den nutida diskussionen om traditionsforskningens villkor, har man anledning att fråga sig, om inte den historisk-kritiska metoden i framtiden kommer att få desto större betydelse, ju mer de som använder den inser dess begränsning, och ju mer traditionsförståelsens komplexa art och dess betydelse för hela människolivet kommer till sin rätt.

Noter

- 1 B. Hägglund, »Traditionsforskningens metodproblem», *Festskrift till Søren Holm*, København 1971, s. 120–129.
- 2 W. Dilthey, »Die Entstehung der Hermeneutik», *Gesammelte Schriften*, Bd V, s. 317–338; R. Bultmann, »Das Problem der Hermeneutik», *Glaube und Verstehen*, II, Tübingen 1952, s. 211–235. Till formeln om att »förstå en författare bättre än han förstått sig själv», se H.-G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, 2. uppl. Tübingen 1965, s. 180. Angående den »hermeneutiska cirkeln», se *ibid.* s. 275 och s. 277.
- 3 Spinozas *Tractatus* citeras här efter den tyska översättningen i Philosophische Bibliothek Bd 93: Baruch de Spinoza, *Theologisch-politischer Traktat*. Dritte Auflage, übertragen von Carl Gebhardt, Leipzig 1908. Litteratur till det följande: Otto Biedermann, *Die Methode der Auslegung und Kritik der biblischen Schriften in Spinozas theologisch-politischem Traktat im Zusammenhang mit seiner Ethik*,

- Erlangen 1903; Walter Prümers, *Spinozas Religionsbegriff*, Halle 1906; B. Hägglund, »Autorität und Tradition», *Studia theologica* 27, 1973, s. 1–24.
- 4 En utmärkt introduktion i ämnet ger K. E. Skydsgaard, »Schrift und Tradition. Bemerkungen zum Traditionsproblem in der neueren Theologie», *Kerygma und Dogma* 1955, s. 161–179, nu även i K. E. Skydsgaard, *Traditio et traditiones*, København 1972. Jfr även G. Ebeling, Art. »Tradition; VII. Dogmatisch», i *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, 3 Aufl., Bd 6. Från romerskt-katolskt håll kan nämnas J. R. Geiselman, *Die Heilige Schrift und die Tradition. Zu den neueren Kontroversen über das Verhältnis der Heiligen Schrift zu den nichtgeschriebenen Traditionen*, Freiburg 1962.
 - 5 Oscar Cullmann, *Traditionen såsom exegetiskt, historiskt och teologiskt problem*, Stockholm 1954.
 - 6 B. Hägglund, »Verständnis und Autorität der altkirchlichen Tradition in der lutherischen Theologie der Reformationszeit bis zum Ende des 17. Jahrhunderts», *Oecumenica. Jahrbuch für ökumenische Forschung* 1971/72, s. 34–62.
 - 7 E. Molland, »Die Bedeutung der historischen Forschung für das interkonfessionelle Gespräch über Schrift und Tradition», *Schrift und Tradition*, hrsg. von K. E. Skydsgaard och L. Fischer, s. 69–94.
 - 8 G. Ebeling, *Die Geschichtlichkeit der Kirche und ihre Verkündigung als theologisches Problem*, Tübingen 1954.
 - 9 Tübingen 1960, 2. uppl. 1965, 3. uppl. 1971. Jfr till det följande: B. Hägglund m.fl. »Vad är tolkning? En studie i H.-G. Gadammers hermeneutik», *Svensk teologisk kvartalskrift*, 46, 1970, s. 119–128.
 - 10 Jfr Emilio Betti, *Die Hermeneutik als allgemeine Methodik der Geisteswissenschaften*, Tübingen 1962 samt Gadammers bemötande i *Wahrheit und Methode*, 2. uppl., s. 482 ff.
 - 11 Här avses inte den ideologiskt markerade strukturalism, vars främsta namn är Claude Lévi-Strauss, utan den inom lingvistik och språkfilosofi utbildade strukturalismen. Jfr t.ex. Noam Chomsky, *Syntactic Structures* (Janua linguarum, 4), Haag 1963; Jerrold J. Katz, *The Philosophy of Language*, New York & London 1966; Manfred Bierwisch, »Strukturalismus. Geschichte, Probleme und Methoden», *Kursbuch* 5, hrsg. von H. M. Enzensberger, Frankfurt am Main 1968. En översikt över strukturalismen i språkfilosofin återfinnes i Peter Kemp, *Sprogets dimensioner*, København 1972. Jfr även Günther Schiwy, *Strukturalismus und Christentum. Eine gegenseitige Herausforderung*, Freiburg 1969; B. Hägglund, »Traditionens struktur», *Svensk teologisk kvartalskrift*, 45, 1969, s. 183–189.

Olika sätt att förklara

Några tankar med anledning av en aktuell diskussion

1

I sin bekanta bok *The Open Society and Its Enemies* framhåller Karl Popper att de lagar historiker stöder sig på i sitt förklaringsarbete är så banala att de av forskaren utan vidare tages för givna. De exempel på sådana lagar, som uppträder hos Popper liksom hos Carl G. Hempel, en annan ledande företrädare för covering-law-teorien för historiska förklaringar, är också just av denna typ.¹

Två exempel hos Hempel är:

(1) People who have jobs do not like to lose them

respektive

(2) Those who have become accustomed to the exercise of a certain kind of power do not like to relinquish their control.²

Ett för Popper typiskt förklaringsexempel är följande. Han säger att om en historiker förklarar Polens delning 1772 med att säga att Polen inte kunde motstå Preussen, Österrike och Ryssland i förening, så förutsätter han en »lag», enligt vilken mycket överlägsna arméer besegrar små arméer.³ Alltså

Om omständigheterna i övrigt är lika, förlorar i krig den part, vars stridskrafter är mycket underlägsna i antal

Polens stridskrafter var mycket underlägsna i antal

Polen förlorade

Popper är naturligtvis själv medveten om en sådan förklarings ringa värde ur historisk synpunkt och konstaterar: »the host of trivial

universal laws we use are taken for granted; they are practically without interest, and totally unable to bring order into the subject matter».⁴

Felet – eller rättare det obetydliga värdet – hos sådana förklaringar bottnar i att explanandum och explanans ligger varandra så ytterligt nära att förklaringen praktiskt taget inte integrerar någonting av historiskt intresse. En huvudambition hos historikern är emellertid mycket ofta att ge vidast möjliga räckvidd åt påståenden, som höjer sig över det triviala. Förmågan till detta, vilket också (i en mening) är att förklara, brukar till och med anses utgöra ett centralt mått på hans vetenskapliga skicklighet. De generella satser eller sökare, »guides to understanding» med Patrick Gardiners terminologi, som han använder sig av är därför av en mera sofistikerad typ än de som uppträder som typfall hos Hempel och Popper. Jag tar fyra exempel.

- (1) Regimer, som börjar under en kris, vilken ännu ej kulminerat, blir sällan långvariga.⁵
- (2) Det finns ingenting som gör en politiker så populär inför eftervärlden som att ha varit en originell andraplansfigur i en politisk rörelse, som under vederbörandes livstid hade sina svåra år men efter hans död inkasserat en lysande och oavbruten rad av framgångar.⁶
- (3) Ingenting är ur propagandasynpunkt effektivare än en sedan länge vedertagen uppfattning, som av någon anledning kan omges med ett revolutionärt skimmer.⁷
- (4) Det tycks vara en historisk regel, som inte känner några undantag, att en nations utrikespolitiska framgångar i första hand kommer dess herreskikt till godo.⁸

Sådana generaliseringar, i motsats till generaliseringar av den typ Popper och Hempel ger exempel på, tages inte av historikerna a priori för givna. De blir i stället sökare. Bekräftas förklaringar, som stödes av sådana generella satser, integreras mycket.

Den svenska kungamakten under senare delen av 1500-talet och 1600-talet har i sin politik gentemot de underkuvade provinserna på andra sidan Östersjön genomgående gått in för inkorporering i det svenska väldet för dessas del och uniformitet i lagstiftningen, varav följer att dessa provinser erhåller representation i den svenska riksdagen och

deras chanser ökar att få in representanter i det svenska riksrådet. Detta medför i sin tur att ett den svenska högadeln balanserande element – baltiskt frälse – uppträder på scenen. Den svenska högadelns program, som hade möjlighet att förverkligas under sådana perioder som Christinas respektive Karl XI:s förmyndarregeringar, kännetecknades i motsats här till av att man ville låta de erövrade områdena behålla provinsstatus, varav representation av det nämnda slaget inte följer. Denna här ytterst summariskt antydda linje kan i Sveriges historia följas från omkring 1560 fram till stormaktstidens slut och är vetenskapligt helt etablerad. Det är Jerker Rosén, som har blottlagt detta centrala sammanhang i äldre svensk historia.⁹ Vi kan tänka oss att en sökare eller »guide to understanding» uppträtt i forskningsprocessen och söka föreställa oss dess beskaffenhet. Resultatet kan då bli ungefär följande.

En kungamakt i ett samhälle med stark högadel – mellan vilken högadel och kungamakten maktrivalitet råder – och relativt talrika erövrade provinser tenderar till inkorporering och uniformitet, varav utifrån kommande, det inhemska frälset balanserande, representation följer. Högaristokratien vid makten utvisar rakt motsatt tendens.

Roséns förklaring visar sig nu integrera synnerligen mycket, dels så att dess riktighet styrkes av en mängd, sinsemellan starkt heterogena källgrupper,¹⁰ dels så att den förklarar en mängd betydelsefulla historiska förlopp, som tidigare var oförklarade eller felaktigt förklarade.¹¹

2

Utifrån Roséns analys av den svenska provinspolitiken kan vi se att ju vidare förklaringsenhet, som är möjlig, det vill säga ju fler enskilda fall, som låter sig anpassa till hypotesen, desto svårare blir hypotesen att vederlägga. Söker man lansera en konkurrerande hypotes, får man ett mycket stort antal fall, som behöver bortförklaras.¹² Eller annorlunda uttryckt: ju fler säkerställda data man har, desto färre hypoteser kan förlikas med detta material.¹³ Då en synnerligen stor mängd data har visat sig passa in i Roséns schema, blir det överväldigande svårt att lansera en ny hypotes om de historiska förlopp hans undersökning gör anspråk på att förklara.

Den framgångsrika forskningen konfirmerar en hypotes och eli-

minerar andra. Detta sker ofta genom att en stor mängd relevanta data dras in i bilden. Det förklarade förloppet blir på så sätt mer och mer avgränsat mot nya förklaringar. Den goda förklaringen kan ofta generaliseras i den meningen att den täcker ett stort antal företeelser.¹⁴ Dessa avgränsas då i sin tur utåt, gentemot andra. De bildar en grupp av företeelser som är unika i förhållande till andra företeelser i den meningen att de ensamma passar in i förklaringsmönstret för ett enda historiskt förlopp.

Att historikern fyller ut sin förklaring med nya enskildheter av relevant natur sker i avsikt att visa att hans teori integrerar mycket. De nya fakta får större intresse, ju vidare det förklarade sammanhang är, i vilket de passar in (ingår). Utfyllandet behöver alltså inte ske för att någon historisk lag är löst formulerad (Hempel) eller för att man på något sätt bättre skall förstå »det stora sammanhanget» (Dray), ej heller för att förstå ett förlopp som unikt (Croce, Rickert, Dilthey och andra).¹⁵ Det kan i stället ske för att förstå de enskilda data, som integreras av hypotesen. Och det gör man just därigenom att de integreras av denna.

Det kan vara lämpligt att i detta sammanhang stanna vid Poppers bekanta så kallade falsifikationsprincip och betrakta den i relation till historiska förklaringar.

Den formulerades första gången som en rent kunskapsteoretisk princip av Popper¹⁶ och säger enkelt uttryckt, att medan generella empiriska satser av typen $(x) A(x \dots)$ aldrig kan verifieras ehuru möjligen falsifieras, så kan satser av typen $(\exists x) A(x \dots)$ aldrig falsifieras men däremot verifieras. Detta följer av att hur många undersökta fall vi än har som hör till området för det förra påståendet, så kan vi aldrig utesluta möjligheten av att någon gång i framtiden en negativ instans uppträder, och likaså gäller att hur många enskilda fall som än observeras utan att ge stöd åt det senare påståendet, så kan vi aldrig vara säkra på att inte någon gång ett fall föreligger, som ger sådant stöd, detta därför att då fråga är om empiriska satser verifikationen alltid måste ske vad man kallar extensionellt, det vill säga så att man undersöker efter varandra uppträdande singulära fall. Av falsifikationsprincipen följer att satser av en typ som är ganska vanlig i rationaliserade naturvetenskapliga teorier, nämligen typen $(x) (\exists y) A(x, y \dots)$,¹⁷ aldrig kan vare sig verifieras eller falsifieras i någon sträng empirisk mening.¹⁸

Överfört från det rent kunskapsteoretiska till det metodologiska planet blir kärnan i principen att en teori är desto mer välgrundad, ju fler misslyckade falsifikationsförsök den utsatts för.¹⁹ Man kan också säga att en sats har större informativt värde, ju lättare den är att falsifiera, det vill säga ju lättare det är att anställa falsifikationsförsök.²⁰ Detta har att göra med att satser som har stort empiriskt innehåll, det vill säga täcker ett stort antal enskilda fall, som den sökare till Roséns förklaring som här konstruerats, dels kan sägas ha stort informativt värde, dels är lättare att utsätta för test. Naturligtvis har vetenskapsmän intresse av att få sina teorier bekräftade i så generell form som möjligt; desto fler enskilda fall täcks och desto större blir det informativa värdet. Begreppet »informativt värde» spelar en viktig roll inom modern sociologisk teoribildning och Erik Allardt konstaterar också att Popper är den mest inflytelserike kunskapsteoretikern inom modern empiriskt inriktad sociologi.²¹

Av vad som ovan sagts följer att det blir mycket viktigt att skilja på en teoribildning som hypotes och som etablerad förklaring. Samtidigt som en starkt generaliserad hypotes så att säga i princip är lätt att falsifiera, upplever vi ofta styrkan hos höggeneraliserade etablerade teorier. Detta utgör ingen motsägelse utan är helt följdriktigt. Av Poppers deduktioner följer nämligen att sanna teorier med stort informativt värde är lätta att konfirmera i betydelsen att konstatera att de är välgrundade. Det är lätt att se att detta gäller Roséns teori.

Nu tillkommer ett förhållande av betydelse för de historiska förklaringarnas del. Popper menar att den teori som har störst empiriskt innehåll är *enklare* och att den enklare teorien därför lättare kan falsifieras (om den nämligen skulle vara falsk).²² I en mening är självklart detta riktigt. Om vi jämför satserna »alla a är b» respektive »alla a är b under betingelserna c och d men inte under betingelserna e och f» är den förra satsen enklare i alla betydelser av ordet och samtidigt lättare att falsifiera, detta därför att den klass av påståenden som den senare satsen påstår vara sanna inkluderas i den klass av påståenden, som den förra satsen yttrar sig om.

Nu kan emellertid inte enkelhetsbegreppet i oanalyserad form få bli ett avgörande kriterium.²³ Jag skall taga ett exempel, som illustrerar en annan innebörd hos begreppet än det föregående. Som Per Maurseth påpekade vid metodkonferensen i Tusby år 1968 är historiker i allmänhet mindre intresserade av satser av typen »alla a är k» än av typen »alla a som vid tidpunkten t_1 är k är vid tidpunkten t_2 l och vid tid-

punkten t₃ m».²⁴ Otvivelaktigt är det svårt att tänka sig en betydelse av ordet enkelhet, i vilken inte den förra satsen är enklare än den senare, men detta är inte avgörande utan i stället det förhållandet att de tänkbara fall, om vilka den senare satsen yttrar sig inte inkluderas i de tänkbara fall den förra yttrar sig om. Man har ingen möjlighet att säga att den förra satsen har större informationsvärde, ej heller att den är mera testbar. Och det avgörande är hur många intressanta och testbara fall, som teorien täcker. En god förklaring av den senare typen kan i denna mening *integrera* precis lika mycket eller mera än en förklaring av den förra typen.

3

I sitt arbete *Tanke och förkunnelse* säger Georg Henrik von Wright att i och med att vi vinner ökad kunskap om ett historiskt förlopp eller en historisk händelse, minskar våra möjligheter att använda våra kunskaper på andra fall. Om vi exempelvis känner mycket väl till omständigheterna kring ett bestämt tjuvnadsbrott, förstår vi det genom att det för oss framträder starkt individualiserat – skilt från andra tjuvnadsbrott. Just i detta fall var tjuven fattig, hade hustru och barn att försörja, hade orättvist avskedats av sin arbetsgivare, varit omgiven av människor utan hedersbegrepp. Men då kan vi naturligtvis inte använda dessa kunskaper, då vi analyserar helt andra fall av tjuvnad.²⁵ Och von Wright citerar i sammanhanget Jacob Burckhardts bekanta aforism om den historiska kunskapen: vi lära av historien, inte för att bli kloka (det vill säga till nästa gång) utan för att bli visa (det vill säga för alltid).

Av dessa resonemang – som anknyter till en illuster filosofisk tradition, Burckhardt, Dilthey, Windelband, Rickert, Collingwood, Croce med flera – förefaller det som om förvärvet av ökad kunskap och möjligheterna till generalisering skulle stå i ett slags åtminstone principiellt omvänt förhållande till varandra. Även på den, som ställer sig mycket skeptisk till anspråk från historikers sida på att kunna generalisera i betydelsen att upptäcka lagar för det historiska skeendet, gör detta ett egendomligt intryck. Vi återkommer till frågeställningen.

Antag att historikern konstaterar att i ett visst land vid en given tidpunkt i det förflutna utbröt ett stort antal strejker i kolgruvorna. Han antar att i de av honom kända fallen följande betingelser förelegat.

- (1) Levnadsstandarden bland arbetarna var sedan länge låg.
- (2) Den hade nyligen ytterligare sjunkit genom att priserna stigit starkt i förhållande till lönerna, samtidigt som
- (3) på sistone en viss revolutionär doktrin vunnit insteg bland arbetarna i detta land.

Vi tänker oss att detta bekräftas för samtliga eller ett mycket stort antal kända fall. Historikern uppställer nu följande generaliserande hypotes:

Om levnadsstandarden redan är låg och av nämnt skäl ytterligare sjunker, samtidigt som de drabbade kommer i kontakt med en viss revolutionär doktrin, utbryter strejker i kolgruvorna (är sannolikheten hög för utbrottet av strejker i kolgruvorna).²⁶

Undersöker historikern sedan ytterligare ett fall i källmaterialet, kan det mycket väl hända att han finner att betingelserna (1, 2, 3) föreligger. Förloppen är inte så noggrant beskrivna att de är unika annat än i trivial mening, det vill säga två av dem har inte utspelats på exakt samma plats vid exakt samma tidpunkt. Historikern skärskådar nu ett av de redan undersökta fallen ytterligare och finner att vid strejken följande faktor förelegat:

- (4) arbetarna kände till att i denna kolgruva var risken att förvärva en viss lungsjukdom betydande till följd av att arbete i gruvan i förening med vistelse ovan jord i det speciella klimat, som rådde just på ifrågavarande plats, disponerade för denna sjukdom.

Nu är detta förlopp något mera noggrant beskrivet än de övriga. Vi kan här inte utesluta möjligheten av att medvetandet om hälsorisken utgjorde en nödvändig betingelse för verkan strejk, men det kan samtidigt vara så att i detta fall betingelserna (1, 2, 3) eller en eller två av dem räckt till verkan, även om (4) ej förelegat. Detta följer naturligtvis oavsett om (4) förelegat vid de övriga kolgruvorna. Historikern undersöker nu, om han kan hitta (4) i de övriga fallen (något, några av dem). Eftersom det a priori kan inträffa både att (4) hittas och att det kan konstateras att (4) ej förelegat, minskar rent logiskt den fortsatta noggrannare undersökningen och beskrivningen sannolikheten för att samtliga fall fortfarande i fråga om undersökta betingelser skall vara varandra fullständigt lika. Men vi antar att en förnyad undersök-

ning av hela materialet ger vid handen att vi i alla fallen (något, några av dem) verkligen hittar (4). Vi inför då för det första fallet följande nya led i beskrivningen:

- (5) I detta fall har arbetsledande funktioner övertagits av personer, som förenade råhet mot dem underställd personal med yrkesmässig inkompetens att bekläda arbetsledande funktioner.

Analogt med vad som nyss sagts gäller, om vi på nytt granskar de fall som företer (1, 2, 3, 4) ur denna nya synpunkt, att det föreligger någon sannolikhet för att något (några, alla) av samtliga fall faller ifrån och ej uppvisar (5). Ju fler faktorer vi inför i beskrivningen av det första fallet, desto mindre blir sannolikheten för att vi skall kunna hitta ett annat fall, där bakgrundsbedingelserna kan beskrivas analogt,²⁷ det vill säga desto mindre blir chansen för att man på beskrivningsplanet adekvat skall kunna tala om en upprepning.²⁸

De förlopp, som i beskrivningen saknar (4) och (5), har förmodligen sedan i sin tur andra kännetecken, som skiljer dem från det eller de förlopp, som samtliga har kännetecknen (1, 2, 3, 4, 5). Detta implicerar generellt att ju noggrannare ett historiskt förlopp är beskrivet, desto mindre blir chansen att hitta ett annat förlopp, som korrekt kan beskrivas analogt. Själva det individuella mönstret blir unikt. Jag tror att detta exempel ungefär fångar vad von Wright menar.

Det exempel jag konstruerat är emellertid, ehuru teoretiskt tänkbart, av en typ, som ytterst sällan uppträder i historikerns arbete. Vidare: kanske kan man meningsfullt säga att ju flera förhandenvarande omständigheter vi känner till, desto klarare framträder det enskilda strejkkallet för oss i »sin rikt förgrenade individualitet» eller hur vi nu vill uttrycka oss. Men då måste man samtidigt vara klar över att betingelserna (1, 2, 3, 4, 5)²⁹ tillsammans kan konstituera en tillräcklig betingelse i inskränkt mening för verkan strejk, ehuru vi aldrig i strikt mening kan veta detta.³⁰ von Wrights term »förstå», som i sådana här sammanhang av tradition har hemortsrätt i humanistisk filosofi är mindre lyckad av den anledningen att om vi redan råkar disponera en tillräcklig betingelse i inskränkt mening och samtidigt verkan inte är vad man kallar överdeterminerad,³¹ hjälper oss ej en »fördjupning» av bilden att ytterligare förstå varför det blev strejk. I von Wrights exempel med tjuven kan det vara så att om (1, 2, 3) föreligger (fattigdom, försörjningsplikt, det orättvisa avskedandet), begås tjuvnadsbrottet.

I så fall upplever vi rent psykologiskt större »förståelse» för tjuven genom att vi känner (4), det vill säga att han var omgiven av människor med svagt utvecklade hedersbegrepp, men detta förhållande kan då inte göra anspråk på att bidra till förklarandet av hans tjuvnadsbrott, med mindre än att verkan är överdeterminerad.

4

I von Wrights exempel med tjuven är explanandum en enda företeelse, förhållandet att x blev tjuv. Vi har flera faktorer, som utgör explanantia, F_1 , F_2 , F_3 , etcetera, försörjningsplikten, den orättvise chefen, de dåliga vännerna och så vidare. Om man fortsätter framdragandet av nya explanantia, individualiseras fallet mer och mer i beskrivningen. De nya faktorerna (F_4 , F_5 . . .) är relevanta för »förståelsen» av fallet fram till den punkt, där en tillräcklig betingelse i inskränkt mening föreligger.³² Man söker, när man förklarar på detta sätt, så många led som möjligt i en tillräcklig betingelse i inskränkt mening.

Det tidigare nämnda exemplet med den svenska statsledningen och provinspolitiken under stormaktstiden förefaller att vara av en annan typ. Explanandum utgöres här av en stor mängd faktorer (E_1 , E_2 , E_3 , E_4 . . .), som kan vara till exempel

- (1) Erik XIV angrep 1561 den estniska adelns domsrätt.
- (2) Johan III föreskrev att 1575 års kyrkoordinantia skulle införas i Estland.
- (3) Karl X Gustaf knöt an till Johan Skyttes provinspolitik.
- (4) Bengt Oxenstierna utnämndes 1633 till generalguvernör i Livland och Ingermanland

och så vidare. Dessa explananda kan till antalet utökas genom fortsatt forskning, i princip hur mycket och hur länge som helst. Explanans i Roséns fall är (ungefär) den sökare som ovan³³ konstruerats

En kungamakt i ett samhälle . . . rakt motsatt tendens.

Kanske är det i ett sådant fall så att det behövs fler explananda för att man skall upptäcka explanans, kanske är det så att forskaren »kommer på» explanans och sedan börjar leta efter explananda, men hur härmed förhåller sig saknar kunskapsteoretisk relevans.

När man förklarar på detta sätt, söker man inte i första hand så många led som möjligt i en tillräcklig betingelse för en verkan.

Explanandum skall passa till explanans. Naturligtvis hindrar ingenting att det finns andra historiskt intressanta nödvändiga betingelser för explanandum, som ligger utanför explanans. Men det är inte detta man i första hand är ute efter.

Förklaringsprocessen verkar i detta fall vara diametralt motsatt vad von Wright avser med sitt exempel. Teoretiskt sett kan emellertid von Wrights fall skrivas om på ett liknande sätt. Sökaren blir då en generell sats, som inkluderar F_1 , F_2 , F_3 etcetera. En man, för vilken följande betingelser gäller, blir (tenderar att bli) tjuv. Explananda blir då de fall av personer, för vilka de i sökaren (explanans) innefattade betingelserna gäller och som verkligen blir tjuvar eller – om man så vill – de tjuvnadsbrott som begås av dessa personer. Det som integreras är då många företeelser av samma sak (i motsats till fallet med den svenska provinspolitiken). Att ha ett explanans, under vilket många explananda faller, är naturligtvis gynnsamt ur konfirmeringssynpunkt. Men här kommer det förhållandet in att ju flera led som finns i explanans, ju mera utfylld (specialiserad) den är, desto mera tenderar antalet fall, som faller in under den, att minska. Den mycket goda historiska förklaringen i en sådan forskningssituation, som vi studerar här, utmärkes av att den är utfylld så att den är icke-trivial,³⁴ men likväl integrerar (täcker) många företeelser (explananda).

Ett förhållande bör här uppmärksammas, vilket naturligtvis inte i och för sig bidrar att göra förklaringar av en viss typ bättre än andra. En viss typ av förklaring riskerar, rent teoretiskt sett, relativt lätt att råka ut för vederläggning. Det är när situationen är den att explanandum är vad som brukar kallas en enda singulär händelse, till exempel »Christina abdikerade» och explanans är utpekandet av enda bestämd faktor, till exempel »hon avsåg att byta religion». Risken finns ju att explanans är inkorrekt. Av naturliga skäl är en sådan risk inte för handen vid förklaringar av den typ vi studerat hos Rosén. En vederläggning förutsätter ju bortförklarandet av ett mycket stort antal fall, som ansetts integrerade av förklaringen.³⁵

Liksom förklaringen om tjuven kan skrivas om till en förklaring av den andra typen, kan en förklaring sådan som den om den svenska provinspolitiken under stormaktstiden skrivas om på det »von Wrightska» sättet, det vill säga så att explanandum individualiseras av explanantia. Den och den händelsen (att till exempel Johan Skytte som generalguvernör i Livland utfärdade det och det förordnandet) inträffade, därför att det var så och så som sägs i explanans.³⁶ Man kan

tillägga att här inte *hela* explanans utan endast en del av den behövs för att förklara den *enskilda* händelsen. Detta beror på att de olika elementen i mängden av explananda är av sinsemellan starkt heterogen karaktär. När däremot explananda betecknar ett antal företeelser, som beskrivs på samma sätt, till exempel stöld, behövs (så som vi nyss framställt detta fall) *hela* explanans för att förklara vart och ett av tjuvnadsbrotten.³⁷

När man forskar på ett sådant sätt att förfarandet adekvat kan beskrivas som om man begagnade sig av »sökare», är man inte ute efter att individualisera i Burckhardts eller von Wrights mening. Omvänt – när man förklarar på det Burckhardt – von Wrightska sättet – är man inte intresserad av någon sökare.

Vi kan schematisera:

Förklaring »von Wright»:

Explanandum: x blev tjuv

Explanans: $F_1, F_2, F_3, F_4 \dots$ (fram till den punkt, där en tillräcklig betingelse i inskränkt mening föreligger).

Förklaring »von Wright» omskriven:

Explanandum: Alla de fall av tjuvnad (det vill säga företeelser av samma art), som förklaras av explanans.

Explanans: En generell sats, som säger att $F_1, F_2, F_3, F_4, \dots$ leder till tjuvnad.

Förklaring »Rosén»:

Explanandum: Alla de företeelser av skilda slag, som förklaras av den generella satsen (delar därav).

Explanans: (Delar av) den generella satsen

Förklaring »Rosén» omskriven:

Explanandum: En enskild händelse

Explanans: (En del av) den generella satsen.

Ett annat förhållande bör uppmärksammas. När explanandum är ett enskilt fall som i exemplet med tjuven anger man, om förklaringen är korrekt, led i en tillräcklig betingelse, som också är nödvändiga betingelser, det vill säga att om inte A, B, C etcetera varit för handen, så hade inte heller x inträffat. Det kan vid en förklaring efter sådana linjer inträffa, att man disponerar alla de intressanta leden i en tillräcklig betingelse för en verkan, det vill säga vad som här tidigare kallats en tillräcklig betingelse i inskränkt mening.

När man förklarar exempelvis en förvaltningsåtgärd av Johan Skytte i Livland med hjälp av explanans (jag tänker nu på fall av den »Rosénska» typen), så är det, för att förklaringen skall vara korrekt, nödvändigt att något som sägs i explanans utgör en nödvändig betingelse för explanandum. Nu kan det givetvis finnas historiskt intressanta, nödvändiga betingelser för åtgärden, som inte täcks av explanans.⁸⁸ Detta gör naturligtvis inte förklaringen inkorrekt. Men det får inte vara så att dessa nödvändiga led tillsammans skapar en tillräcklig betingelse i inskränkt mening för det som skall förklaras, det vill säga, för att förklaringen skall vara korrekt måste man kunna utesluta möjligheten av att explanandum kunde ha inträffat utan att något som sägs i explanans gäller. Detta skapar i många enskilda fall praktiska svårigheter. Om vi har en situation, där förutsättningar för låt oss säga en viss förvaltningsåtgärd antages finnas av två slag, a) sådana som ligger utanför explanans och b) sådana som ligger innanför den, är det ofta svårt att utesluta möjligheten att verkan kunde ha inträffat utan att någon förutsättning av sistnämnda slag förelegat. Många gånger inträffar det, när en historiker »tolkar» ett förlopp eller klassificerar en händelse, sådana situationer.

Ett explanans, som bara förklarar ett enda explanandum, behöver givetvis inte vara av mindre vetenskapligt värde än ett explanans, som förklarar en stor mängd explananda. Ett explanans, som förklarar en stor mängd explananda, kan givetvis vara trivialt. Allt beror på vad det är som förklaras. Det är möjligt att många av oss rent psykologiskt tenderar att uppfatta förklaringar, som bara förklarar en enda händelse, som triviala eller osofistikerade, även om händelsen är viktig. Om den rätta förklaringen till Christinas abdikation är hennes trosförändring, så är det endast våra redan förhandenvarande historiska kunskaper, som kan få oss att uppfatta förklaringen som trivial. Det vill säga att vi förutsätter, utifrån våra kunskaper om 1600-talets lutherdom och monarkiens ställning i Sverige omkring 1650, en hel del som givet.

Förklaringar som är i hög grad utfyllda (specialiserade) riskerar inte lättare än andra att falsifieras. Tvärtom. Däremot täcker de generellt sett färre fall. Det vill säga, det är färre möjliga explananda, som passar in och fler som måste diskvalificeras. Ju mera specialiserad förklaringen är, desto lättare är tänkbara explananda att diskvalificera, nämligen om de är felaktiga.

Den förklaring ur Jerker Roséns forskarpraktik, som i det föregående studerats ur ett flertal aspekter, är minst av allt trivial. Man kan emellertid avslutningsvis resa frågeställningen huruvida förklaringar av denna typ, i högre eller lägre grad framgångsrika, ofta eller som regel kan föras tillbaka på eller brytas ned i mera triviala generaliseringar av ett slag, som mer eller mindre påminner om de generella satser, som Popper och Hempel laborerar med i sina exempel.

Man kan då föreställa sig saken så att ett större eller mindre antal ursprungliga, triviala generaliseringar av denna typ i en konkret forskningssituation uppträder hos forskaren och kombineras med varandra på ett sådant sätt att som resultat erhålles en väl utfylld, övergripande eller »överordnad» generalisering, som inte är trivial. Det sätt på vilket forskaren väljer ursprungliga generaliseringar eller basgeneraliseringar och sedan kombinerar dem med varandra blir då utslagsgivande för bedömningen av den övergripande generaliseringens meningsfullhet och fruktbarhet.

Ett visst system eller en viss kombination av basgeneraliseringar kan då komma att uppvisa högst olika grader av instrumentalitet i relation till vad man applicerar dem på – förhållandena under en viss epok eller i ett bestämt land, en viss grupp av företeelser och så vidare. Eller mera preciserat: en viss kombinationstyp av sådana uppsättningar av grundläggande generaliseringar kommer att passa bra eller mindre bra på ett visst material, som blir aktuellt genom studiet av förhållandena inom exempelvis en viss geografisk region eller under en bestämd historisk epok, en annan kombinationstyp av samma, delvis andra eller helt andra sådana grundläggande generaliseringar på ett annat material, aktualiserat genom studier av en annan region eller av ett annat historiskt skede.

Man skulle utifrån sådana överväganden sedan kunna gå ett steg längre och ur historievetenskapliga texter söka leta fram kriterier på vad det är som gör att vissa teorier i form av övergripande generaliseringar bedöms som starkt instrumentala och synnerligen välkonfirmerade – som den Rosénska – medan andra inte gör det i samma utsträckning eller inte alls.

Jag föreställer mig att forskning kring problemet huruvida sådana basgeneraliseringar ligger till grund för övergripande generaliseringar av den typ vi studerat i det föregående och – om så kan visas vara

fallet – i vilken utsträckning och hur de gör det, är en synnerligen komplicerad vetenskaplig uppgift, som i alla händelser helt skulle spränga ramen för denna korta uppsats. Men jag har också en mycket stark känsla av att sådan vetenskaplig verksamhet i den utsträckning den är möjlig att bedriva är en synnerligen viktig uppgift för den vetenskapsteoretiska forskningen.

Noter

I samband med utarbetandet av denna uppsats har jag haft förmånen att få tillgodogöra mig synpunkter från forskardocent Hans Regnéll.

- 1 Beträffande denna teori, som jag i detta sammanhang ej kan gå in på, se t.ex. Göran Hermerén, »Historiska förklaringar», *Historisk Tidskrift*, 93, 1973, s. 220 ff.
- 2 »The Function of General Laws in History», i *Theories of History*, ed. Patrick Gardiner, London 1965, s. 349.
- 3 *The Open Society and Its Enemies*, II, London 1945, s. 264.
- 4 L.c.
- 5 Sten Carlsson, »Bondeståndet i Norden under senare delen av 1700-talet». I *Grupper och gestalter*, Lund 1964, s. 49.
- 6 Ulf Sjödell, »Fabian Månsson – frihandlare och bondedemokrat», *Dagens Nyheter* 1964 5/8.
- 7 Karl-Gustaf Hildebrand, »Till Karl XII-uppfattningens historia, I, Från Voltaire till Fryxell», *Historisk Tidskrift*, 74, 1954, s. 392.
- 8 Sten Carlsson, *Svensk ståndscirkulation 1680–1950*, Uppsala 1950, s. 17.
- 9 »Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid. En författningshistorisk skiss», *Scandia*, Band XVII, 1946, s. 224 ff. Resonemanget kan, utifrån Roséns forskningsresultat, utvecklas mera detaljerat i fråga om generalisering och integration, bland annat mot bakgrunden av vad den svenska högadelns godsintehav i de baltiska provinserna betydde. Detta högfrälse hade omfattande godskomplex i de erövrade provinserna. Dess representanter hade ingenting emot att åtnjuta de omfattande privilegier, som var provinsadelns och samtidigt ha så gott som ensamrätt till riksämbeten, riksrådstjänster och ett stort antal högre befattningar (Rosén, s. 245 ff.). Genom detta och andra förhållanden, som jag här ej kan gå in på, är i själva verket teorien mera utfylld än vad som här framgår, men de givna antydningarna räcker i detta sammanhang.
- 10 Traktater, regeringsformen, kungliga brev, statsrättsliga deduktioner av idéhistoriskt intresse, riksdagsbeslut, rådsprotokoll, riksdagsprotokoll, stadsprivilegier, ämbetsberättelser, instruktioner för ämbetsmän, politikerns arbetsanteckningar, anteckningar av dagbokskaraktär och ytterligare annat.
- 11 Termen »integrera» är givetvis mångtydig. Den kan ju avse i tiden vitt skilda skeenden, som kan förklaras med samma teori liksom någorlunda samtida händelser, som kan betraktas som led i en händelsekedja, andra betydelsefulla förtiga. Jag tror att jag i detta sammanhang lyckats göra tämligen klart vad jag avser med termen.
- 12 Det är viktigt att observera att jag åsyftar så kallade *konkurrerande* förklaringar. Två förklaringar är konkurrerande, när de inte står i någon inbördes kausal relation och inte heller en av dem ingår i den andra. Diskussionen om kon-

- kurrerande och icke konkurrerande förklaringar (för vilken en instruktiv, ganska fyllig redogörelse ges i Rolf Torstendahl, *Historia som vetenskap*, Falkenberg 1971, s. 166 ff.) och distinktionen dem emellan är betydelsefull, då man kommer in på problemet om möjligheten att ge alternativa förklaringar till ett skeende.
- 13 Omvänt gäller att disponerar historikern mycket få data, kan det bli svårt att isolera förklaringsenheter.
 - 14 Rolf Torstendahl om olika betydelser hos termen »generalisering» i nyss a.a., s. 117 ff.
 - 15 Om dessa olika teoretiker, se exempelvis Hans Peter Clausen, *Hvad er historie*, Köpenhamn 1963, s. 41 f., 122 ff. med flera ställen.
 - 16 *Logik der Forschung*, Wien 1935, s. 34 ff.
 - 17 Till exempel påståendet »givet en hur hög temperatur som helst, så finns det alltid en högre temperatur än denna».
 - 18 Eino Kaila, *Den mänskliga kunskapen*, Uppsala 1967, s. 221 f.
 - 19 Till exempel Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning*, Oslo 1956, s. 99 f.
 - 20 Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, London 1959, s. 119 ff., 141 f.
 - 21 Erik Allardt, »Om sociologiska förklaringsars natur. Grupperns beteende i det förflutna ur sociologisk synpunkt», *Historiska förklaringar*, Ekenäs 1968, s. 112. Jfr ibid. s. 126.
 - 22 Senast a.a. av Popper, s. 140 f.
 - 23 Poppers »simplicity»-begrepp och eventuella oklarheter hos det har diskuterats av bland andra Hempel i *Philosophy of Natural Science*, Englewood Cliffs (N.J.) 1966, Ch. 4, sect. 4 och Willard van Orman Quine i »On Simple Theories of a Complex World», *Synthese*, 15, 1963, s. 103 ff.
 - 24 *Historiska förklaringar*, Ekenäs 1968 – diskussionsreferat, s. 127.
 - 25 *Tanke och förkunnelse*, Lund 1964, s. 156.
 - 26 Vi förutsätter en gång för alla att i vårt tänkta fall det naturligtvis också kan vara så att ej alla betingelserna utan endast en eller två av dem kan utlösa verkan strejk.
 - 27 Här måste den frågan lämnas därhän i vilken utsträckning man verkligen kan beteckna bakgrunds-betingelserna som fullkomligt analoga. Generellt sett tenderar skillnaderna i leden i den tillräckliga betingelsen resp. verkan i två olika historiska situationer att uppfattas som större, ju mera utpräglad mikronivå forskaren i sin beskrivning rör sig på. Vi snuddar här vid problem av stor teoretisk betydelse.
 - 28 När vi använder termen »upprepning» tänker vi oss i allmänhet diakrona förlopp. I vårt exempel, så som det här är konstruerat, får vi förutsätta att förloppen delvis är synkrona. Här saknar detta dock kunskapsteoretisk betydelse.
 - 29 Jämför ovan not 26.
 - 30 Med termen »tillräcklig betingelse i inskränkt mening» avses här de ur förklarings-synpunkt intressanta leden i den tillräckliga betingelsen till skillnad från alla leden i denna. Vissa led i den tillräckliga betingelsen är visserligen nödvändiga men ändå av en sådan beskaffenhet att de aldrig skulle återopas i förklarings-sammanhang, till exempel därför att de är helt triviala.
- Att historikern aldrig kan veta att han komplett disponerar en tillräcklig betingelse, ens i inskränkt mening, är lätt att inse. Antag exempelvis att en historiker vill förklara förhållandet att en politiker i en bestämd situation vidtog en viss åtgärd. Han förklarar det med att 1) vederbörande ville uppnå att tillståndet x inträdde och att 2) han fruktade att hans politiske huvudmotståndare annars skulle handla på det och det sättet samt slutligen att 3) han gentemot en viss folkgrupp i sitt land kände sig förpliktad att handla som han

gjorde. Om det nu är möjligt att konstatera att dessa tre förklaringsled tillsammans konstituerar en korrekt förklaring, så utesluter naturligtvis inte detta att ett fjärde, ur historikerns synpunkt intressant, förklaringsled finns och kan komma att senare framföras, ehuru historikern vid den tidpunkt då han förklarade, inte kunde veta någonting om detta. Vi använder i ett sådant fall inte språkbruket att förklaringen med de tre första leden varit ofullständig. Snarare betecknar vi led 4, om vi godtar det som förklaringsled, som konfirmerande i relation till led 1-3.

- 31 Överdeterminerad i den betydelse av ordet som här är av intresse (andra mera exakta definitioner är i en del fall nödvändiga) är en beskriven verkan om dess uppsättning led i den tillräckliga betingelsen kan sönderdelas i disjunkta grupper, vilka var för sig får den beskrivna verkan till följd. Begreppet överdeterminering har främst ett intimt samband med de filosofiska frågeställningarna kring olika grader av noggrann verklighetsbeskrivning.
- 32 Observera dock föregående not om överdeterminering.
- 33 S. 47.
- 34 En förklaring kan naturligtvis vara föga utfylld utan att för den skull vara trivial.
- 35 Se ovan s. 47.
- 36 Detta explanandum är då »unik» i den mening, som nämndes ovan (s. 48) i den mån vi tänker på de av dess nödvändiga betingelser, som ligger innanför explanans.
- 37 I vad mån man kan tala om »på samma sätt» beskrivna företeelser, beror i sin tur på graden av noggrann verklighetsbeskrivning.
- 38 Jämför ovan s. 54.

Summary

The examples of historical explanations given by leading advocates of the covering law theory in their theoretical works are trivial in the sense that the explanation and that which is explained are so close to each other that the explanation does not integrate anything at all or extremely little of historical interest. The historian working with practical matters, however, tries to give the widest possible scope to statements which are raised above the level of the trivial. His ability to do so is usually even a recognized measurement of his proficiency as a scholar. As an example of this, the present essay discusses an explanation given by Jerker Rosén in 1946 of certain relations of the central Swedish authorities to the conquered provinces during the period when Sweden was a great power.

This example of a successful method of explanation is related in the essay to the so-called theory of informative value, which has played an important part in constructing contemporary sociological methodology. In connection with this confrontation, among other things, certain distinctions are made concerning the meaning in historical science of the concept »simplicity».

In the next section a traditional doctrine of historical theory is examined, one which goes back to Burckhardt, Dilthey, Windelband, Rickert, Collingwood and Croce, among others, and which, simply expressed, is based on

the idea that the continuous acquisition of further knowledge about a historical event in principle decreases our opportunities to generalize in the sense that we might apply the more detailed knowledge acquired to other in some respect similar cases. This point of view emphasizes to a high degree the uniqueness of historical events. The result of this examination leads to a critical attitude to the doctrine in question, in which, among other things, the concept »understanding» glosses over logical obscurities.

In a further section the method of explanation characteristic of the classic doctrine is set against the method of explanation used in Jerker Rosén's article. In this analysis I draw on the theory of informative value and attempt to show that in practice – when, for instance, such things as integration, confirmation and so on are involved – the classic theory has glaring defects which stand out in a confrontation with the more modern type of explanatory work which is exemplified in Rosén's article.

In conclusion the question is raised whether extremely full generalizations of the type studied in my article can ultimately be traced back to more trivial but also more fundamental generalizations of a type that more or less resembles those which Hempel and Popper deal with in their examples. One might then suppose that the more comprehensive generalizations spring from the fact that the scholar combines the more fundamental generalizations with each other in different ways. If it could be shown that this is the case, then it would seem to be an urgent task for scholars of historical theory to try to formulate criteria for what it is that makes certain such combinations of simple generalizations result in theories in the form of comprehensive generalizations which are considered fruitful and well-confirmed while other combinations result in theories which are satisfactory to a lesser extent or not at all.

Bouppteckningar som etnologisk källa

Etnologin är en historisk vetenskap och av etnologen krävs liksom av andra historiker förtrogenhet med äldre arkivaliskt källmaterial. En god kritisk översikt över olika källtyper lämnar numera L. A. Norborgs arbete *Källor till Sveriges historia*. Häri beröres dock ej den viktiga etnologiska källa som bouppteckningar utgör. Bristen ersättes i någon mån genom Johan Jørgensens *Skifter og testamenter* (1968), men dels behandlar denna handbok blott danska förhållanden, dels ger den främst en översikt över bouppteckningarnas användning som källa för personhistoria, socialhistoria, ekonomisk historia och kulturhistoria. Likväl har bouppteckningarna i betydligt större utsträckning utnyttjats i den etnologiska forskningen i Norden än på kontinenten, där man blott kan tala om sporadiska ansatser, nyligen omtalade av Alfred Höck och P. J. Meertens, som båda framhåvt betydelsen av denna källa.

Bouppteckning är en specificerad redovisning av en avliden persons fastigheter, lösöre, ekonomiska tillgångar och skulder. Bouppteckningar har även upprättats i samband med konkurs och boskillnad, efter förrymda personer osv., men detta källmaterial är betydligt sparsammare och jag kommer här att bortse från detsamma. En snarlik källa utgör de inventarieförteckningar som bl.a. i Tyskland upprättades vid av- och tillträde av arrendegårdar liksom vid konkurser (Lühning).

I Danmark finns exempel på medeltida bouppteckningar (Jørgensen s. 9 ff.) och från Malmö finns en serie bouppteckningar ända från 1546. Som föregångare till dessa kan man i viss mån betrakta de förteckningar över omyndiga barns arvegods som är införda i Malmö Stadsbok som börjar 1503.

I Sverige blev bouppteckningarna obligatoriska genom 1734 års lag. I ärvdabalkens nionde kapitel 1 § heter det: »När dödsfall timar, då skall man eller hustru, som lever efter . . . riktigt uppgiva och låta noga uppteckna alltsammans i boet, så löst som fast, sådant, som det

vid dödstimmen var, med alla skrifter och handlingar, fordringar och gäld, i arvingarnas, eller deras förmyndares, eller ombudsmäns närvaro: skrive ock samma uppteckning under, där[est] den gälla skall, med edlig förpliktelse, att ej något med vilja och vetskap är dolt och utelämnat, utan allt riktigt uppgivet».

Lagföreskriften ersattes av en ny lag om boutredning och arvskifte av den 9/6 1933 vilken med obetydligt förändrad ordalydelse infogats i nu gällande ärvdabalk av den 12/12 1958. Enligt denna skall bouppteckning »förrättas sist tre månader efter dödsfallet, såfram ej på ansökan inom samma tid rätten med hänsyn till boets beskaffenhet eller av annan särskild orsak förlänger tiden». Liksom i 1933 års lag stadgas att »Gode männen skola å handlingen teckna bevis, att allt blivit rätteligen antecknat och tillgångarna efter bästa förstånd värderade».

1734 års lag innebar i viss mån en kodifiering av tidigare praxis. I Gustav II Adolfs privilegier för Göteborg 1620 finns bestämmelser, som synes nödvändiggöra uppteckning av kvarlåtenskap efter sådana avlidna som efterlämnade omyndiga arvingar (Lext s. 200). Från Stockholm finns bouppteckningar i obruten följd från 1667 (Heckscher s. 48). Talrikare förekommer bouppteckningarna dock först från 1730-talets mitt.

Till följd av gamla privilegier hade adeln under perioden 1737–1916 rätt att inlämna sina bouppteckningar till respektive hovrätter. För övriga inlämnades de till häradsrätterna på landsbygden och rådhusrätterna i städerna. Långt fram har i åtskilliga städer rådhusrätterna bibehållit sin bouppteckningsrätt varigenom dess ledamöter ägde att mot viss arvodesprocent upprätta bouppteckningar såväl efter avlidna som vid konkurser och boskillnader. På landsbygden fungerade ofta nämndemän och auktionsförrättare, skollärare och andra skrivkunniga och betrodda män som bouppteckningsförrättare. Något krav på juridiska kunskaper förelåg ej. För att allt skulle gå rätt till var ett par värderingsmän närvarande, men ofta fungerade boutredaren själv som sådan och då behövdes blott en »gode man».

Att bouppteckningarna upprättats av folk från trakten ökar givetvis deras källvärde. I Danmark har däremot »skifterne» från 1790-talet i stor utsträckning utförts av jurister som ej alltid var förtrogna med ortens språkbruk och arbetsliv. Å andra sidan skulle de här företagas inom en månad efter dödsfallet och det förekom ej sällan en preliminär registrering redan samma dag som dödsfallet anmäldes.

Vid bouppteckningen skulle enligt lagens föreskrift upptecknas alltsammans i boet, löst som fast. I praktiken gjordes dock vissa *undantag*. Det synes sålunda ha varit en oskriven regel att man av kläder och sängkläder blott upptog den avlidnes, därför att endast de kunde skiftas. Stundom finner man även att vissa ägodelar uppförts i bouppteckningarna utan att de åsatts värden. Så kan vara fallet med fadderpengar, fästepengar och morgongåvor. Fadderpengarna var barnens personliga egendom och morgongåvan var en hustruns av mannen förvaltade tillgång, som tillföll henne först vid makens död, såvida hon ej begått trohetsbrott (Carlsson). När det i en bouppteckning från Allbo härad i Småland den 11/10 1756 i en post upptages »1 st. sked 5 1/4 lod à 2 daler är gåveskeden som ej upptages till värdering» så möter vi häri en återspeglning av en uråldrig rättsedvänja. Skånsk rättspraxis skilde sig härvidlag ej från gammalsvensk, men väl från dansk.

Frånvaron även av vissa andra föremål i bouppteckningarna kan sammanhänga med utbildad sedvana. När fickur i bouppteckningarna är mycket ovanliga (jfr Gerber s. 72) så förklaras detta sannolikt som Ole Højrup påpekat i brev till mig därigenom att de bortgavs vid dödsbädden. Vilhelm Moberg ger ett gripande exempel härpå i romanen *Din stund på jorden*.

Som en särskild post uppföres i bouppteckningarna änkans eller änklings »fördel av bo oskiftat». Denna fördel som den efterlevande av makarna hade att uttaga av lösöret bestod enligt medeltida arvsrätt av sängen med det som därtill hörde, de bästa kyrkkläderna och för mannens vidkommande även häst och vapen. 1734 års lag gav den efterlevande rätt att fritt välja fördel dock högst till 1/20 av boets värde. Inte desto mindre höll sig urvalet ännu framemot 1800-talets mitt i hög grad inom en given och traditionellt betingad föremålskrets som Brita Egardt nyligen påvisat i en undersökning om äkta makars fördel av oskiftat bo. Även pantsatta ägodelar skulle givetvis redovisas. Man finner t.o.m. hemgifter upptagna i sådana fall då något men inte alla barnen fått sådan, ett rättvisekrav mot den ogifte. Ibland upptages hemgiften blott till visst värde, någon gång specificeras den.

Föreskrifter om *redovisningsförfarandet* vid bouppteckningen har ej funnits men efter hand har en viss praxis utbildat sig. Medan man i Danmark från 1700-talets mitt merendels registrerar boet i rum efter rum redovisas det i svenska uppteckningar vanligen i materialgrupper. Efter fastigheter och kontanter upptages föremål av ädla metaller, sedan tenn-, koppar-, malm-, järn- och trävaror, glas och porslin. I

särskilda grupper uppföres vidare hästar, fäkreatur och andra djur, säng- och gångkläder, vagnar och åkerredskap, grödan och diverse andra persedlar. Denna systematiserade redovisning underlättar avsevärt bouppteckningarnas utnyttjande ur saksynpunkt, även om man inte får taga för givet att ett föremål alltid återfinnes under rätt rubrik. Å andra sidan möter oss därigenom föremålen i boet ryckta ur sitt naturliga sammanhang. När det gällde att redovisa det tyngre bohaget kunde detta system dock vara opraktiskt. Man kunde då i stället uppge inventarierna in situ: i stugan, i sänghuset, i förstugan, i förstukammaren, på loftet, i boden osv. Att sådana bouppteckningsinstrument har ett särskilt värde för etnologen säger sig självt. Har man dessutom tillgång till ett husesynsinstrument kan man praktiskt taget rekonstruera ett hem (se t.ex. Bagers arbeten och Bringéus 1950).

*

Länge har bouppteckningarna i våra arkiv stått dammsamlade och utrymmesslukande utan att framtagas. Blev de någon gång nyttjade så var det för *släktforskning och personhistoria* (för exempel se Jørgensen s. 38 ff.). Genom bouppteckningarna kan man få kött på det skelett av data som kyrkoböckerna lämnar. Man kan med hjälp av bouppteckningarna bokstavligen gå husesyn hos sina förfäder, få veta deras ekonomiska ställning, hur de var klädda, vilka djur de hade osv. För genealogen utgör bouppteckningarna ej sällan ett värdefullt komplement till kyrkböckerna bl.a. därför att den avlidnes arvingar uppräknas. Det är numera ganska väl sörjt med personregister till bouppteckningarna. Den service arkiven genom sådana förteckningar lämnar är dock oftare släktforskaren till större gagn än etnologen.

Medan bouppteckningarna i Danmark under 1800-talet mera sporadiskt utnyttjades även i arbeten med kulturhistorisk inriktning började de först på 1910-talet användas för komparativa undersökningar av den begynnande samhällshistoriska forskningen. Man intresserade sig nu inte för individen som individ utan som representant för en viss samhällsgrupp. Man sökte inte längre i folianterna efter en bestämd bouppteckning utan gjorde systematiska urval eller fullständiga genomgångar. De nya frågeställningarna krävde jämförelser, en komparativ, i viss mån även kvantitativ metod och bouppteckningarna trädde tjänstvilligt forskarna till mötes. De rymmer ett enormt material. Ett pionjärarbete är Frits Heides »Bidrag til spørgsmålet om den danske almues læsning i det 18. aarhundrede» 1918. Heide redovisar här bokbeståndet

hos själländska bönder på grundval av omkring 1.300 bouppteckningar. Just för studiet av de folkliga läsvanorna skulle bouppteckningarna visa sig vara ett mycket värdefullt material.

Jørgensen har fäst uppmärksamheten på att redan Lauritz Weibull använt bouppteckningar som källa i en undersökning 1901 om bildhuggare och träsnidare i Malmö och Lund under renässanstiden. Det skulle emellertid dröja nära ett kvartssekel innan bouppteckningarna på nytt kom till användning utanför den personhistoriska forskningen. Det var i Hilding Pleijels doktorsavhandling om Herrnhutismen i Sydsvrige 1925. Senare vidgade Pleijel frågeställningen rent principiellt till att omfatta *andaktslitteraturen* som lästs i olika bygder, i olika samhällsskikt under olika tider (Pleijel 1944). En rad undersökningar redovisade såväl i form av seminarieuppsatser som doktorsavhandlingar framväxte vid det kyrkohistoriska seminariet i Lund (Pleijel 1959). Den mest omfattande analysen redovisade John Holmgren 1948 i sin doktorsavhandling om Norrlandsläseriet, i vilken han bearbetat över 15.000 bouppteckningar. En liten uppgift som jag själv utförde under min studietid kan belysa materialets användbarhet. Min granskning gällde bokbeståndet i N. Åsbo härad i nordvästra Skåne under en del av 1700-talet. Det var därvid möjligt att kartlägga hur långt ut verkningarna från det lilla herrnhutarcentrumet i Riseberga nått. Den herrnhutiska fromhetsriktningens andaktslitteratur stod i skarp relief till det äldre, mera ortodoxt präglade bokbeståndet på lite större avstånd från Riseberga.

Litteraturundersökningarna har inte varit begränsade till landsbygden och inte heller enbart till andaktsböckerna. Holbergforskningen såväl i Norge som i Danmark har alltifrån 1910-talet flitigt utnyttjat bouppteckningar som källa. I Gösta Lexts avhandling *Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809* (1950) redovisas även bouppteckningarnas uppgifter om juridisk och historisk litteratur liksom hushållsböcker och skönlitteratur, ja t.o.m. tidningar. Tack vare undersökningar av detta slag vet vi nu t.ex. att det inte var bibeln utan psalmboken som var den svenska folkboken nummer ett i gången tid (Pleijel 1959).

En historiker i Göteborg, Arne Carlsson, har nyligen framlagt en avhandling rubricerad *Böcker i bohuslänska bouppteckningar 1752–1808* och han har liksom fakultetsopponenten Gunnar Qvist i sin recension ingående diskuterat bouppteckningarna som källmaterial speciellt med hänsyn till deras användbarhet för studier rörande bokbestånden.

Inom ämnesområdet ekonomisk historia känner jag endast en forskare, Jan Kuuse, som i större sammanhang bearbetat bouppteckningsmaterial. Jag återkommer längre fram till hans arbete *Från redskap till maskiner* (1970).

Bouppteckningarna har ännu blott i ringa utsträckning bearbetats av språkforskare. En opublicerad licentiatavhandling i ämnet *Nordiska språk vid Uppsala universitet* framlades 1968 av P. O. Räf med rubriken *Dialekt i bouppteckningar från omkring 1820*. Några undersökningar av ett tidigare föga utnyttjat källmaterial. Författaren har även senare intresserat sig för bouppteckningar ur denna synpunkt (Räf 1972). Det kan även nämnas att Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund har lagt upp en serie avskrifter av bouppteckningar som underlag bl.a. för ord-sak-forskning.

Som ytterligare exempel på bouppteckningarnas mångsidiga användning kan nämnas deras användbarhet vid studium av benämningar på kreatur (Bergstrand 1954, s. 62 f., 73). För undersökningen av äldre mått, deras utbredning och användning erbjuder bouppteckningarna även ett utomordentligt värdefullt men obeaktat material.

Redan innan de folkliga läsvanorna började undersökas hade bouppteckningarna även börjat användas av *den etnologiska sakforskningen*. I andra delen av *Skultuna bruks historia* (1935) har Sigurd Erixon dragit mycken nytta av bouppteckningarna och därmed även påvisat deras mångsidiga användning. Någon systematisk bearbetning av bouppteckningar företog Erixon dock ej varken för detta eller andra arbeten. En sådan möter oss däremot i Sigfrid Svenssons dräkthistoriska undersökning *Skånes folkdräkter från samma år*. Utan bouppteckningarna hade vår dräkthistoriska forskning ej fått sin metodiska fasthet. Kläder nöts ju fort ut. De i museerna och hemmen bevarade persedlarna är alltför sporadiska och alltför sena för att ensamma tjäna som basmaterial för dräkthistoriska undersökningar.

Också för redskapsforskningen inom den agrara etnologin har bouppteckningarna varit av den största betydelse. Axel Steensberg har i sin avhandling *Ancient Harvesting Implements* (1943) undersökt övergången från skära till lie vid sädesbärgning och företagit en systematisk genomgång av bouppteckningar. Denna undersökning har vidareförts av den danske etnologen Ole Højrup varvid bouppteckningsmaterialet kommit att spela en ännu större roll. Jag kan även hänvisa till egna i litteraturförteckningen uppförda arbeten liksom till Valensendstads avhandling om norska lantbruksredskap. Även vid studiet av

hantverkarnas redskapsbestånd är bouppteckningarna en viktig källa. Allan Nilson har utnyttjat dem vid sina undersökningar av gångna tiders repslagerier i städerna. Det torde vara överflödigt att framhålla att bouppteckningarna är en huvudkälla för forskningen rörande möbelskicket. De har sålunda använts av Axel Steensberg i hans arbete om Danske Bondemøbler 1949 liksom av Marianne Olsson i en till större delen opublicerad avhandling om möbelskicket i Ydre härad i Småland. Agneta Boqvist har i en pågående doktorsavhandling med stor precision kunnat lokalisera olika bondehantverk i Västergötland med hjälp av bouppteckningar. Sederna vid livets högtider kan i någon mån belysas med bouppteckningarnas hjälp. Bouppteckningar efter prästfolk kan ge upplysningar om brudskruden eftersom prästfrun ofta fungerade som brudkläderska och tillhandahöll såväl krona som andra prydnader (Bergstrand 1967 s. 464, 469, Bringéus 1973, s. 6). Ofta är utgifterna för begravningen specificerade och ger oss en inblick i tillrustningarna härför (Christenson s. 302 f.). T.o.m. för studiet av kostvanorna kan bouppteckningarna vara till stor nytta. Maten tillhör ju det förgängligaste i vår kultur, men matberedningsredskapen, serverings- och förvaringskärlen i bouppteckningarna speglar stundom regionala kostvanor (Bringéus 1966).

Även om denna exemplifiering visar bouppteckningarnas användbarhet inom skilda etnologiska forskningsområden har de dock sin *begränsning*. Den som studerar bokinnehaven märker t.ex. snabbt att större boksamlingar sällan är specificerade och därmed är ju sådana bouppteckningar nästan utan värde i detta sammanhang. Redan 1925 kunde också Hilding Pleijel göra andra principiella påpekanden ifråga om bokförteckningarna som källor. I Danmark har främst Fridlev Skrubbeltang gjort viktiga källkritiska anmärkningar angående bouppteckningarna (Jørgensen). Någon allmän källkritisk undersökning av dessa finns däremot inte och skulle måhända vara av begränsad nytta då bouppteckningarnas källvärde växlar från det ena undersökningsområdet till det andra. I större avhandlingar har detta källmaterial diskuterats t.ex. av Lext, Arne Carlsson och Qvist ifråga om böckerna, av Anna-Maja Nylén ifråga om dräktskicket och framför allt har Valen-Sendstad i sin undersökning om Norske landbruksredskaper (1964) gjort en rad mycket viktiga källkritiska iakttagelser som även är tillämpliga på svenska förhållanden. Numera kan även hänvisas till Brita Egardts ovannämnda studie. Att man i smärre undersökningar baserade på bouppteckningar inte spillt så många ord på källkritiska resonemang

innebär naturligtvis inte att källkritiken uraktlåtit. Särskilt de undersökningar vari bouppteckningar nyttjats för kartering bygger på ett mycket omfattande material och karteringen innebär ofta eo ipso en form av källkritik (jfr Bringéus 1966 s. 5 f.).

*

Efter vilka personer har bouppteckningar förrättats? Före lagen om boutredning av 1933 var kravet på upprättande av bouppteckning ej absolut. Den ovan anförda formuleringen i 1734 års lag synes vanligen ha tolkats så att bouppteckning endast var en skyldighet efter gifta personer, änklingar och änkor inbegripna. Frågan är emellertid i vilken utsträckning bouppteckningar företagits efter gifta personer. Arne Carlsson kommer vid en jämförelse mellan dödböcker och bevarade bouppteckningar i Bohuslän under perioden 1796–1800 till resultatet att det saknas bouppteckningar för nära nog varannan inom kategorin gift folk (inklusive änklingar och änkor). Han går sedan vidare och prövar om det finns någon slagsida i bouppteckningarnas sociala fördelning. Han granskar Tanums härad under perioden 1756–1805 och visar i klara siffror vad som kunde väntas: ju lägre socialklass, desto sämre representation i bouppteckningsmaterialet. Men han tillägger att ingen socialgrupp är helt utesluten. Bouppteckningar förekommer även efter utfattiga backstugusittare och annat folk ur det ekonomiska och sociala bottenskiktet. Gösta Lext har tidigare i sin undersökning av förhållandena i Göteborgs stad på andra beräkningsgrunder funnit att bouppteckningar upprättades allra högst efter en fjärdedel av de i Göteborg bosatta avlidna på 25 år och däröver. »Som väntat är det främst bland de fattiga man underlåtit att göra bouppteckningar. Där fanns inte så mycket att kivas om vid ett boskifte, kanske inte ens pengar till bouppteckningskostnaden.»

Även vid tillgång på ett representativt bouppteckningsmaterial kan man givetvis ställa frågan om det ger en bild av det verkliga boet. Vi bör härvid beakta att en stor del av bouppteckningarna speglar åldrade människors egendom som kanske ett i förväg delvis utskiftat arv tårt på. Men förhållandet kan även stundom ha varit det motsatta. Det talas ibland skämtsamt om att »samla till bouppteckningen». Om en ogift gammal läroverkslektor uppger en vittnesgill sagesman att han på sin ålderdom köpte linne, silver och annat bohag i den enda avsikten att gå till eftervärlden som en man med ett välförsett bo. I ett svar på Folklivsarkivets frågelista om bouppteckning och skifte av lösöre

1964 uppger en meddelare från Söderslätt: »Somliga kvinnor samlade textilier på den tiden då de satte en ära i husfliten vid spinnrock och vävstol, kistor fulla med dynvar, täcken, linne och vadmalsräckor för barnen att dela när de var ur tiden men också för att det skulle se bra ut i bouppteckningen och väcka beundran på auktionen efter dem när ingen fanns som stod dem nära. Det var s.a.s. deras eftermäle ett in memoriam över dem och deras liv. Jag minnes själv sådana fall från min ungdomstid» (LUF 17237: 9). I en annan uppteckning talas om »en gumma som lät sy ett dussin skjortor åt sin avlidne make för då skulle se lite bättre ut på bouppteckninga, men det var väl bara en historia» (LUF 17252: 5). Historierna utgör emellertid ofta en god bekräftelse på gängse värderingar. Många uppteckningar omtalar att allt skulle vara rent och prydligt vid bouppteckningen, vilket även visar att det var mycken prestige förbunden med denna förrättning och dess eftermäle.

Å andra sidan finns det omständigheter som kunnat bidra till att ägodelarna i bouppteckningen även kan vara decimerade. Bouppteckningen skulle ske inom tre månader efter dödsfallet, men Lext har i sin undersökning i Göteborg funnit att det ofta dröjde mycket längre, i 25 % av fallen över ett år. Åtskilligt kunde försvinna under tiden. Sådana felkällor bör dock ha större betydelse i kvantifierande undersökningar av den typ som bokbestandsundersökningarna utgör än vid etnologens mera kvalitativt och selektivt inriktade materialsökning. Detsamma gäller om de dubbelföringar av olika slag som kan uppkomma t.ex. genom att samma bo först redovisas vid ena makens död, sedan vid den andras frånfälle. Om man gör tidssnitt och t.ex. letar fram ett material ur bouppteckningarna för vart tionde år är emellertid risken för sådan dubbelföring mycket liten.

Vida allvarligare ur etnologisk synpunkt är det ifall *skiftande bouppteckningspraxis* som Brita Egardt velat göra gällande får konsekvenser för denna källtyps utnyttjande. Ole Højrup, som är väl förtrogen med det danska materialet, har meddelat mig att det i feodal miljö utbildats sedvanor som är gemensamma för ett större antal gods. På Fyn lägges vikt på bohaget och hemslöjdsredskap medan man i Västjylland lägger vikt vid lantbruksredskap, som ofta inte kommer med på Fyn. Min egen erfarenhet från Sydsverige tyder på att skillnaderna är större i tidligt än rumsligt hänseende. Speciellt de bouppteckningar som hänför sig till tiden före 1734 års lag är ofta korta. Under 1700-talets senare hälft blir de i allmänhet fylligare, vilket inte enbart kan förklaras av

ett mera differentierat föremålsbestånd och ökad välmåga. I slutet av 1800-talet minskar bouppteckningarna åter i värde ur etnologisk synpunkt genom att redovisningen blir mindre detaljerad. Medan man tidigare t.ex. beskrev och individuellt värderade varje fäkreatur har man så småningom åsatt samtliga djur ett lika värde.

Trots lagens hot om straffpåföljd för *undanhållande av ägodelar vid bouppteckning* måste vi räkna med att detta skett i viss utsträckning. Domböckerna innehåller ej sällan uppgifter om änkor eller änklingar som ställts till ansvar för att ha lämnat oriktiga uppgifter vid bouppteckning, vilket i värsta fall kunnat resultera i straff för mened. En systematisk granskning av domböckerna torde kunna visa om undanhållandet särskilt gäller vissa föremål. Det ligger t.ex. nära till hands att tänka på sådana sakgrupper som var otillåtna under vissa tider. Som exempel kan nämnas de pietistiska och herrnhutiska sång- och andaktsböckerna (Qvist s. 130), men man kan även tänka på brännvinsattiralj, kaffekittlar m.m. Föremål kan även ha glömts genom att de förvarats otillgängligt eller på annan plats än i hemmet. Ett kontrollmaterial erbjuder ibland auktionsprotokollen. En granskare av Lexts avhandling (Arnoldsson 1951) finner sålunda att bouppteckningarnas antal av såväl specificerade som ospecificerade böcker ofta är för lågt.

Många föremål har uppenbarligen inte tillmätts något egentligt värde varför de av denna anledning ej medtagits. Det gäller t.ex. träskor (Svensson 1935 s. 237 not 4, Meertens s. 42) och dräktpersedlar som strumpeband och kjolväskor (Sandklef-Bexell s. 40 f.). Anna-Maja Nylén har framhållit att härigenom gynnas fest- och högtidsplaggen på vardags- och slitplaggens bekostnad vilket i viss mån innebär en felkälla vid statistisk redovisning.

Det som var avgörande för om ett föremål redovisades i bouppteckningen var inte om det var litet eller stort utan *om det betingade ett värde*. Jag vet mig ej någonsin i en bouppteckning ha påträffat uppgifter om hundar och kattor, trots att sådana husdjur varit mycket vanliga. Då antalet höns sällan upptages även i skånska uppteckningar kan det också bero på att de tillmätts ett alltför ringa värde för att noteras. Svaren på en direkt fråga i Folklivsarkivets frågelista om hur man förfor med hönsen vid bouppteckning ger dock ingen entydig bild (jfr även Bergstrand 1954 s. 62, 73 f.). Däremot kan man få en tydlig uppfattning om gässens skiftande förekomst, frekvens och värde med hjälp av bouppteckningarna (Ljungdahl).

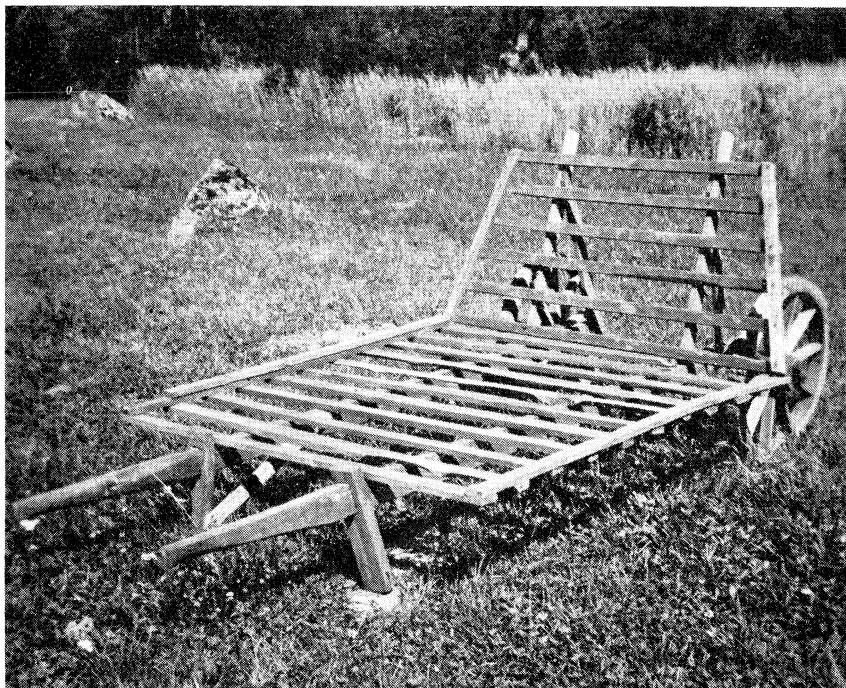

Fig. 1. Höstabör från Skånes-Fagerhult. Foto: Folklivsarkivet, Lund, B 12319.

Det man tillverkade i den egna huggeboden värderades föga. Svegar eller vidjor för hötransport letar man förgäves efter. Men köpvaran, om det så blott var en harvpinne av järn uppfördes däremot (Bringéus 1964 b s. 38 f.). Bakhällar av sten lyser helt med sin frånvaro i bouppteckningarna, men stenkakejärnens spridning från de småländska järnbruken låter sig väl studeras (Bringéus 1966). Det är av vikt att ha detta i minne när man använder bouppteckningarna som källa. I en undersökning av hötransportredskap noterade jag bl.a. uppgifter om den s.k. lassmeden, en träbom som lades över hö- och sädeslasset för att hålla detta på plats. Vid karteringen av redskapet fick jag ett väl samlat utbredningsfält omfattande ungefär Malmöhus län. Dialektarkivets ordsamling visade emellertid att lassmeden även varit vanlig i norra Skåne. Förklaringen var enkel nog. »En pil och en hyll är skog på slätten» sade de gamla. Behövde man en lassmed däremot fick man skaffa den från annat håll medan skogsbon hade den bredvid väggkanten om den råkade brista och det gällde att göra en ny.

Exemplet med lassmeden visar både faran av att draga slutsatser ex

Fig. 2. Höstabörens utbredning enligt 1838 års bouppteckningar. Tecknen är proportionella mot antalet belägg per socken.

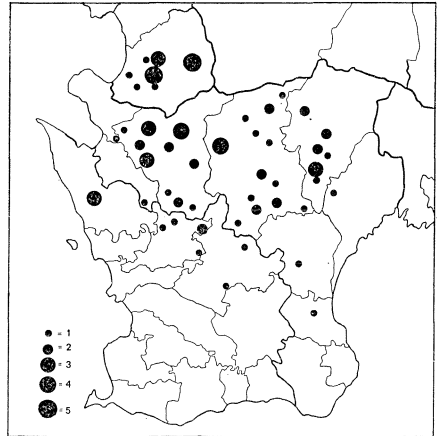
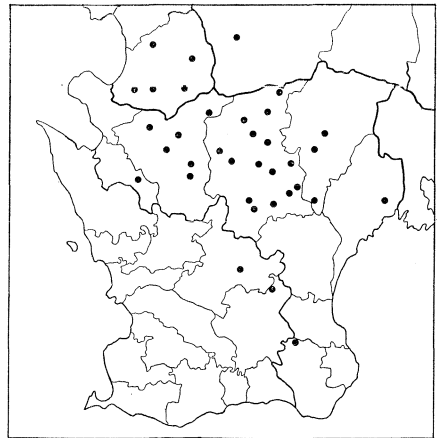

Fig. 3. Höstabörens utbredning enligt bevarade eller i ord och bild dokumenterade föremål.

silentio och vikten av att söka kontrollera bouppteckningarnas källvärde fall för fall. En jämförelse mellan den bild av höstabörens (fig. 1) som bouppteckningarna för år 1838 ger med den utbredning redskapet haft enligt bevarade eller i ord och bild dokumenterade exemplar visar en nästan fullständig överensstämmelse, fig. 2-3. Det sentida kontrollmaterialet visar således att en årgång bouppteckningar kan ge en fullt tillförlitlig bild av ett föremåls utbredning.

Mera sällan har dock ett utbredningsområde så stor stabilitet under en så pass lång tidsperiod. En kartering vid två eller flera tidpunkter av samma föremål visar vanligen att det sker en förändring, antingen så att utbredningsområdet expanderar eller krymper beroende på om föremålet är överlägset eller underlägset andra föremål med samma funktion.

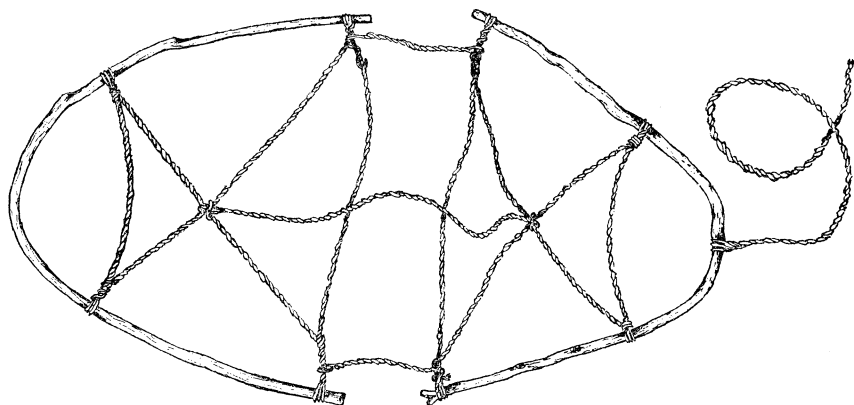

Fig. 4. Höbåge från Osby, Ö. Göinge härad. Kulturhistoriska museet, Lund.

Vänder vi oss till höbågen, ett redskap förfärdigat av ett par böjda käppar och bastrep, varmed man bar höet på nacken (fig. 4) visar nutidsmaterialet en betydligt större utbredning än bouppteckningarna 1838. De senare visar i sin tur en större utbredning än bouppteckningarna ett halvsekel tidigare, 1788. Jag har härav alltför snabbt dragit slutsatsen att höbågen varit stadd i spridning under 1800-talet (Bringéus 1964 a). I en starkt polemisk artikel har Sven B. Ek diskuterat själva underlaget för mina slutsatser dvs. bouppteckningsuppgifterna. Vad som döljer sig bakom spridningsbilden är enligt Ek svårt att avgöra. »Sett som ett isolerat fenomen kan spridningen tänkas avspegla t.ex. repens vidgade användning, eventuellt i samband med specialisttillverkning av bågarna. En annan möjlighet vore att novationsföreteelsen åskådliggjorde nya bouppteckningsnormers framträngande. En tredje vore – eventuellt i kombination med den första eller till följd av ändrat utnyttjande – att bågarna i större utsträckning förvarades på gårdarna, varför de naturligtvis lättare kom med vid bouppteckningen.» (Ek s. 120).

Om höbågarnas förvaringsplats haft betydelse för redovisningen så har detta blott haft inverkan i kvantitativt hänseende och någon kvantitativ undersökning har jag ej företagit. En felmarginal betingad av sådana och andra orsaker måste man räkna med, men den bör gälla hela materialet och kan knappast påverka utbredningsbilden. Att olika bouppteckningsnormer tillämpats 1788 och 1838 har ej påvisats lika lite som att höbågen under nämnda tid fått förändrad funktion. Det är

Bouppteckningar som etnologisk källa

även föga sannolikt att boutredarna kunnat skilja mellan köpta och hemgjorda höbågar.

År	Antal bouppteckningar i Ö. Göinge	Antal bouppteckningar med höbågar	% bouppteckningar med höbågar
1788	35	4	11
1798	33	0	0
1808	50	5	10
1818	72	22	31
1828	60	9	15
1838	75	9	12
1848	84	22	26
1858	94	17	18
1868	106	10	9
1878	56	10	18

En kontroll som jag nu företagit i Ö. Göinge härad visar dock att höbågen som Ek antagit (s. 115) fanns i detta härad redan under det första undersökningsåret 1788. En fortsatt granskning av materialet för vart tionde år i samma härad ger ej heller underlag för min tidigare uppfattning att redskapet varit statt i spridning (för att få en så rättvisande jämförelse som möjligt har det procentuella antalet höbågar inte beräknats på det totala antalet bouppteckningar utan på det antal vari »höätande» husdjur uppföres). Såväl det totala antalet bouppteckningar som bouppteckningar vari höätande djur upptages ökar successivt under perioden. Den potentiella möjligheten att påträffa höbågar ökar således i samma mån, varför en redovisning av den totala förekomsten höbågar kan ge ett intryck av spridning. De relativa talen korrigerar denna missvisande bild och ger närmast intryck av att höbågarnas förekomst i bouppteckningarna är rent slumpartad. Detta intryck förstärkes då man finner att de ofta inte är åsatta eget värde utan klumpats ihop med andra föremål. Men mina utbredningskartor visar likväl en så pass klar mönsterbild av höbågens förekomst att den inte kan skyllas på slumpen, desto mera som beläggen är framsållade ur ett mycket omfattande material. Hur skall mönstret då förklaras? Kontrollundersökningen i Göinge visar att höbågarna nästan genomgående är redovisade i flera exemplar, ja ända upp till tiotalet i de bouppteckningar där de förekommer (Liljenberg refererar en bouppteckning med 12 höbågar, s. 96). Sannolikheten för att redskapet blivit noterat har givetvis varit betydligt större där det funnits flera bågar

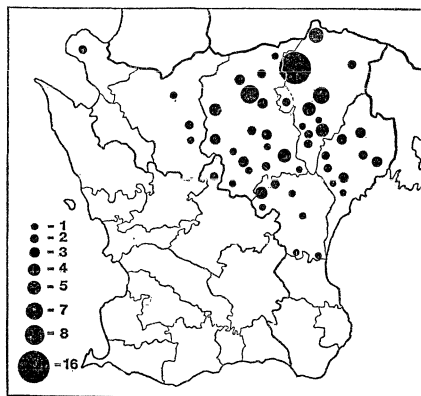

Fig. 5. Sädesskärans utbredning enligt 1838 års bouppteckningar. Tecknen är proportionella mot antalet belägg per socken. Efter Bringéus 1969.

än där det blott funnits en enda. Det förefaller därför som om bouppteckningsbeläggen återspeglar de *områden där höbågen haft en relativt central ställning*. Mina kartor bör således snarast brukas som ett hjälpmedel att spåra redskapets kärnområde. Detta bestyrkes vid jämförelse med annat källmaterial. Förklaringen kan gälla även andra objekt i bouppteckningarna och är därför en beaktansvärd lärdom av arbetet med bouppteckningarna som etnologiskt källmaterial.

Även om exemplet med lassmeden och höbågen varnar oss för att dra slutsatser *ex silentio* kan tystnaden vara talande, förutsatt att man kan vara säker på att ett redskap verkligen blivit registrerat om det funnits i en bouppteckning. Till denna kategori hör järnredskapen. Kartan över skärans utbredning i Skåne 1838, fig. 5, ger därför både positivt och negativt en mycket slående bild av ett redskap på reträtt. En kartering vid en senare tidpunkt skulle visat att redskapets utbredning blivit ännu mindre. Längst kvarlevde det i de trakter där man hade svedjebruk och inte kunde nyttja lien för sädesbärgningen. Vid genomgång av ett par tusen bouppteckningar från Samsö för tiden 1672–1775 fann Axel Steensberg att skäran blott upptogs två gånger vilket han tog som uttryck för att detta redskap normalt inte uppförts i bouppteckningarna. Med erfarenhet från det skånska materialet måste jag ifrågasätta om detta kan vara en riktig tolkning. Steensberg kommer själv på annan väg till resultatet att skäran tidigt utträngdes av lien i de östliga delarna av landet, medan den i Västjylland ännu brukades på 1700-talet och i de västra delarna av Sönderjylland och särskilt på Römö och Fanö ännu på 1800-talet.

Liksom i våra dagar bestod ett bo i gången tid av både gammalt och

nytt, ärvt och förvärvat. Men endast i den mån åldern påverkade föremålets värde fanns det direkt anledning att notera att det var gammalt, slitet eller söndrigt. När man använder bouppteckningarna blott för att inventera en föremålstyp vid ett visst tillfälle betyder denna brist i materialet mindre. Men när det gäller studiet av nyheter och deras spridning så måste man räkna med en *tidsmarginal*. Hur stor denna bör vara växlar för olika föremål. När det gäller lätt utnötbara jordbruksredskap torde det kunna räcka med 10–15 år. I egna redskapsundersökningar har jag sonderat detta genom att komplettera den horisontella makroundersökningen vid en viss tidpunkt med en vertikal mikroundersökning i ett enda härad för en följd av år. Vid studium av ett nyodlingsredskap fick jag gå igenom flera årgångar utan resultat. Efter hand fann jag ett ensamt belägg, sedan följde åter ett par år utan belägg innan redskapet återkom kontinuerligt och med ökad frekvens. Det första tillfälliga belägget härrörde karakteristiskt nog från en tidigt avliden lantbrukare (Bringéus 1963 s. 40 f.).

I bouppteckningarna har tingen förvandlats till *benämningar och värden*. Dessa kan naturligtvis inte ersätta tingen själva för forskaren. Ej sällan är det rentav svårt att fastställa vad en benämning åsyftar. Samma föremål kan i olika bygder uppträda under olika namn. Är en höbör ett hjuldon eller ett bärredskap? Är en madvagn eller dyvagn ett fyrhjuligt eller tvåhjuligt fordon? Samma term kan också åsyfta föremål med skilda funktioner. Är en höbåge i Småland och i Norrland samma sak? En dansk forskare har påpekat att förekomsten av en enda tesked i en bouppteckning tyder på att denna använts att ta tebladen med, medan senare uppgifter om hela och halva dussin teskedar måste betyda att de använts att röra omkring sockret med (Schoubye s. 128). Men det kan även finnas tidsmässiga skillnader. När man började kalla en plog för järnplog så var det därför att det rörde sig om en viktig teknisk nyhet. Plogen hade vändskiva av järn. När termen järnplog längre fram blir mindre vanlig beror detta inte på en tillbakagång för järnplogarna utan på att järnplogen blivit normalform. På sina håll började träplogarna först vid 1850-talet att särskilt specificeras. Det kan som Valen-Sendstad påpekat blott ha varit i kontrastupplevelsen till järnplogen och under intrycket av ändrade normer som man började ge träplogen en särkarakteristik. Jag har iakttagit något liknande beträffande höbågen. I dess centralområde nöjde man sig med kortformen »bue», i ytterområdena hade man däremot behov av den särskiljande karakteristiken »höbue».

De karakteriserande benämningarna gör det möjligt inte blott att få en klar uppfattning om ett redskap förekom i en bygd, utan också om själva föremålstypen. Därför kan man t.ex. med hjälp av bouppteckningar kartlägga hjulplogens utbredning. Genom att studera hela redskapsbeståndet i bouppteckningarna har det även varit möjligt att kartlägga de bygder där årdret brukades ensamt (Bringéus 1964 b s. 34 f.). Just genom att materialskillnaderna ofta även inneburit värdeskillnader har man vid bouppteckningen tvingats till specificeringar. Därför har jag kunnat kartlägga den förbättrade redskapstyp som harven med järnpinnar utgjorde (Bringéus 1964 b s. 39). Man har inte heller nöjt sig med att skriva »en sele» utan uppfört den som »en bastsele» eller som »en ålskinnssele» (Bringéus 1962 b s. 99). Ifråga om dräktplaggen finner man ofta färgerna angivna och tack vare detta har dräktforskarna kunnat följa spridningen och förskjutningen av olika moden (Svensson 1935). Detsamma gäller textila mönstertekniker, ja t.o.m. orneringen på sättugnar. Beteckningar som »en harpugn», »en nattvardsgugn», »en adamsugn» hänför sig till bestämda slags järnplattor. När en bouppteckning i Malmö 1745 i stugan i gården nr 336 vid Stortorget upptar »en urgammal sättugn med bild av den rike mannen och Lazari historia» (Bager 1936 s. 41) ger denna notis oss kännedom om en utsmyckning av sättugnar med renässansmotiv som är okänd i det bevarade svenska materialet, men som är välbekant från Tyskland (Volkskunst s. 235).

Många av de ovan anförda vanskligheterna är emellertid svårigheter blott då bouppteckningarna nyttjas som ensam källa. Etnologen använder nästan alltid bouppteckningarna under jämförelse med bilder och bevarade föremål och de bruksanvisningar om deras funktion som uppteckningarna lämnar. När det gäller terminologin tvingas han ofta att söka hjälp i dialektlexika och i dialektarkivens samlingar. Utan kännedom om det provinsiella språkbruket kan sällan bouppteckningarna helt utnyttjas. De var ju som vi sett upprättade av någon förtroendeman i orten som bokförde sakerna med deras lokala benämning. Hur följsamt de dialektala skillnaderna återspeglas i bouppteckningarna även inom en begränsad provins kan man finna av en kartering av benämningar på den s.k. vevlingen. Detta rep varmed vagnslas alltsedan Skånelagens tid surrades upptages i nordvästra Skåne alltid i formen höväling, i södra och sydöstra Skåne i formen höväll (Bringéus 1964 b s. 58, 96 ff.).

*

Den etnologiska forskningen har i betydligt högre grad en kvalitativ än en kvantitativ inriktning. Detta finner vi då vi nu går att undersöka hur boupp-teckningarna använts som etnologiskt källmaterial.

En boupp-teckningsuppgift kan synas mindre väl lämpad för kasuistik eller för *exemplifierande framställning* eftersom den är så lapidarisk. Det hindrar emellertid inte att också enstaka, korta boupp-tecknings-belägg kan vara av största värde. Vid en undersökning av den skånska syltemjölken – kokt sur fårmjolk använd i förrådshushållningen på Söderslätt – kunde jag inte vänta att en genomgång av boupp-tecknings-belägg om förvaringskärl för sådan föda skulle ge så värst mycket. Tack vare Folklivsarkivets avskriftssamling – se härom nedan s. 92 – var det dock möjligt att utan orimlig arbetsinsats göra ett försök. Resultatet blev två belägg efter mer än tusentalet genomgångna boupp-teckningar. Det kan betraktas som magert, men den ena notisen var likväl ett halvt sekel äldre än det tidigaste litterära belägget i Linnés skånska resa. Den andra hänförde sig till en prästgård, vilket visade att syltemjolk inte bara varit en allmogeföda. Men framför allt: båda uppgifterna härrörde från samma område som de sentida traditionsuppteckningarna. Detta gav ett starkt indicium för att syltemjölken även i äldre tid varit en snävt begränsad regional kostvana (Bringéus 1965).

Genom att en enstaka boupp-teckningsnotis såsom i detta fallet kan ställas i relation till ett yngre, men mera representativt basmaterial får den alltså en ökad kvalitet. Den förvandlas från ett kuriosum till ett ålders- och personbevis. Jag skall lämna ytterligare ett exempel härpå, som tillika kastar nytt ljus över tidigare forskning. I Folk-Liv 1943–44 publicerade Gösta Berg en undersökning rörande bruket att i isolerande och prydnads syfte klä husväggar invändigt med mattor av flätade träspån. Berg spårar det bl.a. på sydvästra Skånes landsbygd genom uppgifter av Linné, Carl Hallenborg, Anders Tidström och Abraham Hülphers mellan 1749 och 1759, varjämte han anför några danska belägg, likaledes från 1700-talet. Berg förmodar att dessa spån-tapeter i likhet med bastmattorna importerats färdigflätade i rullar från Ostindien, men tillägger: »Märkligt kort förefaller den tid att vara, som kunnat förflyta mellan spåntapeternas första uppträdande på europeisk mark och deras förekomst redan på 1740-talet i Västergötland och Skåne.» Einar Bager har emellertid vid en genomgång av boupp-teckningar påvisat att sådana spån-mattor förekom i Malmö-gårdarna redan på 1500-talet. Under 1600-talet var stugans väggar »så gott som

Fig. 6. Spånmatter i Rosenvingeska huset i Malmö. Foto: Malmö Museum 1951.

alltid beklädda med panel, drätter eller 'spånmatter', och ofta voro ett par av dessa slag företrädda i samma stuga». Bager omtalar vidare: »En enklare väggbeklädnad, som i stor utsträckning användes av de mindre bemedlade, men som även då och då förekommer i rikare hem, är 'matter' eller 'spånmatter', en vävnad av spån. Tillverkningen av denna väggbeklädnad var så betydlig, att den kunde föda särskilda yrkesmän, s.k. spaanmattere» (Bager 1936 s. 30, 34 jfr Bager 1952 s. 45). Av dr Bagers bouppteckningsexcerpter framgår att man ofta hade panel på väggarna mot gatan medan man klädde väggen mot gårdssidan med spånmatter, vilka kunde vara såväl målade som omålade. Sådana spånmatter påträffades f.ö. vid restaurering av Rosenvingeska huset 1951, fig. 6. Spånmatterna är således ingen 1700-talsnyhet utan hör uppenbarligen samman med renässansens borgerliga heminredning. Bouppteckningarna ger även en naturlig förklaring till deras förekomst som »gesunkenes Kulturgut» på landsbygden i sydvästra Skåne. Det är i samma område vi finner panelade väggar i bondstugorna långt in på 1800-talet.

Bouppteckningar som etnologisk källa

	1700-	1710-	1720-	1730-	1740-	1750-	1760-	1770-	1780-	1790-	1800-	1810-	1820-	1830-	1840-	Totalt 1850	
Skål	1	1	8	2	3			1									16
Stop	2	1	2	3	4	2	4	1	5	1	4	2	11				42
Kanna	3		1		1	2				2	3		1			1	14
Sked supsked	6	8	4	5	23	5	12	3	3		4		3	2			78
Sked ospecificerad	32	37	27	23	41	29	9	18	20	38	16	11	11	4	2		317
Bägare	12	14	27	17	37	21	28	26	28	40	43	26	33	24	13		389
Tumlare		2	2	3	6	4	6	10	10	19	18	11	14	11	6		122
Fästningsring				1	2	1		2	2		2		1	3			14
Bordsilver					5		4	2	1	27	36	13	38	52	93		271
Svampdosa						1	1			1	1	1	1	2			8
Förläggssked etc.										1	1	1	2	1	9		13
Supkalk												3	5	3	1		12
Fickur												4	3	1	6		14

Fig. 7. Silverföremål hos skånsk allmoge enligt Folklivsarkivets bouppteckningsavskrifter. Efter Gerber.

Bouppteckningsmaterialet är omfattande och inbjuder därför till *systematiska undersökningar*. Dessa kan vara mer eller mindre statistiskt inriktade. Är avsikten blott att påvisa förändringar i ett föremålsbestånd som skånskt allmogesilver så kan – under förutsättning att materialet inte är alltför litet – redan en redovisning i absoluta tal ge ett ganska tydligt utslag, fig. 7. I egna undersökningar har jag funnit det angeläget att göra skarpare tidssnitt – vanligen genom att excerpera samtliga bouppteckningar för ett område med tioårsintervall – och kombinera en kartografisk och siffermässig redovisning då det gällt att visa en trend av något slag, t.ex. vid nyhetsspridning. Förekomsten av ett objekt har därvid redovisats i relativa tal, beräknade på totala antalet bouppteckningar. Åsyftar man direkt kvantitativa beräkningar kan det finnas skäl att gå tillväga på annat sätt. Kuuse har t.ex. utfört sina beräkningar enbart på jordbruksaktiva personer (alltså ej f.d. jordbrukare och jordägare som arrenderat ut egendomen åt annan person). Av jordbruksaktiva personer har han vidare uteslutit dem som brukat mycket små egendomar, där motivationen att anskaffa jordbruksmaskiner ansetts obefintlig. Som kvalifikationskrav för att ingå i undersökningen har han satt innehav av minst en häst eller ett nötkreatur (s. 21). Ole Højrup har vid sina pågående studier av skörderedskapen i Danmark inte heller mätt antalet förekomster i förhållande till antalet genomgångna bouppteckningar utan genom att beräkna förhållandet mellan två samhöriga företeelser, t.ex. redskap för »haring» av liar å ena sidan och slipstenar å andra.

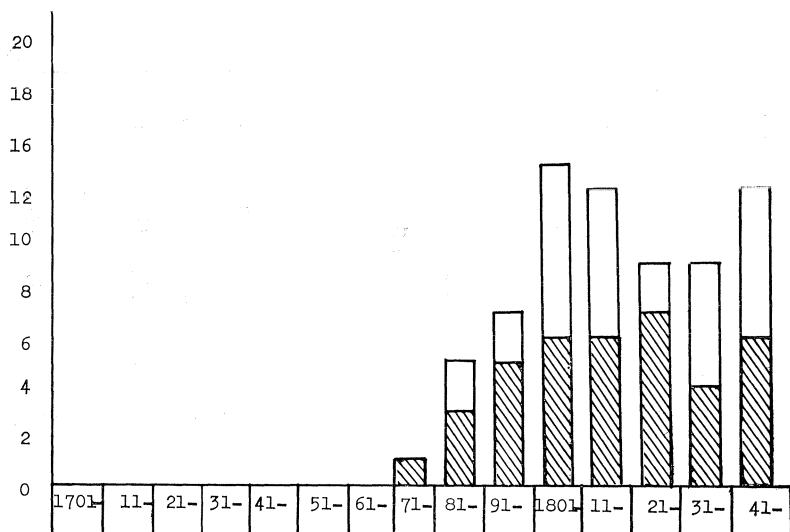

Fig. 8. Ljunqliar i bouppteckningar från Läsö 1700-1850. Skraffering markerar antalet bouppteckningar med ljunqliar medan staplarnas fulla höjd anger det totala antalet registrerade ljunqliar. Diagrammet, som bygger på 10 genomgångna bouppteckningar per tioårsperiod, är utarbetat av B. Stoklund.

De systematiska undersökningarna kan ha olika inriktning. Gerbers studie av det skånska allmogesilvret åsyftar främst att visa *förändringar i tiden*. I början av 1700-talet finner man enbart skålar, stop, kannor, skedar och bägare bland allmogens silver. Senare tillkommer successivt en rad föremål som supkalkar samtidigt som skålar och stop försvinner. Tabellen visar också vilka silverföremål som dominerade i de skånska bondehemmen. Det var utan gensägelse silverskedar och silverbägare som var vanligast. På liknande sätt kan man i Anna-Maja Nyléns tabeller studera de primära dräktformernas reträtt och de sekundära plaggens ökning. De ålderdomliga skinnstrumporna och snösveporna försvinner och nya persedlar som t.ex. kängorna kommer till. Därigenom kan det centrala problemet om tradition och nybildning konkret belysas. Även med ett mindre, men systematiskt urval av bouppteckningar kan man få fram tydliga resultat. I en ännu opublicerad studie över näringslivet på Läsö i Kattegatt har Bjarne Stoklund granskat redskapsbeståndet i tio bouppteckningar per år under perioden 1700-1850. I diagrammet, fig. 8, som han godhetsfullt ställt till mitt förfogande redovisas förekomsten av de särskilda liar som nyttjades vid ljungtäkt till foder och bränsle på den skogfattiga ön. Stoklund visar

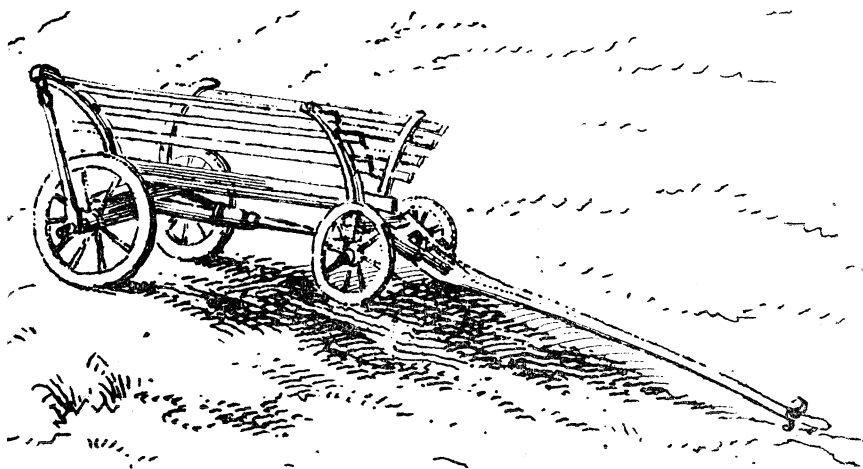

Fig. 9. Håvevagn (endast å ett av bakhjulen har den s.k. håvestöttan uttritats). Efter Tham.

hur ännu under perioden 1550–1670 rester av den äldre furuskogen existerade medan samtidigt svärtoiv nyttjades till bränsle, vid dikning m.m. Därmed främjades den sandflykt som fick ett så katastrofalt omfång då skogens sista rester utnyttjats. Först omkring 1700-talets mitt stabiliserades förhållandena. Sandflykten hade upphört och de sandtäckta områdena började bli ljungbevuxna. Först då uppstod ett behov av ett särskilt redskap till bärgningen av ljungen och diagrammet visar hur ljunglien just efter 1700-talets mitt uppträder och sprids. Hade den existerat tidigare, framhåller Stoklund, hade den medtagits i bouppveckningarna särskilt noggrant registrerar alla järnföremål.

Även mera tillfälliga fluktuationer kan återspeglas i bouppveckningarna. Det av samtida iakttagare omvittnade förhållandet att skiftets genomförande i Skåne medförde en stor nedgång av gässhållningen (Bringéus 1964 b s. 73 f.) har Kurt Genrup funnit bekräftat vid en systematisk genomgång av bouppveckningarna i Oxie härad i sydvästra Skåne. Men han kan samtidigt konstatera att gässtammen efter en tjugooårsperiod åter ökar.

Bouppveckningarna är väl ägnade att även belysa den materiella kulturens *rumsliga variationer*. John Granlund har i en studie av den s.k. håvevagnen (fig. 9) med vilken man tog in hö och säd i surrad stack ställt frågan om den i nutida tradition är en reliktföreteelse. »Har den icke tidigare haft större utbredning? Trots att vi för när-

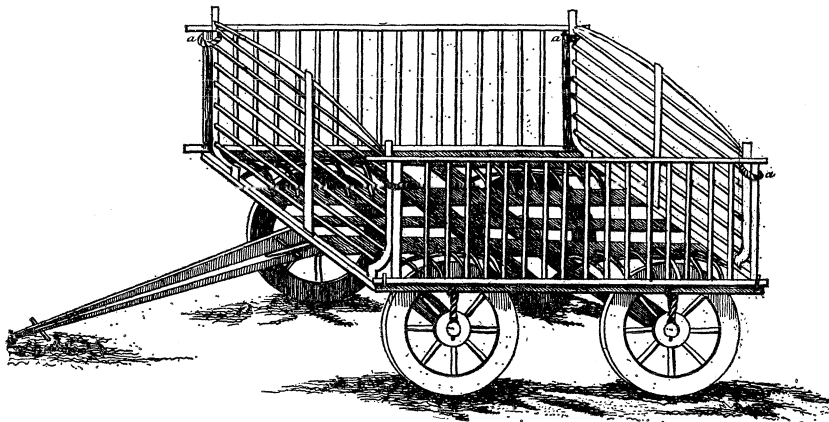

Fig. 10. Häckvagn eller s.k. vadsbokorg. Efter Bergman.

varande, så vitt jag kunnat finna, intet veta härom är frågan icke alldeles onödig. När det gäller Vadsbo i Västergötland, så intager detta härad både etnologiskt och språkligt en särställning, som icke skulle tarvat ett påpekande i detta sammanhang, om det icke vore så, att just från Vadsbo härad komma de impulser och kulturelement som besegra vevlingen. Det är nämligen så, att först i och med införandet av häckvagnen övergives seden att vevla. Till centrala Västergötland så långt ned som i Redvägs härad kommer denna häckvagn från Vadsbo härad och kallas allmänt delvis ännu i dag utanför häradet efter sitt ursprung för 'vadsbokorg' eller 'vadsbohäck'» (Granlund s. 36), fig. 10. Granlunds fråga låter sig mycket väl besvaras såväl genom äldre topografiska källor som genom bouppteckningar. Mina bouppteckningsexcerpter från 1838 visar att håvevagnen då förekom även i Vadsbo, Kåkind och Valle härad, där den saknas på Granlunds karta. Men samtidigt var vadsbokorgen eller häckvagnen på frammarsch söderut, fig. 11. I många gårdar finns både håvevagn och häckvagn och mötet mellan den nya och gamla metoden att ta in höet har även satt spår i terminologien. Stundom möter man nämligen sådana hybrider som »håvkorgar» och »hökorg med håvor».

Redan i sin dräktavhandling 1935 belyste Sigfrid Svensson *rumsliga förändringar* med hjälp av bouppteckningar. Därmed inleddes även det etnologiska innovationsstudiet. I jämförelse med kulturgeografernas förfinade metodik kan de första etnologiska karteringarna te sig enkla. Men etnologen som studerar järnplogens spridning vid 1800-talets

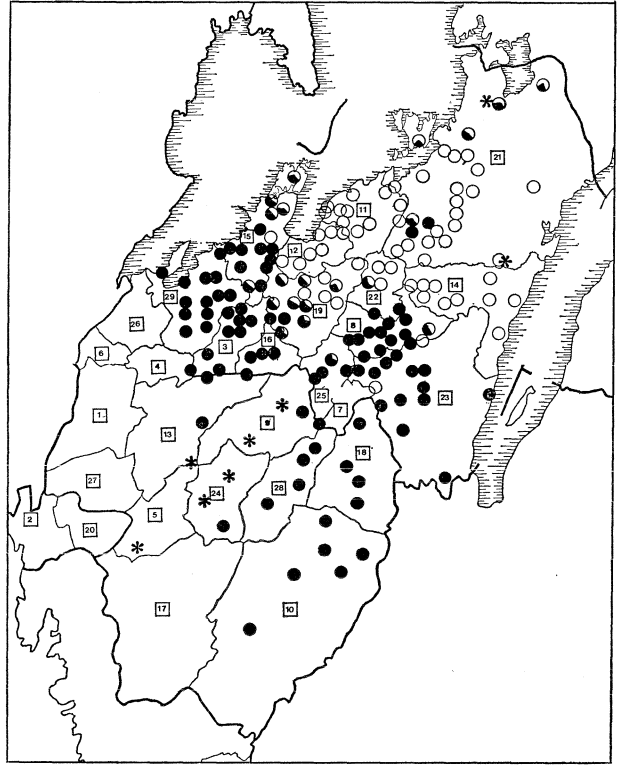

Fig. 11. Transportsätt för hö i Västergötland enligt 1838 års bouppveckningar. Fyllda cirklar eller cirkelsegment = håvevagn, öppna cirklar eller cirkelsegment = vadsbokorg, stjärnformiga tecken = tvåhjulig hävkärra. I socknar med både håvevagn och vadsbokorg visar cirkelsegmentens storlek de inbördes proportionerna mellan de båda vagntyperna. Siffrorna markerar häradena i alfabetisk ordning: 1 Ale, 2 Askim, 3 Barne, 4 Bjärke, 5 Bollebygd, 6 Flundre, 7 Frökind, 8 Gudhem, 9 Gäsene, 10 Kind, 11 Kinne, 12 Kinne-Fjärding, 13 Kulling, 14 Kåkind, 15 Kålland, 16 Laske, 17 Mark, 18 Redväg, 19 Skånings, 20 Sävede, 21 Vadsbo, 22 Valle, 23 Vartofta, 24 Veden, 25 Vilske, 26 Väne, 27 Vättle, 28 Ås, 29 Åse-Viste.

början har nu en gång inte samma goda basmaterial som kulturgeografen som studerar spridningen av traktorn på 1950-talet. Precisionen i de etnologiska innovationsrekonstruktionerna måste med nödvändighet bli mindre, men metodiken kan förfinas.

Genom att för bestämda år och med bestämda intervaller kartera

hela det tillgängliga bouppteckningsmaterialet kan man bygga upp kartserier som mycket nära torde återspegla det verkliga innovationsförloppet. Som exempel har jag valt kartsviten över hästräfsans spridning i Skåne, fig. 12. Genom en sådan kartering kan man följa spridningen steg för steg och få ett grepp även om själva spridningsmekanismen. Spridningen sker i detta fall genom grannskapsinfluens från ett centrum i Malmötrakten. Men vi finner även hur man med bouppteckningarnas hjälp efter hand kan registrera innovationsfilialer eller sekundära innovationscentra. År 1808 uppträdde en sådan för hästräfsans vidkommande i Simrishamnstrakten och den resulterar i en spridning från öst till väst, som möter den ursprungliga spridningsströmmen från Malmöområdet varefter vi finner hur ett gemensamt utbredningsområde bildas.

Vid etnologisk kartering brukar man nöja sig med att med en prick markera förekomsten per socken av en företeelse. Man kan emellertid gå ett steg vidare och göra tecknen proportionella mot antalet belägg per socken. Vid total redovisning som jag använt påverkar befolkningsunderlaget bouppteckningarnas antal och därmed även bilden av ett enskilt föremåls spridning. Men trots denna missvisning kan man göra intressanta iakttagelser. Man finner t.ex. att jämsides med en spridning i rummet sker en konsolidering i initialområdet. Genom en sådan kvantifierande kartering kan man ibland dra viktiga slutsatser enbart på grundval av en enda kartbild, dvs. en statisk projektion. En kartläggning av de s.k. stenkaksjärnen visade en tätfrekvens i de inre delarna av Småland. Det var från järnbruken i dessa trakter som nyheten spritts (Bringéus 1966 s. 6).

Inte sällan finner man vid kartering av en innovation att det samlade utbredningsfältet störs av ströbelägg lite här och var på större avstånd från innovationscentrum. Kontrollerar man dessa belägg finner man att de ofta gäller företeelser som hänför sig till prästgårdar eller herrgårdar dvs. till personer med andra kontaktfält än bönderna. Umgängesbrodern bodde inte i granngården utan i grannsocknens prästgård eller kanske på herrgården i ett annat härad. Det var härifrån som nyheten kommit (Bringéus 1962 a s. 58 f.). Detta leder oss in på den sociala dimensionen.

I sin studie av mekaniseringen av det svenska jordbruket baserad på ett mycket omfattande bouppteckningsmaterial (totalt 4.823 st.) i tre ekologiskt olikartade områden i Sverige granskar Jan Kuuse *nyhetsaccepteringen inom olika sociala skikt*. Han indelar jordbruken i fyra

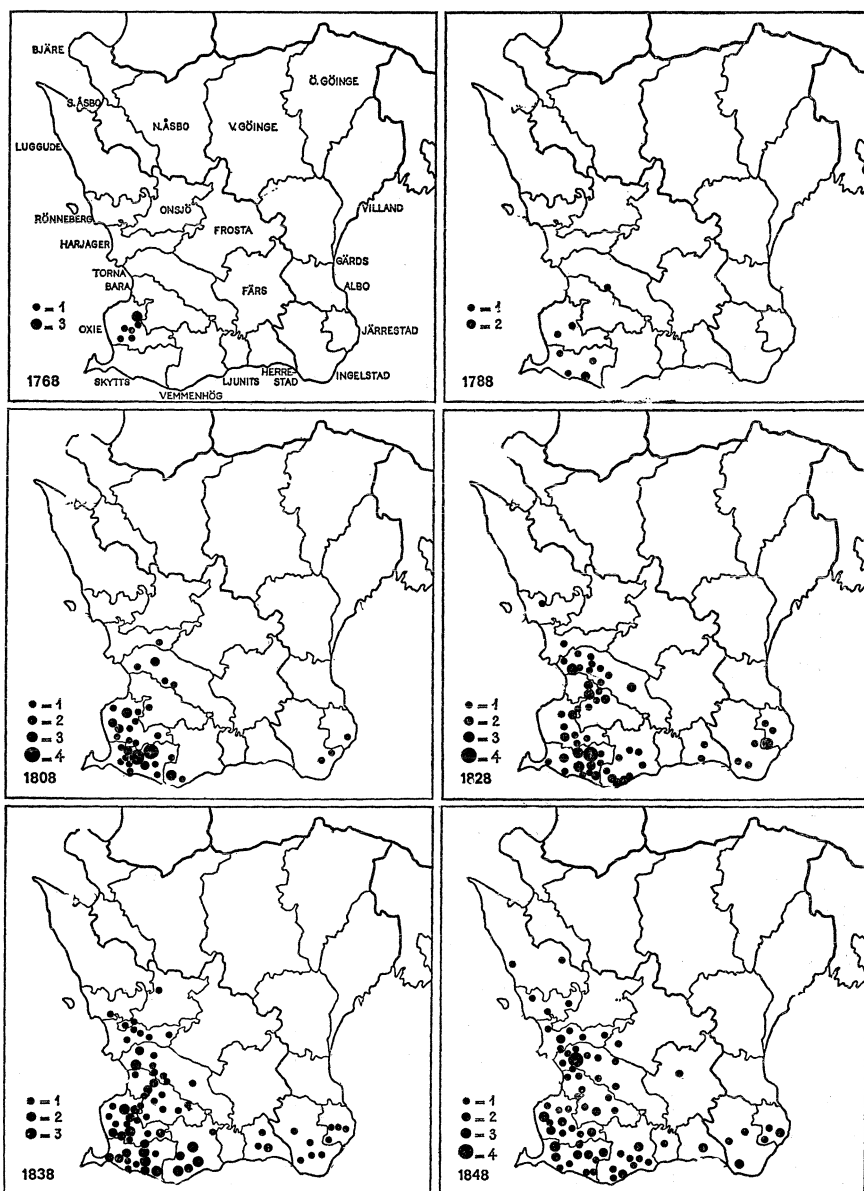

Fig. 12. Hästräfsans spridning på Skånes landsbygd 1768–1848 enligt bouppteckningarna. Efter Bringéus 1968.

kategorier med utgångspunkt från kreatursstockens storlek genom ett poängsystem varvid en häst/oxe motsvarar 2 poäng och övriga nötkreatur 1 poäng:

Nils-Arvid Bringéus

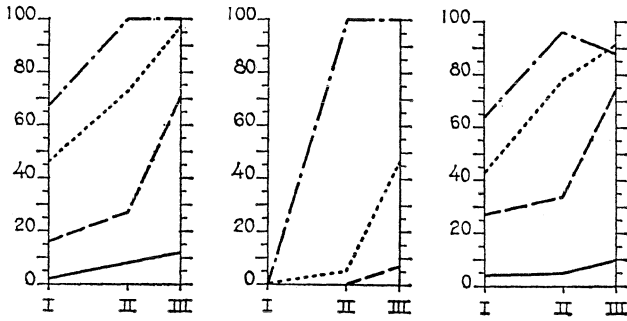

Fig. 13. Innehav av hästräfsa i Upplands, Kronobergs respektive Malmöhus län enligt bouppteckningarna. I=1860/61, II=1890/91, III=1910/11. Översta linjen = storjordbruk, prickad linje = större bondejordbruk, streckad linje = mindre bondejordbruk, heldragen linje = småbruk. Efter Kuuse.

småbruk	1- 6 poäng
mindre bondejordbruk	7-19 poäng
större bondejordbruk	20-49 poäng
storjordbruk	50- poäng

Utom dessa sociala/gårdsstorleksmässiga variabler indelar Kuuse även sitt material efter brukarens ålder i en yngre grupp, 20-cirka 50 år, och en äldre, från cirka 50 år och däröver. Genom att dessutom arbeta med tre tidssnitt I=1860/61, II=1890/91, III=1910/11 kan han klart åskådliggöra förändringsprocessen. Tydligast framträder sambandet mellan nyhetsacceptering och gårdsstorlek, medan åldersvariabeln knappast ger utslag beroende på olika omständigheter. För att anknyta till min egen tidigare nämnda undersökning väljer jag innehavet av hästräfsa som exempel ur Kuuses undersökning, fig. 13 och 14.

Anna-Maja Nylén har undersökt de sociala differenserna i dräkt-skicket på lokal nivå med hjälp av bouppteckningsmaterial från V. Vingåker och Österåker. Hon har i sin redovisning av olika dräktplagg indelat befolkningen i åtta grupper: krono- och skattebönder, frälsebönder, torpare, inhyses- och tjänstefolk hos allmogen, husmän, soldater, hantverkare samt anställda vid bruk och herrgårdar. En sådan skiktning skulle i princip ha kunnat ge utslag om det i detta fall ej förhållit sig så att undersökningsområdet var mycket socialt homogent. Bönder och torpare var de dominerande grupperna och materialet för övriga grupper blir mycket litet.

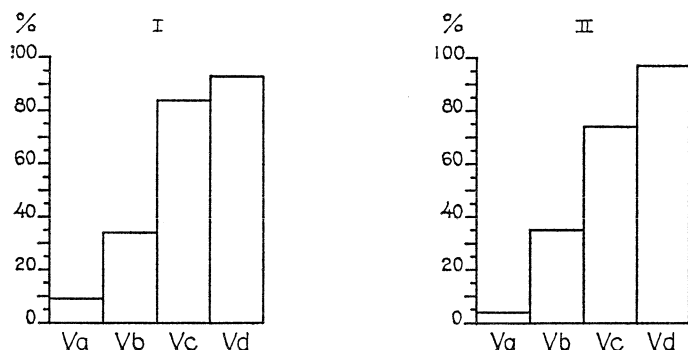

Fig. 14. Innehav av hästräfsa för yngre och äldre brukare i Malmöhus län år 1890/91 enligt bouppteckningarna. I = åldersgrupp 20-50 år, II = åldersgrupp 50 år. Va = småbruk, Vb = mindre bondejordbruk, Vc = större bondejordbruk, Vd = storjordbruk. Efter Kuuse.

Bouppteckningarna ger också möjlighet till intressanta inblickar i *ekonomiska system och social organisation*. Uppgifter om tjänstefolkets innestående löner kan ge upplysningar om löneförhållanden för drängar respektive pigor i olika trakter under olika tider. Vid bouppteckningar efter de rika handelsbönderna i Osbytrakten finner man hur de t.ex. hade årderbillar inneliggande för försäljning hos bönder på slättbygden (Liljenberg, Bringéus 1962 a s. 17). Vi får här antydningar om ett nederlagssystem. Inte sällan kan man i bouppteckningar upprättade efter handelsmän vid dödsfall eller konkurser få inblick i hur långt affärskontakterna sträckte sig genom infogade eller bilagda förteckningar över krediter. Einar Bager har på grundval av en sådan förteckning över kreditorer hos borgareänkan Keluf Jens Nielsen i Malmö 1559 kunnat kartlägga denna diversehandels uppland. Som framgår av kartan fig. 15 var detta koncentrerat till Oxie och Skytts härad. Bager vill förklara koncentrationen till dessa härad genom att bönderna från Söderslätt gjorde sina affärer i de bodar, som låg närmast deras infart i staden. I själva verket återspeglar dock kartan ett kontaktfält med Malmö som vi känner igen i mångfaldiga andra sammanhang. För senare tid har Sven Dahl begagnat bouppteckningar jämte konkursakter och passjournaler för att såväl på makro- som mikroplanet klarlägga knalleverksamhetens geografi. Han påpekar att materialet inte är lättarbetat, men de lämnade exemplen verifierar hans uppfattning att de problem det kan belysa är »för intressanta för att släppas».

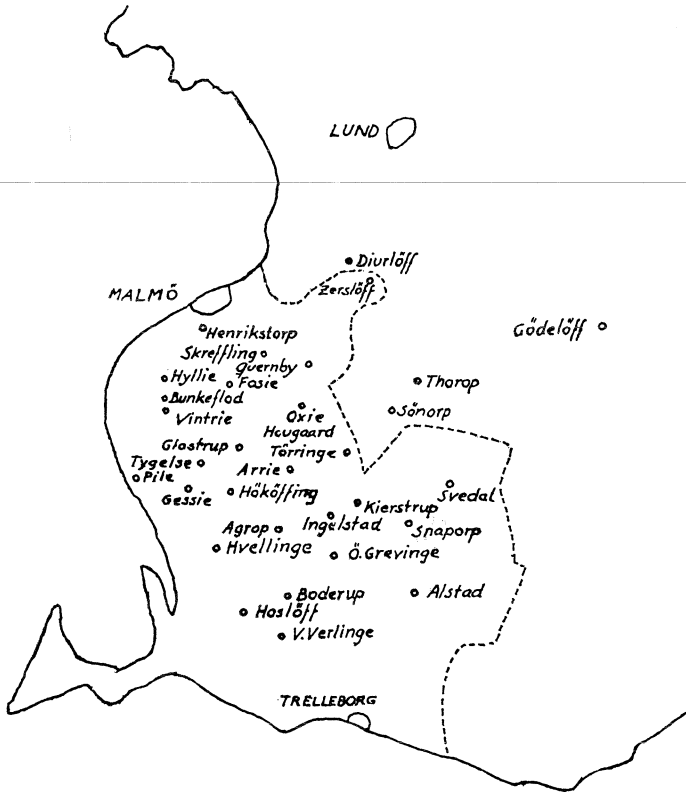

Fig. 15. Keluf Jens Nielsens affärsförbindelser 1559 enligt hennes bouppteckning. Efter Bager 1964 b.

Bouppteckningarna ger oss inblick i andra sociala och ekonomiska förhållanden såsom delägarskap. I en bouppteckning från södra Skåne i början av 1800-talet omtalas en tillgång bestående av hälften i 43 bikupor värderad till 43 rdr samt 1/4 i 14 bikupor värderad till 7 rdr. Detta system med s.k. hälftenbi förefaller bl.a. ha fungerat som en slags biförsäkring. Man kan även få veta i vilka fartyg en person ägde andelar och därmed hur man genom s.k. partrederier sökte fördela de risker som var förenade med investeringar av detta slag (exempel hos Sandklef). Man kan också observera hur det i bouppteckningarna omtalas att sättugnar var utlånade till grannar. Det var helt enkelt en form av kapitalplacering (Svensson 1960. Jfr Bager 1936 s. 53). Å andra sidan finner man hur de fattiga bara hade en halv eller ännu mindre del i en plog. Man måste här ha brukat redskapet gemen-

samt och hjälpt varandra med dragare. Men det kunde hända att det också var ett nytt, dyrbart redskap som man därigenom snabbare kunde skaffa sig (Bringéus 1962 a s. 75). Vid mekaniseringen av jordbruket under 1800-talets senare del kunde maskiner inköpas gemensamt. Av Kuuses undersökning framgår t.ex. att det i Malmöhus län var relativt vanligt med delägarskap och gemensambbruk av ångtröskverk. Ångtröskföreningar bildades, i vilka medlemmarna hade andel i ångtröskan. Delägarskap i och sambruk av jordbruksmaskiner har i högre grad utnyttjats av bönder med större brukningsenheter än av dem med mindre (Kuuse s. 65).

Bouppteckningen speglar den kulturella helhet som ett hem och hushåll utgjort. För att åskådliggöra detta publicerade Börje Hanssen i sin socialantropologiska undersökning Österlen ett par fullständiga bouppteckningar för bönder respektive handelsmän som ett slags typ-exempel. Bouppteckningarna borde i själva verket vara väl ägnade för *strukturella studier*. Om man i en bouppteckning efter en husman i Ravlunda i sydöstra Skåne (25/7 1763) under fiskeredskap finner redovisade 6 hommor, 7 sillgarn, 400 torskkrokar, 700 flundrekrokar, 2 marsvinsgarn och 2 laxgarn så ger dessa uppgifter en god inblick i fiskets struktur i denna trakt för 200 år sedan. På liknande sätt kan man få en bild av en kreatursbesättnings sammansättning på en gård på Orust vid samma tid. Av bouppteckningen efter dannemannen Bengt Amundsson i Anvik, Spekeröd, som avled 1769, framgår sålunda att han hade en gul häst, en ko Grimma, en ko Spätta, en röd ko, en svartjerete (svartstrimmig) kalvdig (dräktig) kviga, en liten manket kviga, en mindre spättet kviga, sju gamla får, två ungfår, två gamla gällbaggar, två ungbaggar, fyra gamla getter, två unga getter, två bockar, en sugga med två grisar samt en galt (Bergstrand 1954 s. 62 f.). Endast ifråga om redskapskulturen föreligger ett exempel på att bouppteckningarna använts för strukturstudier. Jag åsyftar Valen-Sendstads undersökning om de norska lantbruksredskapen under 1800-talets förra hälft. Häri strävar förf. att klarlägga huruvida de olika redskapen var undantagsföreteelser eller allmänt inarbetade element i redskapskulturen. »Det var bare en eneste kilde, som kunne gi et allsidig og ukommentert bilde av redskapsbruken hos den jevne bonde rundt om i landet fra tid til tid. Og det var skiftematerialet» (Valen-Sendstad s. 18).

Bouppteckningarna kan i någon mån även ge oss en inblick i rådande *värderingar och normsystem*. I en tid med naturhushållning var det

naturligt att man på ett helt annat sätt än i våra dagar var inriktad på att spara och bevara för efterkommande. Bouppteckningarna speglar på så sätt också inställningen till tingen i olika tider. Endast i yttersta nödfall sålde man t.ex. ärvda silversaker. Man pantsatte dem hellre, för att möjligheten skulle finnas att lösa igen dem, så att de kunde bevaras inom släkten.

*

Bouppteckningsmaterialet är så pass omfattande att bearbetningar av detta viktiga källmaterial ofta kan förefalla vara alltför omfattande uppgifter speciellt för seminarieuppsatser som skall utföras inom begränsade tidsramar. I avsikt att göra detta material mera lättillgängligt har Folklivsarkivet i Lund låtit utföra avskrifter av bouppteckningar från i huvudsak Skåne, Blekinge och Halland. Samlingen omfattar så gott som samtliga bevarade bouppteckningar från 1600-talets slut till år 1725 samt för perioden 1725–1840 ett systematiskt urval som möjliggör såväl en rumslig och tidslig som en social differentiering vid utnyttjandet av detta källmaterial. För kvantitativa undersökningar och strikta innovationsstudier är det otillräckligt men kan likväl användas som orienteringsmaterial vid planering av mera omfattande undersökningar. För exemplifierande framställningar liksom för helhetsstudier erbjuder däremot avskrifterna goda möjligheter och har även kommit till flitig användning för seminarieuppsatser.

Avskriftsamlingen i Folklivsarkivet omfattar blott landsbygden, vilket är en alltmera kännbar brist eftersom etnologerna numera även fått upp ögonen för den borgerliga kulturen. Det är därför glädjande att Einar Bager, som tidigt insett bouppteckningarnas värde som kulturhistorisk källa, nu förbereder en utgåva av den äldsta bevarade bouppteckningsserien vi äger i Norden, omfattande ett fyrtiotal bouppteckningar från Malmö 1546–1549. I en studie 1964 har Bager redan sökt besvara frågan varför dessa tidiga bouppteckningar bevarats och därmed har han indirekt pekat på det problem som tillkomsten av detta slag av redovisningar utgör. Det vore värdefullt om någon ville gripa sig an denna angelägna forskningsuppgift.

Ovanstående uppsats, ursprungligen tillkommen som provföreläsning i Lund 1967, har delvis utnyttjats i förf:s artikel 1969 och har sedan 1970 i stencilerad form använts i undervisningen i etnologi. Den har före publiceringen blivit föremål för viss översyn. Jag tackar fr.a. museumsinspektör Ole Højrup för värdefulla synpunkter på det danska bouppteckningsmaterialet.

Litteraturförteckning

- Arnoldsson, S. 1951. Rec. av G. Lext: Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809, *Historisk tidskrift*, 14.
- Bager, E. 1936–1939. *Gamla gårdar i Malmö* 1–3.
- 1952. »Rosenvingeska huset», *Malmö Fornminnesförening. Årsskrift*.
 - 1964 a. »Varför ha de tidigaste bouppteckningarna bevarats?», *Malmö Fornminnesförening. Årsskrift*.
 - 1964 b. »Diversehandel på 1500-talet», *Malmö Fornminnesförening. Årsskrift*.
- Berg, G. 1944. »Spåntapeter», *Folk-Liv* 1943–44.
- Bergman, C. F. 1759. *Oeconomisk beskrifning öfver Wadsbo härad uti Westergöthland*.
- Bergstrand, C. M. 1954. »Vad bouppteckningarna berättar», *Stenungsund. Ur fyra socknars krönika*.
- 1967. Stora Lundby, Bergum, Östad. *Ur tre socknars krönika*.
- Bringéus, N.-A. 1950. *Kyrkans tjänare i Örkelljunga pastorat*.
- 1962 a. *Järnplögen som innovation*.
 - 1962 b. »Skånska bastrep», *Skånes hemb.förb. årsbok*, 30.
 - 1963. *Brännodling. En historisk-etnologisk undersökning*.
 - 1964 a. »Höbågen. Relikt eller novation?», *Rig* 17.
 - 1964 b. »Tradition och förändring i 1800-talets skånska lanthushållning», *Kristianstads läns hushållningssällskap 1814–1964*.
 - 1965. »Den skånska syltemjölken», *Gastronomisk kalender* 6, 1966.
 - 1966. »Stenkakor. En ålderdomlig maträtt i etnologisk belysning», *Rig* 49.
 - 1969. »Nachlassverzeichnisse als Quellen für das Studium von Landwirtschaftsgeräten in Südschweden», *Arbeit und Gerät in volkskundlicher Dokumentation*, herausgegeben von W. Hansen, Münster.
 - 1973. »Deltagarobservationer vid ett skånskt bondbröllop 1592», *Rig* 56.
- Carlsson, A. 1972. *Böcker i bohuslänska bouppteckningar 1752–1808*. Akademisk doktorsavhandling för filosofie doktorsexamen (stencil).
- Carlsson, L. 1965. »*Jag giver dig min dotter.*» *Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia*. I.
- Christenson, A. 1956. »Soldatens liv och leverne under 1800-talets förra hälft», *Kungl. Bohusläns regemente och dess hembygd* 2.
- Dahl, S. 1959. »Knalleverksamhetens geografi», *Meddelanden från Handelshögskolans i Göteborg geografiska institution* nr 59.
- Egardt, B. 1970. *Äkta makars fördel av oskiftat bo. En studie på temat lag – sedvana*.
- Ek, S. B. 1965. »Bågen – ett gammalt hömått», *Rig* 48.
- Erixon, S. 1935. *Skultuna bruks historia. II. Bruksområdet och socknen*.
- Gerber, J. 1966. »Silver i skånska bondehem», *Kulturens årsbok*.
- Granlund, J. 1942. »Vevlingen och den välta håvevagnen», *Folk-Liv* 1941.
- Hanssen, B. 1952. *Österlen. En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600–1700-talen i sydöstra Skåne*.
- Heckscher, E. 1954. *Sex kapitel om släktforskning. Kort handledning för amatörer*.
- Heide, F. 1918. »Bidrag till spörsmållet om den danske almues læsning i det 18. aarhundrede», *Danske Studier* 15.

Nils-Arvid Bringéus

- Holmgren, J. 1948. *Norrlandsläseriet. Studier till dess förhistoria och historia fram till år 1830.*
- Höck, A. 1968. »Zwei alte bäuerliche Inventare aus Oberhessen», *Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde*, 79.
- Jørgensen, J. 1968. *Skifter og testamenter.* Khvn.
- Kuuse, J. 1970. *Från redskap till maskiner. Mekaniseringsspridning och kommersialisering inom svenskt jordbruk 1860–1910.*
- Lext, G. 1950. *Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809.*
- Liljenberg, C. G. 1929. »Ett storbondehem i Göinge. Några anteckningar ur tvenne bouppteckningar», *Skånska folkminnen. Årsbok 1928.*
- Ljungdahl, J. 1969. »Fjäderfä i 1838 års häradsrättsbouppteckningar från Malmöhus län.» (Stencilerad seminarieuppsats i Folklivsarkivet, Lund.)
- Lühning, A. 1966. »Bäuerliches Haus- und Wirtschaftsgerät in Fehmaraner Taxierungsprotokollen um 1600», *Acta Visbyensia II. Visbysymposiet för historiska vetenskaper 1965.*
- Malmø. 1965. *Malmø rådstueprotokol (Stadsbok) 1503–1548.* Udg. ved E. Kroman. Khvn.
- Meertens, P. J. 1970. »Hinterlassenschaftsinventare aus der niederländischen Provinz Zeeland», *Ethnologia Europaea*, 4.
- Nilson, A. T. 1961. *Studier i svenskt repslageri.*
- Norborg, L.-A. 1972. *Källor till Sveriges historia*, 2 uppl.
- Nylén, A.-M. 1947. *Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker.*
- Olsson, M. 1956. »Möbleringskick i Ydre härad i Östergötland 1750 – nutiden.» (Opublic. lic.avh., Nordiska museet.)
- Pleijel, H. 1925. *Herrnhutismen i Sydsverige.*
– 1944. *Bouppteckningarnas bokbestånd. Historiskt-principiella synpunkter.*
– 1959. »Psalmerna på folkets läppar. Psalmverkens spridning enligt bouppteckningarnas vittnesbörd», *Psalm och sång. Studier tillägnade Emil Liedgren den 21 februari 1959.*
- Qvist, G. 1973. »Om bouppteckningar och deras bokbeståndsuppgifter som historiskt källmaterial», *Historisk tidskrift.*
- Räf, P.-O. 1972. »Två dokument som avspeglar målet i Börstils socken i Uppland för 150 år sedan», *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, h. 296.
- Sandklef, A. 1973. *Allmogesjöfart på Sveriges västkust 1575–1850.*
- Sandklef, A.-Bexell, R. G. 1935. »Om halländska folkdräkter», *Vår bygd.*
- Schoubye, S. 1961. *Guldmede-håndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550–1900.* Aarhus.
- Stensberg, A. 1943. *Ancient Harvesting Implements. A study in archaeology and human geography.* Khvn.
– 1949. *Danske bondemøbler.* Khvn.

Bouppteckningar som etnologisk källa

Svensson, S. 1935. *Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning 1500–1900.*
– 1960. »Sättugnar som kapitalplacering», *Rig* 43.

Tham, P. 1797. *Anteckningar under . . . en resa ifrån Westergöthland til Stockholm, gjord åren 1796 och 1797.*

Valen-Sendstad, F. 1964. *Norske landbruksredskaper 1800–1850-årene.* Lillehammer.

Weibull, L. 1901. »Bildhuggare och träsnidare i Malmö och Lund under renässansen»,
Historisk Tidskrift för Skåneland I: 1.

Vide, S.-B. 1964. »'Sättugn' i allmogens språk», *Rig* 47.

Volkskunst in Rheinland. 1968. *Katalog zu der Ausstellung Volkskunst in Rheinland im Rheinisches Freilichtmuseum Kommern.* Herausgegeben . . . von A. Zippelius.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitetet år 1703

Utdrag ur större konsistoriets protokoll från våren och sommaren 1703 med inledning och kommentarer

Kommunikation och språkundervisning

En central uppgift för idé- och lärdomshistorien är att undersöka, hur idéer från de stora kulturländerna spritts till Sverige under gångna århundraden. Kommunikationer av denna art är helt beroende av språket. Så länge latinet var det självklara meddelelsemedlet för Europas andliga och världsliga elit, fanns det en gemensam marknad för det lärda utbudet. Vår svenske student kunde direkt ta för sig av vad de utländska universitetet hade att bjuda och gjorde det i många fall också. Inga språkbarriärer hindrade tankespridningen, vare sig den tog formen av föreläsningar, disputationer, brevväxling eller studium av vetenskapliga verk på hemma- eller bortaplan. När nationalspråken trängde fram, försvårades kommunikationerna. Galilei skrev på italienska. Vid Gresham College i London hölls alla föreläsningar på engelska alltifrån starten år 1597.¹ *Philosophical Transactions* avfattades på engelska, *Journal des Savants* på franska. Det förefaller som om man tidigast inom naturvetenskapen lämnade de lärdes språk och därmed försökte bryta ner muren mellan lärda och olärda. I stället restes nationella barriärer. Behovet av kunskaper i de levande språken gjorde sig kännbart inte bara bland det praktiska livets män utan också bland vetenskapens företrädare. En undersökning av hur nyspråklig undervisning bedrivits kan därför ses som led i ett större idéhistoriskt sammanhang. Språkundervisningen i sig må vara en trivial fråga. Dess konsekvenser kan dock ha varit betydelsefulla, när det gällt för vårt land att följa med såväl i de enskilda vetenskapernas som i den allmänna kulturens utveckling.

Bäst lärde man förstås ett främmande språk i främmande land, men av såväl ekonomiska som luthersk-ortodoxa skäl var det angeläget, att våra svenska universitet kunde ge undervisning i de moderna språken.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

Främst var det med tanke på adelsynglingarnas utbildning som de första språkmästarna anställdes. I Uppsala blev franskan, italienskan och spanskan företrädare av var sin språkmästare åren 1637, 1640 och 1647.² Lundaakademien fick vid sin tillkomst en fransk språkmästare.³ Medan »språkmästeriet» i Uppsala behandlats utförligt av bl.a. Herbert Lundh, Tönnes Kleberg och Gurli Taube,⁴ finns om lundaförhållandena föga att läsa. En utgångspunkt för forskning på området ger *Lunds universitets historia*, utgiven av Martin Weibull och Elof Tegnér till universitetets 200-årsjubileum. I den del av den nyskrivna universitetshistorien, som täcker åren 1668–1709, ägnar Jerker Rosén en sida åt språkmästartjänsten och dess utövare.⁵ Där rullas den strid upp, som utgör underlaget för föreliggande textutgåva. Då språkmästarstriden år 1703 tycks vittna om en brytning mellan gammalt och nytt, kan det vara av intresse att i detalj följa dess förlopp, sådant det finns återgivet i protokollen från konsistoriets sammanträden.⁶ Konsistorieledamöternas omsorger om vad som i detta avseende kunde vara »nyttigast för akademiska ungdomen och publico» kan ses som en länk i kommunikationskedjan. Nya språk och elevkategorier förs på tal: inte bara franska och italienska skulle tas upp, och inte bara rikemanssöner skulle man »uppvakta och utan hinder betjena». Det gällde för det provinsiala lilla lundauniversitetet att vidga möjligheterna till kontakt med stora världen utanför.

För att rätt förstå utdragen ur konsistoriets protokoll måste läsaren vara insatt i dramats förhistoria. Konflikten växte fram under det kvartssekel, som universitetet var i verksamhet under 1600-talet, och tillspetsades under det nya seklets två första år. Detta förspel kräver sin särskilda behandling.

Nyspråklig undervisning vid Lunds universitet under 1600-talet

Under sin första period från 1668 till 1676 hade den karolinska akademien en närmast internationell prägel. Av professorerna var flertalet danskar eller tyskar, och bland studenterna fanns åtskilliga danskar och norrmän, ett 30-tal tyskar och några engelsmän.⁷ Universitetets förste språkmästare, Andreas Emanuel de Courcelles, kom från Savoyen, ett landskap i sydöstra Frankrike, på gränsen till Schweiz och Italien.⁸ Om Courcelles skrev Olof Rudbeck i ett brev till uppsalauniversitetets kansler år 1677: »Han kan sin latin, italienska och fransyska och tyska

väl, och temlig svenska.»⁹ I Lund blev franskan hans huvudspråk. Språkmästarlönen var 200 daler silvermynt, en tredjedel av en professorslön, men kunde på grund av universitetets oordnade ekonomi i begynnelseskedet ej alltid utbetalas till sitt fulla belopp. Språkmästaren hade emellertid liksom professorerna rätt att genom privat undervisning skaffa sig en extra inkomst.¹⁰ Tydligt fanns i Lund obehöriga språklärare, som erbjöd studenterna sina tjänster. Vårterminen 1676 besvärar sig nämligen Courcelles hos universitetets kurator, landshövding Durell, »över fremmande som ankomma och göra honom intrång uti hans profession», något som av konsistorium borde förhindras (prot. 1/4 1676). Några månader senare upplöstes universitetet på grund av kriget med danskarna. Den franske språkmästaren flydde norrut, till Uppsala, där han undervisade några år utan fast lön, tills han dog utfattig år 1682.¹¹

Då lundauniversitetet efter sex år upprättades igen, var det som en nationell akademi med uppgift att lämna sitt bidrag till de södra provinsernas försvenskning. Lärarantalet var kraftigt reducerat. Matematikprofessionen, som tidigare förfogat över två lärostolar med en »professor Ptolemaicus» och en »professor Euclideus», fick nu endast en företrädare, och denne tilldelades som gratial arvodet för språkmästarsysslan – han föreläste ju över sådana ämnen, »uti vilka utav fransöske auktoriteter god kunskap och efterrättelse hämtas kan».¹² Motiveringen upprepas och förtydligas i ett konsistorieprotokoll från ett senare tillfälle: av de kungliga fullmakterna kunde man se, »att hans Kongl. Majt allernådigst bemålte professorer denne tjensten förunt, efter uppå det fransöska språket åtskillige matematiske skrifter äre författade, vid vilkas förtolkande ungdomen jämväl kunde uti det fransöska språket informeras» (prot. 15/4 1703). Tanken går osökt till moderna experiment med samverkan mellan språk och naturvetenskap i skolundervisningen. Nu ligger en pedagogisk tanke bakom dylika arrangemang – då var helt säkert ekonomiska synpunkter vägledande. Som enda form av språkundervisning måste denna modell ha gett ytterst knapphändiga och ensidiga kunskaper.

Den förste innehavaren av denna i dubbel måtto förenade tjänst som »professor Matheseos» var Martin Nordeman, en av de få lärarna från 1668 som fanns kvar i Lund vid universitetets nyinviqning år 1682. Han förefaller ha varit väl rustad att meddela språkundervisning, då han i flera år vistats utomlands och som informator åt en ung baron besökt universitet i Tyskland, Frankrike, Holland, England och Italien.¹³

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

Redan år 1683 avsade han sig dock sitt språkmästaruppdrag på villkor att tjänsten besattes med Melchior de Lascaris, en italienare som då befann sig i Lund (prot. 11/4 1703). Lascaris kom från Dalmatien¹⁴ och var »papist» (prot. 15/4 1703), något som måste ha föranlett avsevärd oro. Han förordnades som språkmästare samma år men hade troligen svårt att finna sig till rätta i luthersk-ortodoxa och skånska förhållanden. I oktober 1684 begärde han avsked från sin befattning, vilket beviljades från och med årsskiftet (prot. 4/10 1684).

Som Lascaris' efterträdare föreslogs i februari 1685 Richard Gjedde (prot. 7/2 1685), av danskt ursprung och svärson till en av universitetets mest inflytelserika lärare, professor Hyltenius. Just hemkommen från tio års studieresor i Holland, Frankrike och England ansågs tydligen Gjedde besitta språkkunskaper och erfarenheter, som borde komma den akademiska ungdomen till godo.¹⁵ Språkmästarfrågan fick emellertid en helt annan lösning. Under Lascaris' korta tjänstetid hade matematikprofessuren fått en ny innehavare, Andreas Wetterhamn från Uppsala, liksom Gjedde en vittberest och mycket språkkunnig man.¹⁶ Samtidigt som språkmästaren beviljades avsked, lovade professor Wetterhamn »skriva till Stockholm och akademien en annan språkmästare betinga» (prot. 4/10 1684). Föga anade väl konsistoriet då, att han ämnade åt sig själv utverka fullmakt att i egenskap av matematikprofessor, liksom sin företrädare, »salig professor Norde-man», uppbära språkmästarlönen som apanage till sin ordinarie tjänst. Följande höst kunde Wetterhamn uppvisa den kungliga fullmakten (prot. 16/9 1685), vilken upprepade gånger skulle föras på tal under språkmästarstriden år 1703. Våren 1686 påminde han konsistoriet om att »högstbemälte Kongel. Majts allernådigste resolution må ihåggommas och behörigen mainteneras» (prot. 2/4 1686). Mycket mot sina kollegers vilja hade Wetterhamn tagit saken i egna händer. Med envishet skulle han i det längsta försvara sin position som universitetets språkmästare.

Att professor Wetterhamn, senare adlad Riddermark, under sina elva studieår utomlands hade förvärvat imponerande språkfärdigheter framgår av hans bidrag till den polyglotta tillfällighetspoesi, som vid denna tid var på modet. Vid en disputation år 1689 lyckönskade han t.ex. med en dikt på italienska, medan Gjedde, nu adlad Ehrenborg, frambar sin hyllning på det engelska språket. Också studenter excellerade i främmande tungomål. Samma år utkom i Lund en tiospråkig begravningsdikt, avfattad på tyska, hebreiska, kaldeiska, syriska, gre-

kiska, latin, svenska, danska, engelska och franska, undertecknad »Studiorum moderator Peterson», tydligen informator i sorgehuset.¹⁷ År 1696 framträdde också professor Riddermark som mångspråkig begravningspoet med ett äreminne på svenska, tyska, holländska, italienska, franska och latin.¹⁸ Stormaktstidens svensk briljerade som synes gärna med sin beresthet och sina utomlands eller vid akademien förvärvade språkkunskaper.

Av de föreläsningkataloger, s.k. *Elenchus Praelectionum Academicarum*, som varje år trycktes i Lund, finns från 1600-talet endast fyra tillgängliga i *Acta Academiae Lundensis*. Här nämns undervisning i de levande språken vid två tillfällen, båda gångerna under »Andreas Riddermark, Math. P. P. & Ord». År 1695 anmäler professor Riddermark sin villighet att ta emot privatelever: »--- Privatim ... Lingvarum Exoticarum principia ... desiderantibus debitā adsiduitate explicabit.»¹⁹ Följande år föreligger ett liknande meddelande. Denna vårtermin rådde emellertid oro vid universitetet beroende på en rektorsstrid, i vilken Riddermark var inblandad,²⁰ och det är väl ovisst om någon tid alls blev över åt eventuella språkelever, innan ordnade förhållanden ånyo inträdde. Offentliga föreläsningar i de nya språken tycks ej ha förekommit. Därmed har troligtvis fattiga studenter utestängts från undervisningen, som blev förbehållen »höge och förnåme herrars barn» (prot. 15/4 1703).

Trots att professor Riddermark uppenbarligen hade de kunskaper som krävdes för bisysslan som språkmästare, förefaller det som om den nyspråkliga undervisningen just i egenskap av bisyssla blev otillbörligt åsidosatt. I ett protokollfört yttrande från år 1703 beklagar sig sålunda en av universitetets professorer, teologen Thomas Ihre, över undervisningens klena resultat: »Effekten härav är ock klar nog att uti all min tid jag här varit, [jag] intet vetat någon student, som någon perfektion ernått uti fransöskan och långt mindre i italienskan» (prot. 10/2 1703). Ihre lär emellertid ofta ha varit ovän med sina kolleger,²¹ varför uttalandet kanske inte kan tillmätas någon större vikt. Säkert är att professor Riddermark inte ensam förmådde täcka behovet av nyspråklig undervisning. I filosofiska fakultetens räkenskaper »under Andreae Wätterhamns dekanat» år 1687 finns en utgiftspost på 4 daler silvermynt åt en extra språkmästare.²² Vidare säger sig professorn i teoretisk filosofi, Erland Lagerlöf, alltifrån år 1689 ha gett gratis undervisning i franska och italienska åt dem som det av honom begärt (prot. 14/2 1703). Någon form av nyordning var av nöden.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

Ären närmast efter sekelskiftet

År 1700, eller kanske redan under hösten 1699, vände sig universitetets dansmästare, Jean Colmart, till Kungl. Maj:t med en ansökan om att vid akademien i Lund få undervisa ungdomen i franska språket (prot. 14/2 1700). Ärendet gick via kansler till lundabiskopen, som var prokansler, samt till konsistoriet i Lund för yttrande. Då man ansåg, att frågan nära angick professor Riddermark, gavs han tillfälle att i en skrivelse redovisa sina synpunkter (prot. 17/2 1700). Konsistoriet bestyrkte hans kapacitet och flit – inga klagomål hade inkommit – och därmed avvärijdes denna gången hotet mot hans gratial. Men helt hade han inte sina kolleger med sig: teologie professor Linnerius antecknade som en brasklapp till protokollet, att »på händelse av professoren Riddermarks avgång» en separat språkmästare vore att föredraga på tjänsten (prot. 17/2 1700).

På hösten samma år dyker en ny konkurrent upp. I ett brev från vice guvernören Falzburg rekommenderas »en fransos Pierre Allegre, som är exul för religionens skull, till att bekomma 2ne positioner vid kommunitetet här vid akademien och jämväl få tillstånd att informera dem uti fransöska språket, som honom kunna vilja anlita» (prot. 5/12 1700). Åter låter man professor Riddermark »handla och råda sig». Så småningom återfinns namnet Petrus Alegre Gallus på stipendielistorna (prot. 23/1 och 4/5 1703), men något tillstånd att undervisa beviljades ej. Riddermark kämpade emot i det längsta.

På en annan och större valplats kämpade vår krigarkonung, ännu segerrik. Sommaren 1702 hade Karl XII fört den svenska hären till seger vid Klissow i Polen. I Lund förberedde universitetet en tack-sägelsefest före höstterminens slut. Under två dagar skulle den glada tilldragelsen celebreras, första dagen med tal av två lärare, andra dagen med tal av två studenter. Den ene av dessa var »Allegre Gallus». Universitetets rektor åtog sig att publicera ett program över festligheterna. »Men Hr Professor Riddermark intimerar a part för den sista, efter som han orerar på ett annat språk, fransöska» (prot. 15/11 1702). Så kom det sig, att Riddermark på franska språket kungjorde sin konkurrents hedrande offentliga framträdande, medan han själv, sina språkkunskaper och sin professorsställning till trots, som åhörare fick bevittna det franska högtidstalet.²³ Riddermarks inbjudan till evenemanget finns bevarad i *Acta Academiae Lundensis, Pars Secunda*. Den är daterad den 20 november 1702 och undertecknad »A: Riddermarck,

Prof. de la Mathem: & de la langue Fr: & It.» Frånsett personstriden är händelsen anmärkningsvärd såtillvida, att franska språket vid detta tillfälle för första gången användes i officiellt akademiskt sammanhang.²⁴

Två veckor före tacksägelsefesten i november 1702 hade Riddermark avancerat till juris professor och alltså lämnat den filosofiska fakulteten.²⁵ Språkmästarfrågan kom därmed i ett nytt läge. Carolidagen 1703, den 28 januari, tillträdde professor Linnerius rektoratet.²⁶ Redan den 3 februari, vid det nya läsårets första konsistoriesammanträde, förde han språkmästartjänsten på tal, emedan professor Riddermark tagit sig friheten att i manuskriptet till den nya föreläsningsskatalogen införa sin sedvanliga notis om språkundervisning (prot. 3/2 1703). Hur det segslitna ärendet om språkmästarsysslan kom att dominera konsistoriets förhandlingar under denna vårtermin framgår av föreliggande protokollutdrag, som återger frågan in extenso. Återstår bara att presentera herrar konsistoriales, medagerande i den akademiska strid, där professor Riddermark och »fransosen» Allegre spelade huvudrollerna och där även professor Lagerlöf fann sig ha intressen att bevaka.

Professurerna vid Lunds universitet hade våren 1703 följande besättning:

Teologiska fakulteten: 1:e teologiprofessor – Jonas Linnerius; 2:e teologiprofessor – Johan Poppelman; kontroversteolog – Thomas Ihre.

Juridiska fakulteten: svensk och romersk rätt (allmän lagfarenhet) – Andreas Riddermark.

Medicinska fakulteten: Medicin – Jakob Fredrik Below.

Filosofiska fakulteten: matematik – Bonde Humerus; österländska språk och grekiska – Haqvin Stridsberg; praktisk filosofi (även natur- och folkrätt) – Johan Lundersten; historia och poesi – Andreas Stobaeus; romersk vältalighet – Jonas Hörling; teoretisk filosofi (logik och metafysik) – Erland Lagerlöf.²⁷

Det större konsistoriet, Consistorium majus, omfattade universitetets samtliga professorer och sammanträdde under terminerna en gång i veckan eller mera, i regel onsdagar och lördagar, som var fria från undervisning. Rektor hade ofta svårt för att samla konsistoriet, och disciplinära medel måste ibland tillgripas för att få professorerna att regelbundet bevista sessionerna, som normalt tog 4–5 timmar i anspråk. Personliga strider och hänsynstaganden gjorde arbetet tungrott.²⁸ Viktiga ärenden rapporterades till kanslern i Stockholm, greve Nils Gyldenstolpe. Som mellanled fungerade prokanslern, biskopen i Lund, vid

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

denna tid Mattias Steuchius.²⁹

Av konsistoriales vårterminen 1703 var professor Stobaeus »the grand old man» med minnen från den danska tiden. Lundersten, också en veteran, förhindrades på grund av långvarig sjukdom att deltaga i överläggningarna.³⁰ Linnerius, Poppelman, Riddermark och Lagerlöf, män i 50-årsåldern, hade alla flera studieår i utlandet bakom sig. Riddermark var den som oftast presiderade vid disputationer, dock utan att han tycks ha fört sina vetenskaper framåt.³¹ Personligen berörd av språkmästarstriden var som sagt också Lagerlöf, som blev biskopens kandidat till språkmästarsysslan (prot. 14/2 1703). Nästa kvartett, professorerna Ihre, Humerus, Stridsberg och Hörling, var i 40-årsåldern. Av dem tycks bara Ihre och Humerus ha studerat utomlands. Yngst i församlingen var doktor Below, något över 30 år gammal, med doktorsgrad från Utrecht och professorserfarenheter från Dorpat. Som fältskär skulle han några år senare följa Karl XII till Poltava. I denna illustra församling utkämpades alltså striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet våren 1703. Benäget bistånd lämnades av biskopen i Lund. Det slutliga avgörandet låg hos Lunds universitets kansler i Stockholm.

Tre akter i dramat kan urskiljas. Under första akten, som utspelas i februari och mars, befinner sig professor Riddermark i Jönköping, och en viss försiktighet kan förmärkas i kollegernas ställningstaganden. Det gäller, som biskopen uttrycker det, att undvika »Jalousie inter Collegas» (prot. 10/2 1703). Personliga och ekonomiska aspekter får dominera över de pedagogiska. Så ser t.ex. professor Lagerlöf gärna, att språkmästarsysslan blir en löneförmån för någon av den filosofiska fakultetens professorer, då han anser dessa missgynnade med avseende på tillfällen till extra förtjänster. Minst bunden av kollegiala hänsyn förefaller den unge doktor Bellow, som frankt säger sig vilja rösta efter sitt samvete och försvara sin åsikt »utan anseende till någons vän- eller ovänskap» (prot. 14/2 1703).

I nästa akts första scen uppträder dramat huvudperson, den stridbare professor Riddermark, till sin saks försvar. Samtidigt offentliggörs Pierre Allegres ansökan om språkmästartjänsten. Spänningen stiger. Men det är »när . . . in på helig afton» (prot. 11/4 1703), och ärendet uppskjuts. Den 15 april, då var och en av professorerna låter föra sin »oförgripliga mening» till protokollet, är professor Riddermark på grund av en offentlig disputation förhindrad närvara. Samtliga, jämte biskopen, uttalar sig nu till förmån för »en åpart språkmästare», skild

från den filosofiska professionen. Flertalet förordar Allegre, »en nykter, sedig och stadig man», kunnig inte bara i franska och italienska utan också »i det för teologie studiosis så nyttige och nödige engelska språket». Ja, också det latinska språket är han »tämelingen mäktig», och på sin undervisningsskicklighet har han under åren i Lund visat vackra prov. Om möjligheten att få honom att konvertera från sin reformerta religion hyser rektor och biskop de bästa förhoppningar, då hans hustru är lutheran och hans barn döpta i den svenska kyrkan (prot. 15/4 1703). Riddermark har förlorat slaget.

Så vidtager tredje akten, dramats efterspel, då brev utväxlas mellan konsistorium i Lund och kansler i Stockholm. Professor Riddermark ser sig föranlåten att mot villkor avsäga sig språkmästarsysslan: Allegre får tjänsten, men Riddermark får löfte om lönen för ifrågavarande år (prot. 23/5 och 20/6 1703). Nödiga formaliteter klaras av under sommarmånaderna. I augusti slutligen träder segraren, Monsieur Pierre Allegre, in i konsistoriesalen som akademins nye språkmästare (prot. 11/8 1703). En av de många tillsättningsstriderna vid Lunds universitet var slutförd.

Den nye språkmästarens verksamhet

Med Pierre Allegre, eller Peter Aleger som han också kallades, inträdde en ny epok för undervisningen i levande språk vid Lunds universitet – den skulle allt framgent ha sin särskilde företrädare utan andra undervisningsåligganden. Men samtidigt tog de moderna språken definitivt steget in bland exercitierna igen. Den nye språkmästarens ämbetsbröder var fäkt-, dans- och ritmästarna, i rang vida underlägsna universitetets övriga lärare. Exercitiemästarna saknade säte och stämma i konsistoriet, en rätt som också förvägrades den förste professorn i franska, tyska och engelska, Jonas Stecksén, förordnad år 1815.³²

I samband med Allegres tillsättning hade det förts en livlig diskussion om en språkmästares undervisningsuppgifter. Tydligt var det vid 1700-talets början brukligt, att språkmästaren informerade »icke allena hemma hos sig, utan också utom gårds», dvs. i de studerandes »hus och kamrar». I synnerhet var det »de förnämare» som önskade denna undervisning. Även kvinnliga elever förespeglade man språkmästaren, »där någon skulle vilja låta lära sine döttrar fransöska språket». Så många förnämra herrars barn förmodades befinna sig vid akademien, att språkmästaren liksom dansmästaren kunde tänkas bli »obligerad hela

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

dagen gå ifrån den ena till den andra, och på alle timmar dem uppvakta» (prot. 15/4 1703).

Kanske hade professorerna med avsikt överdrivit behovet av nyspråklig undervisning, då det ju gällt för dem att säkra tjänsten åt en separat språkmästare. I alla händelser blev den närmaste framtiden helt annorlunda. Stormaktsväldets sammanbrott fick universitetet att knaka i fogarna. Många studenter lämnade Lund och förskonades därigenom från krig, våld och pest. Under några år var universitetet praktiskt taget upplöst. När ny samling kommit till stånd, skapade kung Karl i egen hög person oro bland de studerande genom att hota mindre framgångsrika studenter med tvångsutskrivning.³³ De glyckor som drabbade universitetet måste också ha drabbat dess språkmästare och hans familj. En rad konsistorieinlagor vittnar om att Allegre särskilt i början av sin tjänstgöring haft stora ekonomiska svårigheter att brottas med (prot. 22/9 1704, 15/4 1705, 1/9 1706, 15/7 1711 m.fl.).³⁴

Med frihetstiden följde ett uppsving för universitetet och därmed också för den nyspråkliga undervisningen. Önskemål om offentliga föreläsningar för »de fattige och meddellöse» tillgodosågs år 1720, då exercitiemästarna i Lund i likhet med sina kolleger i Uppsala fick sin undervisningsskyldighet reglerad. De ålades nu, att »för akademiska ungdomen anställa publik information 2ne dagar i veckan och 1 timma varje gång --- ej utan vedergällning, var i sin beställning, och var i sine rum» (prot. 16/11 1720). Då språkmästare Allegre fann sin bostad för trång för detta ändamål, bad han våren 1722 om en undervisningslokal och en fastställd läsordning. Konsistoriet beslöt förlägga den offentliga franskundervisningen till onsdagar och lördagar kl. 10 förmiddagen, en tid som var friställd från professorernas undervisning och därför lämpade sig väl för exercitier. Samtidigt uppläts åt Allegre gamla auditoriet i Lundagårdshuset, dock först sedan bord och stol särskilt anskaffats åt honom (prot. 28/2 1722). Att en språkmästare skulle få föreläsa från en professors kateder kunde tydligen ej komma i fråga. Lundaprofessorerna lär ha varit till ytterlighet rangmedvetna.³⁵

En hel mansålder skulle Pierre Allegre tjäna lundauniversitetet. Franskan blev under denna tid alltmera språket på modet, vilket ställde ökade krav på dess officielle företrädare. Så anhöll Allegre år 1727, »att intet i fransöskan må här vid akademien komma på trycket, som intet varit censurerat av vederbörande, på det vad fauter som där kunna finnas, ej måtte imputeras honom som språkmästare». Hans anhållan bifölls (prot. 8/5 1727). En Monsieur Destiguere begärde

samma år att få bli språkmästare i Lund men avvisades: »Detta ämbetet företräder Mons. Allegre som intet kan stötas därifrån» (prot. 17/6 1727). Tydligt skötte Pierre Allegre sin syssla till herrar professorers belåtenhet.

När Allegre härnäst vände sig till konsistoriet, gällde det en ordningsfråga: en offentlig fransklektion hade störts av »ett oanständigt buller med skrattande och tärningskastande på bordet, med mera». Tillsammans med de skyldiga, en baron och fyra ofrälse, inkallades språkmästaren i konsistoriesalen. De »goda herrarna» förmanades och lovade att inte mera oroa Allegre i hans »ämbetes förrättning». Därmed sade sig språkmästaren vara nöjd, och förlikning kom till stånd (prot. 2/11 1727).³⁶

Efter 35 år som exercitiemästare i Lund begärde Pierre Allegre på grund av hög ålder avsked från sin tjänst. Av konsistoriales från 1703, den stora språkmästarstridens år, fanns då ingen längre i livet. Konsistorieledamöterna av år 1738 intygade, att Peter Aleger troget och flitigt skött sin syssla och beviljade honom rätten att för återstoden av sin livstid behålla halva språkmästarlönen (prot. 20/12 1738). Så gick språkmästartjänsten vidare till unga män med kunskap i ännu fler av de europeiska språken. Allt flera studenter började inse vikten av levande språkkunskaper. Allt mera kunde universitetet i Lund bidra till att nya idéer, förmedlade på nationalspråken, fick spridning i vårt land.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

Utdrag ur Consistorii majoris renoverade protokoll från våren och sommaren 1703

RECTORATUS

Plurimum Reverendi et Amplissimi

DNI M. JONAE LINNERIJ

S. S. Theol. Prof: Ord: Prim:

Die CAROLI 1703

Consistorium Majus den 3 febru: 1703 convocerat till kl. 1 pom: praesentibus. Magnif: Dno Rectore J: Linnerio et Professoribus.

Dn: Doct. Poppelman.

Dn. Erl: Lagerlöf.

Dn. Haq. Stridzbergh.

Dn. Thom: Ihre.

Dn. Jona Hörling.

Dn. Doct: Below.

Dn. And: Stobaeo.

§ 6. *Proponerade Rector* om Elenchi Praelectionum upsättiande, och aftryckande. Och lofwade hwar och en af H^{rr} Consistorialibus sine upsatzer der till insända skyndsammast. Wid samma tillfälle kom fram det H^r Prof: Riddermarck lämnat efter sig, och will hafwa på Elencho infördt, hwarigenom Consistorium tog anledning att conferera om SpråkMästare tiensten, nu sedan bem^{te} Professor lämnar sin hijt in till hafde Mathematiske Profession, med hwilken den tiensten warit combinerad. Och beslöt, att der om skall confereras med Hans Högwördighet H^r Biskopen, då Consistorium will sedan wijdare öfwerlägga på hwad sätt, och i hwad termer, det skall den saken Hans HögGrefl. Excell: Cantzlern i ödmiukhet föredraga.

Consistorium Majus den 6 Feb: 1703 convocerat till kl. 1 effter Mid-dagen. praesent: Magnif: Dno Rectore Linnerio et Prof:

Dn Thoma Ihre.

Dn Haq: Stridzberg.

Dn And: Stobaeo.

Dn Erl: Lagerlöf.

§ 8. *Discurrerades* åter om Elencho, och äre Närwarande, H^{rr} Prof:^{es}

Ihre, Stobaeus, och Lagerlöf tillijka med H^r Magnif: Rectore af de tankar, att effter som H^r Prof: Riddermark nu har, genom sitt transporterande till Juris Professionen, lämnat sin hijt in till hafde Mathematiska Profession, och altså synes under det samma ock wara kommen ifrån Språkmestare tiensten, med hwilken Profession den warit, som Kongl. Fullmachten utwijser, ett gratial, att fördenskuil dett, som han der om insat uti sin Zedel till Elenchum, bör gås förbij, och intet i trycket publiceras. Det de ock hålla angeläget conferera med hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien, dock så detta förståendes, att de icke äre i de tanckar, som skulle de antingen här med willia depossidera Prof: Riddermark af samma tienst, eller ock i sine sinnen affirmera, att han der wid ännu är conserverad, utan hållet förenämde skiähl anständigast och angeläget, att det han der om på sitt Elencho infört, skulle ute slutas, till wijdare Consistorij ehrhåldne höga öfwerhetens och wederbörandes Nådige utslag och resolution der öfwer, på den underdånödmiska remonstration och förfrågan der om, som det tänker giöra.

Prof: Stridzberg utlåter sig således, att han intet understår sig att depossidera H^r Prof: Riddermark, eller hålla så före, att han är ifrån Språkmestare tiensten, effter som ingen annan är der till förordnad i hans ställe, och altså icke håller tienligt, att hans Elenchus skall ändras. Men att der om som Consistorium ofwänföre nämt, confereras med hans högwördighet H^r Biskopen, och hans godtfinnande inhämtas, / det är han aldeles intet emot, och conformerar sig sedan gierna med hans högwördighetz gotfinnande.

Consistorium Majus den 10 Febru: 1703 convocerat till kl. 1 pom: praesentibus Magnif: Dn Rectore Linnerio et Prof:

Dn: D: Poppelman.

Dn: Jona Hörling.

Dn: Thoma Ihre.

Dn: Haq: Stridzberg.

Dn: Doct: Below.

Dn: Erl: Lagerlöf.

Dn: And: Stobaeo.

§ 2. *Notificerar Rector* att Elenchus är redan aftrycht, och upslagen förleden söndag på intimations taflan. Och delade nu den och ut, till H^{rr} Consistoriales.

§ 3. Berättade *Secreteraren*, som warit hos hans högwörd^t H^r Biskopen om H^r Prof: Riddermarks Elencho, att hans högwörd^t tycht bäst wara, på det Prof: Riddermark icke må få tillfälle att klaga sig skee något förnär uti sin absence, att låta det stå, som han der insatt, men der emot icke dess mindre reservera per Protocollum, sig att wijdare föredraga ährendet på höge wederbörande ställen. Hwarigenom och undwikes Jalousie inter Collegas. Hans högwördighet wijste intet huruwijda H^r Prof: Riddermark den tiensten sig antingen frånsagdt, wid det tillfället han är transporterad, eller och sökt blifwa der wijd behållen, dock tychte han att den är mer convenient med Facultate Philosophica, än Juridica. / Consistorium wijd denne Secreterarens berättelse, utlåter sig att det på communication af hans högwördighetz utlåtelse har låtet bestå wijd dett H^r Prof: Riddermark har uppå sitt Elenchum infördt, att det nu genom trycket är blefwet publicerat. Men med det reservato, att det icke dess mindre finner angeläget, att föredraga ährendet på höge wederbörande ställen, i sådane termer, som för publico tianlige äre.

Rector frågar nu om Elenchus då icke skall upsändas till H^s HögGrefl. Excell: Cantzlern. Och ber att hwar och en will säija på sitt samvete, hwad de finna för publico tienligast om föregångne materia, om Språkmästare tiensten, wid detta tillfälle, eller besparat till en annan gång.

Prof: Lagerlöf. Hwad denne saken angår om Språkmestare tiensten, så tycker han wara angeläget, att Consistorium noga och wäll öfwerlägger derom, och confererar der om med hans högwördighet H^r Biskopen, och sedan skrijder till Vota här in Consistorio. Och synes der med icke wara så mycket hastigt, utan man wäll kan der med förtöfwa till Prof: Riddermark kommer hem, och blijr introducerat till sin nya Profession.

Prof: Hörling. Där H^r Prof: Riddermark kan häreffter åtniuta Kongl. Majj^{tz} Nåd att behålla Språkmestare tiensten, unnar iag honom det gierna; Men skulle antingen Höga Öfwerheten icke wijdare behaga låta denne tiensten wara med Prof: Riddermarks nyligen undfågne Profession combinerad, eller och H^r Prof: Riddermark numera icke sielf wille behålla Språkmestaretiensten, som mig är berättat, att han / för en eller annan af H^{rr} Collegis sig hafwer utlåtet, då tycker mig oförgripelⁿ för publico och Academiens heder, wara rådeliget och tianliget, att Consistorium hos Hans

HögGrefl. Excell: Illustr: Cancellarium, gör den allerödmiukaste ansökning, att Språkmestare tiensten måtte blifwa confererat in på en annan Capabel Man, utom Professorerne, hwilket Embete och är Separat wijd de andra fädernes Landetz Academier, och jämwäll uppå denne Kl: Academiens aflönings Stat. Och i sådan händelse hafwe wij här wijd Academien en Capabel Man, Monsr Pierre Allegre, som såwäll af H^{rr} Professorerne, som i synnerhet Frantska språket förstå; som jämwäll af många förnåme utom Academien, har det wittnesbörd om sig och loford, att han är af den capacitet, att han denne tiensten till Academiens heder skulle kunna förestå.

Prof: Stridzberg. Aldenstund H^r Prof: Riddermark ännu är borte, och således owist, om han nu å nyo kan wara om Språkmestare tiensten försäkrad, eller den wijdare will behålla; Ty håller iag rådeligast, att med detta ährendet fördröjes till hans återkomst, på det att man uti intet måhl må synas sig förhasta, serdeles emädan han med aldra första lärer wara här in loco igen tillstädes. I det öfriga har han en mening med H^r Prof: Hörling, så framt Prof: Riddermark den tiensten skulle qvittera.

Prof: Stobaeus. Der Prof: Riddermark kan Justificera, det han har låtet införa in Elenchum om lingvis Exoticis, / det lämnar han till hans egen försorg. Elliest som han intet annat förstår, än att Språkmestaretiensten är der igenom blefwen vacant, att Prof: Riddermark har qvitterat den Profession, med hwilken den hijt in till har warit ex Speciali Regis gratia annecterat, och Prof: Humerus, som honom i samma Profession har succederat, söker intet det annexum, utan lämnar det till någon annan; Altså hwad samma tiensts besättiande angår, conformerar han sig, quantum in ipso est, med H^r Prof: Hörling. Hwar till han, utan de här, af H^r Prof: Hörling, andragne skiähl, hafwer många flera, som här skulle falla för widlöfftigt att uprepa, hwilket alt doch underkastas hans högwörd^{tz} H^r Biskopens och ProCancellarij höggunstige godtfinnande och betänkande.

Doct: Below. Har samma mening som H^{rr} Professores Stridzberg och Hörling.

Prof: Ihre. Hade önskat, att sedan H^r Prof: Riddermark till Professionem Juris är transfererat, och således Professionem Matheoseos qvitterat, till hwilket en serdeles Kongl. Nåd tillagdt Språkmästare tiensten, H^r Prof: Riddermark sielf uti sin Zedel till

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

Elenchum praelectionum, intet hade låtet inflyta de sista ord om Språkmestare tjenstens förwaltande, som aldrig här wid Academien, eller annorstädes, med Professione Juris warit combinerad. Och så som des utan, med mig, andra af honom wid voterandet om denne hans Profession, honom det obstaclet förehölt, om Språkmestare tjenstens förlust, hwar wid han sig sielf utlät, heller med godt maner willia mista det, som af / en särskilt, med större frucht och mera Consistorij nöje kan förrätta; Så emädan mitt votum fordras, så wäll öfwer det som Prof: Riddermark uti sitt Elencho behagat låta inflyta, som och hwad min mening om Språkmestare tjenstens besättiande kan wara; Så är mine oförgripelige tankar, att med våre förmän, det förra bör confereras, och imedlertijd lämna Hr Prof: Riddermarks fatum, uti det värde, som det hoos dem kan blifwa ansedt. Hwad sielfwa Språkmestare tjenstens förwaltande angår, så har iag lenge tillförenne, oförgripel. Kongl. Maj^{tz} Nådigste disposition, sagdt hwad, detta angående, nödigast och nyttigast här wijd Academien är, nembl. att Academiens Ungdom bättre woro betient af en särskilt Språkmestare, som ungdommen upwachta och utan hinder betiena kunde, hwilket Man intet kan wänta utaf en Professore, som ändå nog hafwer att göra med sin Profession. Och hwilken uti ungdomens huus dem här uti intet gierna betienar. Effecten här af är och klar nog, att uti all min tijd iag här warit, intet wetat nogon Student, som någon perfection ernådt uti Frantsöskan, och långt mindre i Italienskan, Hwarföre om intet Consistorium skulle reflectera till någon af Collegis, som med flijt och idkesamheet detta Embete will förwalta, då wet iag ingen tiänligare än Monsr Allegre, som sådane prof, effter mitt omdöme, uti Frantzöskan / af sin information giordt, att det både är förundran wärt, och wij med både händer bore sökia honom hos Oss behålla. Doch såsom detta, meo voto, bör confereras med hans högwördighet Hr ProCancellarien så underkastar iag mitt utlåtande hans högwördighetz goda godtfinnande.

Doct: Poppelman. Tycker tiänligast wara att man uppskiuter deliberationen uti denne proponerade materien, till dess Prof: Riddermark hemkommer, helst effter intet hinderliget synes wara, med mindre det kan anstå ännu till någon tijd.

Rector Magnif: Linnerius. Aldenstund Hr Prof: Riddermark ännu icke är hemkommen, att Man fuller. Må kunna weta, om han

någon Kongl. försäkring hafwer om Språkmestare tiensten wid denne Juris functionen, som honom sedermera allernådigt af hans Kongl. Majjt^{te} comitterat worden, och intet periculum synes wara uti någon mora; det och nödigt är, att om sådane angelägne ährender med hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien att conferera, och dess goda omdöme och betänkande der om inhämta, som ej ännu ske kunnat: Så låter han med sitt betänkande bero till dess conferens der om kan hafwas med wälb^{te} H^r Biskop och ProCancellario; och Prof: Riddermark tillbaka kommandes warder, som berättas ske med det första. Och nu begärer allenast det Ven: Consistorium wille sig utlåta om något skall mentioneras uti det bref, som bör afgå till Hans HögGrefl Excell: Cantzlern med Elencho Lectionum Academicarum, detta ährendet angående. *Resol:* Det confereras så om det ena som det andra med hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien, och effter hans godtfinnande är inhämptat, skyndas med upskickandet, som det låter sig skyndsamast giöra.

Den 14 Februarij Höltz Consistorium Majus praesent. Magnif: Dn: Rectore Linnerio et Prof:

Dn Thoma Ihre.

Dn: Jona Hörling.

Dn Doctor Below.

Dn Erl: Lagerlöf.

Dn: And: Stobaeo.

absentes Doct: Poppelman föregifwet sig wara hindrad. Prof: Lundersten opasslig. Prof: Stridzberg opasslig. Prof: Riddermark är än nu icke från Jönkiöping hemkommen.

§ 2. H^r Magnif: Rector notificerar Ven:^{do} Consistorio, at han effter senaste Consistorialium voterande, har med hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien, i går confererat om Elenchus skall upsändas till Hans / HögGrefl. Excell: Illust:^m Cancellarium, utan att denne gången yttra sig om Språkmestare tienstens förwaltande här effter, och berättade H^r Magnif^{cus} Rector, att hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien, hölt det äntel. nödwändigt, att Elenchus lectionum med aldra första skickas till hans högGrefl. Excell^{ce} Illust^m Cancellarium, wid hwilket tillfälle Consistorium in generalioribus kan utlåta sig om Språkmestare

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

tiensstens förvaltande här effter, så framt Consistorium sig icke skulle nu straxt förena om något wist, hwilket der det skiedde, Man då äfwen wäll borde communicera med H^r Prof^e Riddermark, men der det icke skiedde, att man nu straxt här om uti Consistorio sig kunde förena, så observeras wid Elenchi upsändande, som nu straxt sker, att man uti ödmjukhet anhåller om högtb^{te} Hans Excell^{ces} Illust^{mi} Cancellarij Nådgunstige tillstånd, att få med foderligaste inkomma med sitt betänkande om Språkmestare tiensstens förvaltande här effter här wid Academien. Rector Magnif: berättade tesslikest att hans högwördighet utlät sig, att der Consistorium skulle fälla sine tankar till Språkmestare tiensstens ehrsättiande, wid den händelsen att Prof: Riddermark nu woro kommen derifrån, på någon af Facultate Philosophica, så håller han af dem der till ingen tianligare, än H^r Prof: Lagerlöf.

H^r Prof: Lagerlöf lät fölliande inprotocollera. Ehuruwäll iag uti förra Consistorio utlåtet min mening, enfalldigt, om Språkmestare tiensstens förvaltning här effter, och tycht der wid, att man kunde töfwa dermed, till H^r Prof: Riddermarks / hemkomst; Icke dessmindre, som iag ser att de öfrige H^{rr} Consistoriales uti förra Consistorio sig utlåtet till wissa vota och Suffragia i det måhlet, är iag ändå wid samma mening, att der med så lenge beror, till dess H^r Prof: Riddermark sielf kan komma hem, på det man i hans frånvaro intet må synas skrijda till någon resolution, som kunde synas wara honom och hans wäl fågne Nåd och Fullmacht till någon praejudice, hälst som iag för min person intet wet om H^r Prof: Riddermark undfåt någon special Hans Kongl. Majj^{tz} allernådigste förordning och förmon, för sin person i det målet, hwilket der det så skulle wara, man det uti diupaste underdånighet bör respectera. Elliest som iag utaf H^{rr} Consistorialium utlåtande uti senaste Consistorio, förmärker, att en del äro af de tankar, att Språkmestare tienssten nu är så wijda ifrån H^r Prof: Riddermarks person separerad, som han igenom Kongl. Majj^{tz} nu nyl. ankomne allernådigste Fullmacht, är gången ifrån Mathes: Profession och ifrån Facultate Philosophica till Facultatem Juridicam och Juris Patrii Profession, och jämwäll H^r Magnif: Rector, i föllie af Ven: Consistorij sist gjorde slut, det samma ärende confererat med hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien, hwilken effter H^r Magnif^{ci} Rectoris berättelse, är i den tankan, att Språkmestare tienssten intet kan wara compatibel med någon annan Facultet än

Facultate/Philosophica, med hwilken den, effter Kongl. Majj^{tz} allernådigste förordning, har warit hijt in till combinerat, och hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien där hos behagat gunstigt nämna mig derwid, som den der utaf Facultate Philosophica där till kunde wara någorlunda tienlig wijd denne Academien, till dess, och Ungdomens gang och nytta; Så har iag orsak, att tacka hans högwördighet som gunstigt behagat reflectera och något anseende draga på mitt ringa^{ss} wilkor, och min här wijd Academien, nu en tämmelig lång tid bortåt anlagde trogne och redelige dienst och flitighet, och der Ven: Consistorium skulle behaga att stanna uti samma gunstige tankar om mig och hos hans högGrefl. Excell: Illust^m Cancellarium, mig till succession af denne förwaltning ödmuikeligst recommendera; Så ärbjuder iag gierna Ven: Consistorio och Academien min williga dienst i det målet, utfästades mig till att gierna emplojera en tijma om dagen i det Fransöska och Italienska Språket för ungdomen, som der till lust hafwa, och det gratis för dem, som fattige äro; Och på det denne ling: Exot:^m Professionen så mycket mer motte komma till godt skick och flor, wid denne Academien, så erbjude iag och mig att cedera ett wackert qvantum af den lön, som Kongl. Majj^{tt} allernådigst årligen i Staten består uppå det Embetet, till Monsr Pierre Allegre, som sig nu wijd Academien uppehåller, och är infödd Fransos, och dess utan skickelig och wäll wahn att informera Ungdomen i det Fransöska språket, samt dess utan recommendera till hans information de förmögnaste / af Ungdomen som kunna honom derföre betala, på det han således och må kunna hafwa någodt understöd och Soulagement att kunna Subsistera wijd Academien. Der och någon af Facultate Philosophica wore, som denne tiensten tänkte att söka, och tyckte sig där wid på ringaste sätt blifwa praejudicerat der igenom, att iag der till recommenderades; så will iag detta Embetet aldeles intet begära. Iag kunde härwid föredraga åtskillige skiähl och raisoner, så wäll af min torfflighet, som af mina, fuller ringa, men dok trogne och redelige Academien gjorde tienster och tienstwillighet emot hwar och en, och i synnerhet den ringa merit, att iag hijt intill, sedan iag kom till denne Academien, har underwijst många af ungdomen uti Fransöska och Italienska språket, som det af mig begärat, och det utan någon wedergällning, och det, utan att försumma någon den ringaste del och förrätning af min Profession, utan hwilkens

afsaknad och försummelse, iag förmodar mig och hädan effter kunna detta accessorium förestå, så länge Gud unner mig helsan. För det öfriga, effter såsom Ven: Consistorium har fallet på de tankar att denne Språkmestare tiensten nu är blefwen vacant genom H^r Prof: Riddermarks avance till Facultatem Juridicam; så är derwid min oförgripelige tanka, att emädan Kongl. Majj^{tt} wår allernådigste Konung har i Nåder behagat annectera denne lönen, såsom ett accessorium till en Profession in Facultate Philosophica, / utan twifwel i nådigste hänseende till de släte wilkor, som Facultatis Philosophicae Professores sittia uti, som sällan hafwa tillfälle att förwärfwa sig någon ringaste förmon förutan den lön, som Kongl. Majj^{tt} dem i Nåder tillslaget, som här på en så kostsam ort intet kan wijdare förslå, än till dageliget uppehälle; Så är det tienligast, att wij intet sielfwe privera oss, eller giöra oss förlustige af den Nåd, som hans Kongl. Majj^{tt} Professorerne, till förökning af deras wilkor, i Nåder tillförordnat hafwer, utan att man sådant alt i underdånighet föredrager igenom Academiens Höga Förmän, hans Kongl. Majj^{tz} Nådige behag. Elenchus tycker mig kan med första skickas till Hans högGrefl. Excell: Illust^m Cancellarium, hwilket H^r Magnif: Rectoris goda försorg recommenderas. För det öfriga underkastar iag alt detta, och mitt förslag, Academiens Höga Förmäns Nådgunstige behag och godtfinnande, som bäst lära finna hwad Academiens nytta och förmohn kan wara tienligast.

Hr Doct: Below låter Protocollera: Att han hwarcken utlåter sig uti ett eller annat, eij heller något bref till hans högGrefl. Excell: underskrifwer, denne saken angående, förrän sielfwa Protocollet hans högwörd^t tillhanda kommit, så att hans högwörd^t hwar och en Professoris mening in specie kunnat inhämta, då han sedermera gierna sitt votum sålunda wijdare gifwa will, som han det effter sitt samwete, och utan anseende till någons wän- eller owänskap, för Gudh och sin Nådiga Öfwerhet, tänker att förswara.

De öfrige närwarande Consistoriales stannade uti föliande concluso; att hans högwörd^{tz} H^r Biskopens och ProCancellariens gunstige consilium effterföllies, således att Elenchus med aldra första till hans högGrefl. Excell: Illust^m Cancellarium upsendes, och uti ödmukhet begäres att hans Excell.: Illust^{us} Cancell^{us} Nådgunstigt tächtes tillåta, att Consistorium framdeles får yttra sine ödmuke tankar om Språkmestare tienstens förwaltande. Och att Protocollet

hela denna passagen angående, wijses hans högwörd^t H^r Biskopen och ProCancellarien, och hans wijdare utlåtande ödmiukel. begäres.

Consistorium Majus den 21 Februarij 1703 convocerat till kl 8 för Middagen närwarande

H ^r Magnif: Rector Linnerius	H ^r Prof: Ihre.
och Prof ^{ne}	H ^r Prof: Hörling.
H ^r Doct: Poppelman.	H ^r Erl. Lagerlöf.

abs: Mot ursächt H^r Doct: Below och Stridzberg opasslig. Prof: Stobaeus war tillstädes, men måste göra afträde för ett bud ifrån sin i desse dagar afdöde Sal. Broders i Ystad sterbhuis, som han skyndsamt måste expediera.

§ 2. *Notificerar Rector* att Protocollet med Consistorialium utlåtelse om Språkmestaretiensten är, efter H^r Magnif: Rectoris första ehrindring och Consistorij godtfinnande, af honom tillijka med Secreteraren communicerat med hans högwördighet H^r Biskopen och ProCancellarien, som det tillsammans igenom läste, och wid det förrige som H^r Magnif: Rector låtet införa, förklarade sin mening wara, att så framt Språkmestare tiensten nu skulle wara kommen ifrån H^r Prof: Riddermark, och Ven: Consistorium / skulle fälla sina tankar till dess ehrsättiande, på någon af Facultate Philosophica, så håller han af den Facultetens Professorer ingen tienligare än H^r Profⁿ Lagerlöf, hwarom han sedan, då H^r Consistoriales om alt sig fullkomel. utlätet; Prof: Riddermark kommit tillbakars; och han blir informerad om hela sammanhanget, och får see på hwad condition H^r Prof: Riddermark och hans antecessor för honom, hafwa hafft den tiensten; och så will yttra sine tankar.

Consistorium Majus den 7 Martij 1703 convocerat till kl 1 effter Midd: närwarande

H ^r Magnif: Rector Linnerius	H ^r And: Stobaeus.
och Professorerne	H ^r Haq. Stridzberg.
H ^r Doct: Poppelman.	H ^r Jonas Hörling.
H ^r Doct: Below.	H ^r Erl: Lagerlöf.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

abs: Mot ursächt H^r Prof: Ihre opasslig.

§ 3. *Item publicerades* ett hans högGrefl. Excell: Cantzlerns Nådgungstige bref af den 25 Febr. sistlidne;³⁹ att hans högGrefl. Excell: bekommit Elenchum praelectionum. Och att hans högGrefl. Excell: wäntar Consistorij / utlåtelse, angående det H^r Prof: Riddermark infört i Elencho, om lingvis exoticis, som af brefwet wijdare ses, hwilket ad acta lägges.

Consistorium will foderligst det sig giöra låter i ödmiukhet yttra sin mening för hans högGrefl. Excell: om detta ährendet.

Consistorium Majus den 11 April: 1703 convocerat till kl 2 pom: praesentibus

Magnif: Dno Rectore Linnerio
et Professoribus

Dn: Doct: Poppelman.

Dn: Haq: Stridzberg.

Dn: Doct: Below.

Dn: Bonde Humero.

Dn: And: Riddermark.

Dn: And: Stobaeo.

abs. Mot ursächt Hr Prof: Hörling opasslig.

§ 1. Intogo nu först H^{rr} Professorerne Riddermark och Humerus sine säten här in Consistorio, den förre uti Facultate Juridica, och den senare in Philosophica, sedan de, H^r Prof: Riddermark i förgårs den 9, och H^r Prof: Humerus i går den 10 hujus på wanligt sätt och ceremonier, som Constitutionerne före skrifwa, hade sine introductioner till sine af Kongl. Maj^{tt} dem allernådigst anförtrorde Professioner och Embeten. Wijd detsamma ock så H^r Prof: Humerus aflade sitt juramentum Assessorium.

§ 5. Berättade *Secreteraren* att hans högwörd^t H^r Biskopen och Pro-Cancellarien skickat bud effter honom lijtet förr än han skulle gå uppå Consistorium, och budit att ährindra H^r Magnif: Rectorem och Ven: Consistorium om swar till hans högGrefl. Excell: Cantzlern, om Språkmestare tiensten, alldenstund Frantzosen Allegre inkommet med sin skrifftel. Suppliqve och ansökning derom, urgerandes på utslag; och hans högGrefl. Excell: Cantzlern torde och wänta effter Consistorij utlåtelse der öfwer.

Prof: Riddermark låter wijd detta tillfället protocollera. I anledning af den allom bekante regula, nembl. beneficium imperatoris quod ex divina eius indulgentia proficiscitur, qvam plenissime interpretandum, har iag icke sielf bort uti Elencho utsluta mig ifrån den Nåd hans Maj^{tt} mig allernådigst genom en Special Fullmacht förunt, förmodandes det Magnif: Dn Rector och Ven: Consistorium lærer detta beneficium gloriosissimi Nostri Imperatoris, qvam plenissime hos höga wederbörande / uttyda, som det ännu icke genom något Speciale mig är ifrån taget; och så mycket mera förtröstar mig om en förmohn att niuta för dem, som det nu synas praetendera, som iag ännu sitter på en Special orubbatt Fullmacht, och ännu wärkel. och dagel.ⁿ gör den der uti på yrkade tiensten, jämwäll och, så långt der med hinna kan, som dhe nu det äska och åtrå, hwilket iag förbehåller mig att wijsa wijdare så tydel. som tiänliget är. I det öfriga som iag nu förnimmer wara något här utinnan till Protocollet fört i min frånwaro, så beder iag tienstl. att få part der af, att iag der effter må kunna ställa mine messeures.

Consistorium frågar H^r Prof: Riddermark om han har något Specialius, än dät han der uppå fådt, då det Embetet wart vacant, effter Sal. Prof: Nordmans död, af den 7 Sept. 1685.

Prof: Riddermark swarar: att Ven: Consistorium wet wäll att han icke denne Språkmestare löhnen fik immediate effter Sal. Nordman, således att Professio Matheseos war wedhängd eller sammanbunden med Språkmestare tiensten, utan acqvirerade den, öfwer åhr och dag effter den tijd han fik Fullmachten på sielfwa Professionen, som de af Ven: Consistorio, hwilka då här woro, kunna betyga, att Italienaren Laskatis (sic!) war Språkmestare millan honom och Sal. Nordman. I så måtto är detta icke ett accessorium, utan en pur Kongl. Nåd. Hwilken han uti allerunderdånigste wördnad som en trogen undersåtare / ehrkiener, och förmodar att den utan hans brott, igenom hwariehanda Nachdelachtige interpretationer, icke måtte hoos hans höggunstige FörMän förswagas, utan att han kunde få niuta hans Maj^{tz} Nåd till godo.

Härwijd publicerades en Allegers (sic!) Suppliqve på Frantzöska, att blij recommenderad till Språkmestare tiensten, wijd öpning der af.

Rector Magnif: begärer att Ven: Consistorium wille nu gifwa sine meningar om detta ährendet, att Consistorium kan med foder-

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

ligaste inkomma hos hans högGrefl. Excell: Cantzlern med sin ödmiukaste utlåtelse der om.

Resol: Effter nu så när är in på helig affton, differeras detta ähren- det till nästa Consistorium, som förmodas blifwa plenius, då hwar och en lofwar willia föra i pennen, hwad de hafwa här utinnan sig att utlåta.

Consistorium Majus den 15 Aprill 1703 convocerat till kl. 2 effter midd. närwarande

H^r Magnif: Rector Linnerius
och Professorerne
H^r Doct: Poppelman.
H^r Thomas Ihre.
H^r Haq: Stridzberg.

H^r Jonas Hörling.
H^r Erland Lagerlöf.
H^r Bond: Humerus.
H^r Doct: Below.

abs. mot ursächt H^r Prof: Riddermark, som i dag praesiderat för en publiq disputation.

§ 4. Begärade *Rector* att Ven: Consistorium nu wille yttra sig om Språkmestare tiensten, effter sista dess utlåtelse och slut § 5.

Prof: Humerus. Så framt Språkmestare tiensten, igenom H^r Prof: Riddermarks avancemente ifrån Mathesis Professionen är eller blifwer vacant, så synes det wara nyttigast för Academiske Ungdomen och publico, att samma tienst ifrån Professorum beställningar aldeles blifwer separerad. Ty undertijden kunna så många Höge och förnäme H^{rs} Barn finnas wijd Academien, hwilka särskilt önska informeras hemma uti sine huus och kamrar, att Språkmestaren äfwen som dantzlestaren blifwer obligerad hela dagen gå ifrån den ena till den andra, och på alla tijmmar dem upwachta, hwilket för en Professore både är oanständigt och omögeliget, så framt han sin egen Profession icke aldeles will efftersättia. För hwilken orsak skull wijd andre universiteter, så mycket mig ähr witterliget, Professores aldrig hafwa Språkmestare tienster, eller andre sådane / wijd sine Professioner annexerade. Men wijd åtskillige Universiteter är det brukeliget, att Språkmestare som hafwa publicque löhn, på wissa dagar och timar i wekan publice profitera, på det de fattige och medellöse som och kunna hafwa lust och inclination till Språken, gratis deruti måge blifwa

underwiste. Och emädan Kongl. Majj^{tt} allernådigst har, här å orten, anslaget en anseelig publicque löhn, till Språkmestare tiensten, så woro det en stor förmohn för fattige Studenter om samma praxis här wid Academien, och kunde införas. Beträffande Monsr Allegers (sic!) desiderium, så understår iag mig så mycket mindre med något voto föreslå hans person till Språkmestare tiensten, som iag hwarken fullkommel. är förwissad om sammaienst ännu är ledig, eij heller wet iag huru wijda det kan wara för publico nyttigt, och med Kongl. Stadgar enliget, at admittera den till barns och ungdomens information som är af en fremmande religion och Gudztienst. Dessutan torde hans högGrefl. Excell: Illust: Cancellarius weta någon annan som jämte Frantzöskan, kunde wara mächtig flere språk, och således blifwa Ungdomen till större nytta och upbyggelse.

Prof: Lagerlöf har till förene yttrat sin mening / om denne materien här uti Protocollet, och tycker äfwenwäll nu angeläget wara att man forderligast gör till hans högGrefl. Excell: en fullkommelig och ödmuk berättelse om sammanhanget af detta ährendet, och hwad publico kan wara bäst och tiänligast, fruchtandes att Consistorium torde pådraga sig ett hårt ansvar, der de ett så angeläget ärende, intet gofwe hans högGrefl. Excell: Cantzl. i tijd wijd handen. Och som iag uti mitt samwete intet finner mig förnögd, utan att iag redel. och effter min Edz och Trohetz plicht, wällment och oförgripeligen mig utlåter, så kan jag nu wijd detta tillfället intet see att det för publico kan wara nyttigt och tiänliget, att Språkmestare tiensten längre nu blijr hoos H^r Prof: Riddermark, som nu antaget Juridiske Professionen, hwilken fordrar totum Hominem, och intet tillstädier någon tijd till att informera någon i fremmande Språk, utan icke hans Kongl. Majj^{tt} i Nåder tächtes förunna honom den samma. I hwilket tillfälle då synes för H^r Prof: Riddermark wara angeläget, att i underdånighet söka, en ny Fullmacht, effter som den förra annecterar denne Språkmestare tiensten till Matheseos Professionen, och således intet synes wara för hans person, hwar om alt iag tycker Man i ödmukhet bör gifwa hans högGrefl. Excell. en ödmuk och fullkommelig relation / på det genom hans högGrefl. Excell: Nådgungstige försorg, detta Embetet här wijd Academien sålunda må kunna inrättas, som Ungdomens förkofring och för Academien tienligast wara kan. Hwad elliest min förre utlåtelse i Protocollet angår,

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

och mitt gjorde tillbud, så will iag nu således hafwa det förklarad, att der Ven: Consistorium skulle considerera denne tiensten såsom ett annexum, eller Kongl. Maj^{tz} Nådigste gratial, till någon för-mohn och tillökning wijd någon Profession uti Facultate Philosophica, och Consistorium der hoos skulle finna nyttigt och tjänliget, en så stoor Kongl. Nåd, hädan effter wijd någon Profession i underdånighet söka att conservera, så har iag i sådant fall tillbudet min tienst under sådane wilkor och conditioner, som iag förmodar wara höga Öfwerheten till nöje och Academien och publico till nytta, effter som på dett sättet 2^{ne} komma att förwalta den tiensten, och Allegre till en dehl af löhnen är föreslagen, hwilken kan upwachta dem i husen, som en Professor intet kan så alltid hinna med. Men skulle Consistorium ansee detta såsom en separat tienst ifrån Professionen, och således för publico och Ungdomen wara tjänligast, att en särskilt person tages / till Språkmestare, så will iag, som publici nytta alltid gierna högre anser än min egen, den tiensten då intet begära, eller det der wijdhängande beswär mig påtaga, i synnerhet effter sielfwa löhnen ej synes mera förslå än till en persons nödwändiga underhåld, och dessutan nu här på orten en tjänl. person finnes nembl. Monsr Allegre, som kan hoos hans högGrefl. Excell: för des capacitet och skickelighet skull, med raison der till recommenderas. begärandes till det yttersta att Ven: Consistorium detta mitt förslag intet i ringaste måtto wille wijdare ansee och considerera, än det för publico kan wara tjänliget och nyttigt. recommenderandes hoos Ven. Consistorium att detta ährendet må hans högGrefl. Excell: i ödmiukhet och med det aldra första föredragas, på det detta för Ungdommen så angelägne Embetet, måtte komma desto förr uti godt skick och stånd.

Prof: Hörling. Utaf dhe allernådigste Fullmacher, som Sal. Prof: Nordman, och effter hans död, Prof: Riddermark Språkmestare tiensten här wijd Academien förwaltat, ser iag att Hans Kongl. Maj^{tt} allernådigst bem^{te} Professorer denne tiensten förundt, effter uppå det Frantzöska Språket åtskillige Mathematiska skrifter äre författade, wijd hwilkas förtolkande ungdommen, jämwäll kunde uti det Frantzöska Språket informeras. Men om H^r Prof: Riddermark effter den Fullmacht han ut Matheseos / Professor, uppå Språkmestare tiensten hafwer, nu mera, sedan han allernådigst är constituerad att wara Juris Professor, kan utan Kongl.

Maij^{tz} nye allernådigste fullmacht, Språkmestare tiensten behålla, det lærer hans högGrefl. Excell: vår Nådgunstige Cantzler Nådg. Consistorio gifwa wijd handen, när högtbem^{te} hans högGrefl. Excell: fullkommeligen här om af Consistorio uti ödmuikhet blifwer informerad. Publicum, och den Studerande Ungdomen wore fuller der med aldra bäst betient, om en åpart Språkmestare, utom Professorium ordinem blefwe tillsatt, hwilken med all flijt och alfwar togo sig denne syslan an, och effter ungdomens åstundan, såsom i synnerhet de Förnämares, ginge till dem på deras kamrar, och underwijste dem, torde och hända att en sådan Capable Språkmestare finge giöra hela dagen, det näpligen en Professor skulle hinna med, för sine ordinarie Embetes syslor. På hwilken tanka der hans högGrefl. Excell: Illust: Cancellarius skulle falla, så beror dät uti högstbem^{te} hans högGrefl. Excell^{ces} Nådgunstige behag att förordna oss, antingen Monsr Allegre, som är infödd Frantzoz, och förstår det Språket, så och Ängelskan ex fundamento, och är en mycket sedig Man, och samaienst modeste söker; eller någon annan Capabel Man, der uppe ifrån till Språkmestare.

Prof. Stridzberg. Om Språkmestare tiensten genom H^r Prof: Riddermarks förflyttiande till Professionem Juris, är worden eller kan blifwa vacant, det understår iag mig intet att determinera, utan med ödmuikaste wördnad, hemsteller hans högGrefl. Excell: Illust: Cancellarij Nådgunstiga och högwijsa ompröfwande, och fördenskull, allenast i fall af vacance uti för bem^{te} tienst, bijfaller H^r Prof: Hörlingz mening, så om den tienstens afsöndrande ifrån Professorernes beställningar in posterum, som och om den, till ehrsättiande deraf, föreslagne person, Monsr Allegre.

And: Stobaeus per literas. Har härutinnan den mening, som tillförrene den 10 Febr: och 1° håller så före, att Språkmestare tiensten, som hijt in till ex speciali Serenissimi Regis gratia, har warit annecterad med Professione Matheseos, för de orsaker skull, som uti högstbem^{te} Kongl. Gratial andrages, är nu blefwen vacant der igenom, att Prof: Riddermark har avancerat till Professionem Juris, och Prof: Humerus, som honom in Professione Matheseos har succederat, begär intet att betiena sig af högstbem^{te} gratial. 2° kan intet see att samma gratial skall considereras som personelt för Prof: Riddermark, med mindre han orkar framwijsa Kongl. Maij^{tz} allernådigste special förklaring, att det sålunda skall förstås.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

3° skulle Man och effter publici nytta votera, det Man ju så wäll effter Ed och samwete, / som effter skyldighet och superiorum befallning giöra bör, så woro Academien aldra bäst betient der med, att Kongl. Majj^{tt} i Nåder behagade at förunna Academien en åpart Språkmestare, som och på Kongl. Staten består. 4° bättre Subjectum wet iag intet föreslå än Frantzosen Allegre, helst emädan iag förnimmer, att diversitas religionis, intet i slijka måhl considereras wijd andra Academier, med mindre hans högGrefl. Excell: Illust: Academiae Cancellarius hafwer någon annan i förslag.

Doct: Below. Ehuruwäll af Sal. H^r Prof: Nortmans (sic!) och H^r Prof: Riddermarks Fullmacher på Språkmestare tiensten, klarl. sees, att högst Sal. Hans Kongl. Majj^{tt} sådan tienst allernådigst förundt bem^{te} H^{rr} Professoribus, i anseende till deras Mathematicke Profession; Så understår iag mig lijkwäll ingalunda att determinera, om H^r Prof: Riddermark genom sitt advancement till Professionem Juris, har förlorat sin rätt till Språkmestare tiensten, utan det lämnar iag till hans högGrefl. Excell: Illust: Cancellarij högwijse omdöme. Men alldenstund hans Magnif^{ce} begärer, det wij nu wille förklara Oss om Språkmestare tiensten, så är detta min opartiske och oförgripel. mening, att iag 1° intet kan see huru en Professor / sådant skulle kunna giöra, utan stoor tidspillan, hindersmål i sine Studier, och försummelse af sin ordinarie function, effter såsom Numerus af dem, som begära hans information uti Språken, gemenlⁿ så pläga tillwäxa, att skiönt han wille alla timar om dagen använda till deras underwijsning, tiden endoch neppl. skulle hinna till för honom, så framt han icke Ungdomen till stoor skada, alldeles wille sättia å sijdan sin rätta Profession, som dess utan pålägger honom 4 dagar om wekan sine wisse timmar att läsa publice, och privatim att hålla Collegier, disputationerne och Consistorij dagarna att förtiga, som och så fordra sine wisse stunder. Och lærer detta twifwels utan wara orsaken, hwarföre wijd alla så in- som utrijkes Academier, en särskilt Språkmestare plägar förordnas, den icke allena hemma hoos sig, utan och så utom gårdz, mot en skiälilig och af Consistorio determinerad wedergällning, informerar hwar och en, som det åstundar. 2° när en Professor är tillijka Språkmestare, finnes och den olägenhet derwijd, att der någon skulle willia låta lära sine döttrar Frantzöska Språket, så måste han antingen skicka dem hwar dag

till honom, eller måste och Professoren sielf dagel. gå till dem. Men hwarken det ena eller det andra synes wara anständig. 3° wet iag och intet, om ibland Oss som nu förtijden ärom Professore, någon finnes, som har giordt sig det Frantzöska språket så bekant, att han skulle kunna wäll förrätta Språkmestare tiensten, och gifwa Ungdomen / uti alla måhl en fullkomel. Satisfaction. hwarföre der H^r Prof: Riddermark intet skulle få behålla Språkmestare tiensten, så är iag försäkrad att det skulle lända publico och den Studerande ungdomen till stor nytta, om en åpart Språkmestare Constituerades uti hans ställe. detta kunde och hoos oss så mycket lättare ske, som här finnes en Man, den icke allena uti Frantsöska, utan och i det för Theologiae Studiosis så nyttige och nödige Engelska Språket, till allas nöje kunde informera Ungdomen. Men alt detta underkastar iag i diupaste ödmukhet hans högGrefl. Excell: Illust: Cancellarij högwijse ompröfwande och nådgunstigte wällbehag.

Prof: Ihre kan oförgripel. intet annat sluta, än, när Man hans Kongl. Maj^{tz} allernådigste resolutioner så wäll för Sal. H^r Prof: Nortman (sic!), som för H^r Prof: Riddermark, angående Språkmestare tiensten, effter ser, att ju sammaienst såsom ett beneficium eller /:som H^r Prof: Riddermark uti sin förklaring här om, för den högloflige Kongl. revisionen det kallar:/ såsom en apanage till Matheseos Professionen tillagdt är, och derföre nu, igenom H^r Prof: Riddermarks avancement, är worden vacant: och synes derföre att om han / den wijdare åstundar, att han hoos hans Kongl. Maj^{tt} om en ny Fullmacht underdånigst bör anhålla, med hwilket iag doch förmodar att han sielf lærer hafwa fördrag, så wäll propter amorem boni publici, som för dhe af de andra H^{rr} Professoribus anförde praegnante skiähl. Wijd hwilken händelse iag meo voto till successionen föreslår Monsr Allegre, hwilken är en Natif Fransos, och äger critiqven så wäll i Frantzöska som Engelska språket, och jämwäll af sin lyckel. information, så här wijd Academien, som elliest, berömmel. prof wijst hafwer; kundandes honom meo voto, intet mera wara i wägen, att han är af den reformerade religion, än fordom Ms^r Richard, som och war af den religion och Språkmestare wijd Upsala Academia, item Mos^r de Creaux och Laskaris som bägge Papister warit, och af hwilka den förre för dantz- och den andra för Språkmestare här wijd Academien warit antagne.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

Doct: Poppelman. Min oförgripel. mening om Språkmestare tiensten är kortel. denna, att så framt en ändring der med nu skeer, effter höge Öfwerhetens Nådige disposition, sedan Prof: Riddermark till Professionem Juris patrii adscenderat, och den Kongl. Fullmacht bem^{te} Professor uppå Språkmestare tiensten, hijt tils, tillgodo niutet, sig icke länger skall extendera; wijd sådan händelse wäll nyttigare blefwe, om en särskilt Capabel person extra ordinem Professorum, till samma tienst utsees och förordnas, som slikt Embete / allenast, utan hinder af andra sysslor, skiöta och wederbörl. i acht taga kunde.

Rector Magnif: Linnerius. Om iag min oförgripelige mening här om gifwa må, så kan iag fuller intet af Kongl. Maij^{tz} allernådigste resolution för Sal. Prof: Matheseos Nortman (sic!) på Språkmestare tiensten här wijd Academien, heller af Kongl. Maij^{tz} fullmacht på samma Embete för tå Mathesios Prof: H^r And: Riddermark finna, det samma Språkmestare tienst warit något personelt beneficium, utan för wissa orsaker den Mathematike Professionen allernådigst annecterat, och derföre oförgripel. eij annat seer, än att samma förwaltning, genom wälb^{te} Professors befordring till Professionem Juris Patrii, vacant worden, och lærer fordras ny fullmacht eller extension om den skulle kunna behållas, och den med så träget arbete som den dagel. äskar, wijdare åstundas wijd nu antagne wijdlöfftige Juris Profession. Och emädan hwad för publico kan wara tienligast och nyttigast, samt både nu och framdeles förswarligast, alltid fordrar öfwerwichten för alle private considerationer. Så kan iag utan någons praejudice, effter mitt bästa wett och samwete, eij annat betänkande om Språkmestare tiensten här /wijd Academien nu hafwa, än att der hans högGrefl. Excell: Illust: Cancellarius skulle Nådgunstigst behaga så begå, att samma function blifwer wijd någons Profession i Facultate Philosophica, som här till wanliget warit, conserverad, för någon, som både will och kan det samma förswarl. förestå, så ser iag ingen i den Faculteten finnas der till tienligare än Prof: Log: et Methaph: H^r Erl: Lagerlöf, med de conditioner som han sielf utnämt, såsom han mycket i sådane Språk af Ungdomen warit verserad, en god tijd i frankerijke sig uppehållet, samt åtskillige i desse åhren der med betient. Men om det hoos hans högGrefl. Excell: tjänligast finnes för publico att en åpart Språkmestare blefwe der till förordnat, så wet iag ingen Capablare person der

till att föreslå, än Monsr Allegre, hwilken är en Natif Fransos, och icke allenast uti det Frantsöska språket lærer en accurat och ogemen kundskap hafwa, utan jämwäll och i det Engelska förfaren, såsom han uti Engeland i Många åhr sig uppehållet hafwer, och äfwenwäll det Latinska språket tämel. mächtig, och dertill med åtskillige wackra prof här å orten med sin underwijsning der i wijst hafwer, och elliest är en nychter, sedig och stadig Man, och der hos godt hopp wijd ett och annat tillfälle gifwet, att willia ifrån den reformerade, till vår Evangeliska religion träda, när han ännu något / wijdare der uti får underrättas och grundas, hwarpå arbetas, hwilket oförgripelige förslag och betänkande uti alt, hans högGrefl. Excell: Illust: Acad^{ae} Cancellarij Nådgunstige bepröfwande, och högwijse omdöme med ödmiukaste wördnad underkastas.

Detta communicerades med hans högwörd^t H^r Biskopen och Pro-Cancellarien, som öfwer samma Saak yttrade sig i ett sådant Voto. Hwad sielfwa saken anlangar, så består den af trenne quaestioner effter mitt omdöme 1° om H^r Prof: Riddermark är genom sin translation till Facultatem Juridicam förlustig sin undfågne Nåd, att än wijdare förwalta Språkmestare tiensten? 2° om icke Utilitas publica fordrar, att Språkmestare tiensten får sin särskilte Man? 3° hwem som för tijden kan skattas der till mäst Capabel? Hwad det första anlangar, understår iag mig intet göra effter några andra reglor, der wijd någon extension eller förkortande, än mig min Ed och plicht tillhåller, att igenom Academiens höga förman Illust: Cancellarium i underdånighet ansöka hans Kongl. Majj^{tz} eget nådiga behag, huru wijda hans Kongl. M^{tt} / behagar låta samma dienst adjungeras till Professionem Juridicam, hwilket så mycket nödigare synes, som H^r Prof: Riddermark icke har sielf, eller genom Ven: Consistorium sökt, att och denne wijdhängande tiensten skulle continuera wijd hans Profess: Juris som ske plägar. Och att Consistorium icke kan förbijgå sig hoos wederbörande informera, will iag Alligera Sal. Prof: Schefers⁴⁰ exempel, hwilken måste qwittera sin Professionem Juris Nat: et Gent: när han blef constituerad Bibliothecarius, effter uti hans fullmacht intet war om samma Professione Juris mentionerat, och ingen understod sig det gratialet, som äfwen som Gallica Professio hos Oss, war confererat på honom, förutan Eloquentiae Professio Schyttiana, taga ifrån honom eller tillägga honom; Så att Ränthemestaren inhölt

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

lönen till dess hans Kongl. Majjt^{tt} sielf gjorde Nådigt utslag, och tillade Prof: Gartman Juris Professionen och dess lön, och lämnade de öfrige beställningar Sal. Prof. Schefer och löningarne.

2. Wijd denne repraesentation finner iag min skyldighet, att publici nytta först och främst ansee, och fördenskull bifaller deras votis, som hålla för Academien nyttigast att en särskilt Capabell Man, denne tiensten förrättar, och att det intet annecteras wijdare någon Profession, af dhe skiähl som redan i deras / votis andragne äre, som i samma mening äre. hwar till iag allenast lägger then ehrfarenhet iag af mina egna hafwer, som denne tijden brukat privat information in lingva Gallica hos Allegre.

Till det 3. stämmer iag in med dem, som utnämt Monsr Allegre, förmodandes att utwägar kunna finnas, som förtaga den fruchtan, som hans religion causerar, serdeles effter han redan har conformat sig till Hans Kongl. Majjt^{tz} Kyrkiolag och Stadgar, låtet sina barn Christnas till våra församlingar, kallat Stadiga personer till wittnen, och intet hindrar sin hustru som Luthersk är, sina Christendoms stycken öfwa: underkastande mig doch i alt, under Illust: Cancellarij höggunstige omdöme, och som den hwilken Språket icke mächtig är, hälst seer att personens kvalitet af them aestimeras som thet förmå.

Consistorium Majus den 22 April: 1703 convocerat till kl. 9 för Midd: praesentibus

Magnif: Dno Rectore Linnerio

et Profess:

Dn: Doct: Below.

Dn: Bonde Humero.

Dn: And: Stobaeo.

Dn: Thoma Ihre.

Dn: Haq: Stridzberg.

abs: mot ursächt H^r Prof: Hörling, siuk.

§ 2. *Rector* begärar att Ven: Consistorium wille nu yttra sine tankar, om icke Consistorialium Vota nu skola skyndsamt upsändas, angående Språkmestare tiensten, till hans högGrefl. Excell: Cantzlern, tillijka med ett tiänligtet bref der om. Item huru wijda Consistorium därutinnan skall nämna om H^r Prof: Riddermark? *Resol:* Bref der om tillijka med Consistorialium Vota, nembl. de som uti sista Consistorio införde äre, affärdas med aldraförsta, så

och copier af Kongl. resolution och Fullmacht för Sal. Prof: Nordman, och Prof: Riddermark. Om Prof: Riddermark nämnes i brefwet, att Consistorium lämnar till H^r Prof: Riddermark sielf, att ödmiukel. föredraga hans högGrefl. Excell: hwad han kan finna sig hafwa nödigt; Så som Consistorium och låter bem^{te} H^r Prof: nu förut weta in generalioribus, at Consistorium ett sådant bref med sine utlåtelse till hans högGrefl. Excell: i ödmiukhet afsänder. vid: 29 Maii⁴³ inf: § 3

Consistorium Majus den 29 April: 1703 convocerat till kl 1 pom: praesentibus

Magnif: Dno Rector Linnerius
et Prof:

Dn: Doct: Poppelman.

Dn: Erl: Lagerlöf.

Dn: Haq: Stridzberg.

Dn: Bond: Humerus.

Dn: Jon: Hörling.

Dn: Doct: Below.

abs: Mot ursächt Prof: Ihre siuk. Prof: Riddermark. Prof: Stobaeus bortrest af Staden.

§ 3. Anföres in rei memoriam, att den resolution som Consistorium per Protocollum giort den 22 April: sup: § 1. pom. om Acterne till hans högGrefl. Excell. Cantzlern, angående Språkmestare tiensten, blef så wijda ändrad, att icke / allenast de acta som der i nämnas, utan och alla dhe Protocoller som i den Saken håldne äre, blefwe hans högGrefl. Excell: öfwersände effter någras påyrkande.

Consistorium Majus den 4 Maij 1703 convocerat till kl. 2 pom. praesentibus

Magnif: Dn: Rector Linnerius
et Profess:

Dn. Thom: Ihre.

Dn. Erl: Lagerlöf.

Dn. And: Riddermark.

Dn. Doct: Below.

Dn. Haq: Stridzberg.

Dn. Bond: Humerus.

Dn. Jon: Hörling.

abs: Mot ursächt Prof: Stobaeus borte åt Åhuus. Doct: Poppelman opasslig.

Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

§ 2. Publicerades ett hans högGrefl. Excell: Cantzlerns Nådgunstige bref af den 25 April: sistl. Swar på Consistorij ödmiukaste Notification om H^r Prof: Riddermarks och Humeri introductioner till sine nya Professioner. der till hans högGrefl. Excell: önskar lycka. desidererar dessutan Ven: Consistorij utlåtelse om Språkmestare beställningen, som af brefwet wijdare sees.

Rs. Hwad hans högGrefl. Excell: åstundan angår om Språkmestare tiensten, så emädan altsammans hwad Consistorium der wijd hafft att påminna, är för detta upsänt, så håller Consistorium intet nödigt wijdare bemöda hans högGrefl. Excell: med någon ytterligare utlåtelse der utinnan.

Consistorium Majus den 23 Maj 1703 convocerat till kl. 2 pom: praesent:

Magnif: Dno Rectore Linnerio
et Professoribus

Dn: Thoma Ihre.

Dn: Haq: Stridzberg.

Dn: Doct: Below.

Dn: Erl: Lagerlöf.

Dn: And: Riddermark.

abs: Mot ursächt H^r Doct: Poppelman. Prof: Stobaeus åt Malmö. Hörling på landet. Humerus åt Småland.

§ 2. Blef upläst ett hans högGrefl. Excell: Cantzlerns bref af den 13 hujus, angående Språkmestare tiensten, hwar om Consistorium af den 25 April: upsänt sine Meningar. Och som hans Excell: förmodar det H^r Prof: Riddermark, som det Embetet för detta föreståt, men nu avancerat till förnämre ställe, sielf det sig afsäjer, är hans Excell: af en Mening med hans högwördighet H^r Biskopen och Consistorio, att Allegre der till antages. Anförer in P:S: att han med den då ankomne påst, fådt H^r Prof: Riddermarks bref, der i han afstår sielf samma tienst. warandes hans Excell: nögd med att H^r Prof:^a doch behåller lönen derföre i åhr, som han wärkel^a der wijd arbetat och praesterat onera, som brefwet wijdare innehåller.

Consistorium resolverade att såsom hans högGrefl. Excell: uti sitt P:S: har gifwet Consistorio till kenna, att Prof: Riddermark sielf upsagt samma tienst, H^r Prof: Riddermark nu här icke annat

hafwer att der till swara, än han med wördnad erkänner hans / högGrefl. Excell: Nådbewågenhet att få behålla löhnen i åhr, så bemödas intet wijdare H^r Prof: Riddermark med några persvasioner, utan i ödmiukhet notificeras hans högGrefl. Excell:, att hans Nådgunstige utlåtelse effterlefwes, och att Consistorium intet har der emot med mindre H^r Prof: Riddermark behåller detta åhrets löhn, såsom och Consistorium förmodar att hans högwördighet H^r Biskopen är af samma mening. I övrigt näst tachsäjelse, att hans Excell: reflecterat på Consistorij förslag på Allegre, afwachtar Consistorium hans Excell: Fullmacht för honom till tiensten.

Consistorium Majus den 20 Junij 1703 convocerat till kl. 2 pom: praesentibus:

Magnif: Dno Rectore Linnerio

Dn. Doct: Poppelman.

Dn. Erl: Lagerlöf.

Dn. Jona Hörling.

Dn. Bon: Humero.

Dn. Doct: Below.

Dn. And: Stobaeo.

abs. Mot ursächt H^r Prof: Riddermark.

§ 2. Uplästes ett hans högGrefl. Excell: Cantzlerens bref af den 13 hujus, om Språkmestare tiensten, den hans Excell: med nöje seer att H^r Prof: Riddermark sielf sig frånsagt. håller billigt att bem^{te} Prof: i åhr behåller lönen derföre, det hans Excell: lämnar till Ven: Consistorij samtycke och wärkställande, och att Allegre nu påtager sig mot revers Ungdomens information, som af brefwet ad acta sees.

Consistorium Resolverade att Allegre upkallas till nästa Consistorium, då han gifwer reversen, som omnämnes, och då tillijka aflägger sitt homagium. äfwen så och Apothecaren och Dantzlestaren.

Consistorium den 28 Julij 1703 convocerat till kläckan 2. pom: praesentibus

Magnif: Dno Rectore Linnerio

Dn. And: Stobaeo.

Dn. Haq: Stridzberg.

Dn. Jona Hörling.

Consistorium Majoris d. 20 Junij 1703.
convocatum die 7. 2. pom. praesentibus.

Magnif: Dno Rector Literariorum.

Dn. Doct: Pappeman.

Dn. Jona Florin.

Dn. Doct: Bielov.

Dn. Erb: Lagerlöf.

Dn. Bor: Humero

Dn. Acad: Stobae.

abf. Notarius Magnus Prof: Reddermarck

1. Upläsning kunnat ja förrige dag vid Präst.

2. Upläsning att från Jag Gref. Excell: Carl Carund
Bischof af d. 13 majis; om Dn. D. Max. sum kunnat
som från Excell: mnd. nya från att Prof: Redder-
marck hald sig från sagt. Julen biligt att bann
Prof: i uti besittens kunnat bischof, att från Excell:
kun uti till Ven: consistorij samt tyden vid uti d. 14
kun, ved att Allegre in ge tages sig mit avers
dug kommande information sine ut bischof ad acta från.

Consistorium Resolvoade att Allegre in kallad till
nytt Consistorium, som från gildens reversen som om
num. und, ved de tilligge utlaggas sitt homagium.
refinans för ved Apothicaren ved samt Max. sum.

3. Proposerar Rector att uti d. 23 majis
kunnat att kallad in liquidationis commission nytt

Protokollet över beslutet i språkmästarärendet den 20 juni 1703 (Consistorii Majoris renov. protokoll, serie AI: 11, fol. 215 v.).

Ingar Bratt

§ 1. Insinuerades och ad acta lades en Pierre Alegres revers, att förswarligen förwalta Språkmestare tiensten, som honom är committerad worden dat: den 22 Julij 1703. Hwar af en lijka lydande affärdades till hans högGrefl. Excell: Cantzleren med sista post, jämte förfrågan om bem^{te} Alegres jurament, såwijda det religionen angår.

Consistorium Majus den 11 Aug: 1703 convocerat till kl. 2. effter Midd: praesent:

Magnif: Dno Rectore Linnerio
et Professoribus

Dn. Doct: Poppelman.

Dn: Erl: Lagerlöf.

Dn: And: Stobaeo.

Dn: Bond: Humero.

Dn: Haq: Stridzberg.

abs. Mot ursächt Hr Doct: Below för sin förklaring skull angående Lundegårdz trögård, den han nu har under händer att förfärdiga. Item Prof: Hörling. Riddermark på Lagmans tinget.

§ 3. Inkom Academiae Språkmestaren Monsr Pierre Allegre, och upwijste en sin cautions skriff för en Mönsterskrifware Haquin Humble, af den 24 Julij 1703. blifwandes der på effter hans begäran här per Protocollum attesterat, att han här in Consistorio wedgått, det han godwilligt samma caution ingådt, och att han den med sin egen handz underskrift och Sigill bekräfftat. Hwarjemte till wederbörandes rättelse länder, att bem^{te} Allegre i år är blefwen denne Academiens Språkmestare och kommer först att åtniuta 1704 åhrs Språkmestare löhn 100 T^r Spannmåhl, effter Kongl. Majj^{tz} för Academien allernådigtst gjorde aflöhning Stat. detta underskrifwes af Secreteraren, och Academiens mindre Sigill undersättes.⁴²

Noter

Detta arbete har ursprungligen utförts som en tvåbetygsuppsats i idé- och lärdomshistoria i Lund. Ett hjärtligt tack riktas till docent Rolf Lindborg, som läst textutgåvan mot originalet och gjort värdefulla påpekanden angående tolkningen av svårtydda ställen.

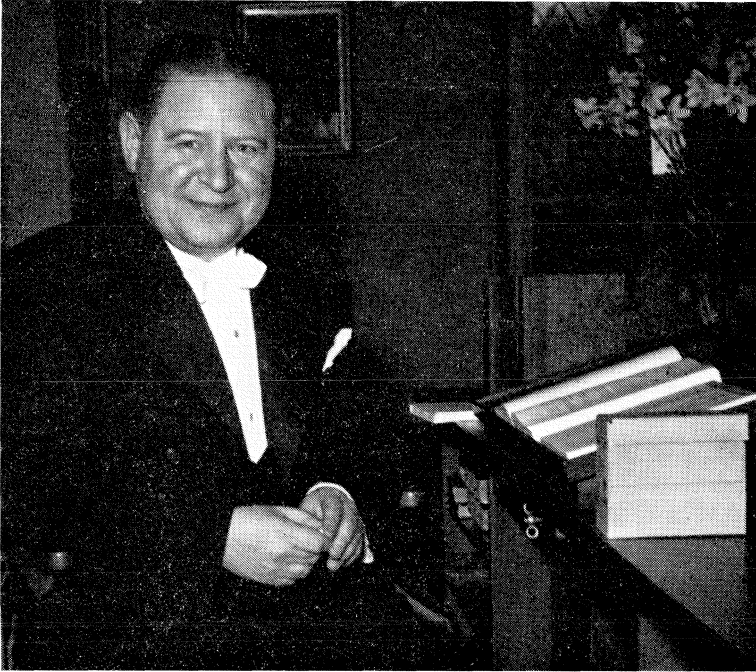
Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703

- 1 W. H. G. Armytage, *Four hundred years of English education*, 1964, s. 11.
- 2 C. Annerstedt, *Uppsala universitets historia*, I, 1877, s. 367.
- 3 M. Weibull-E. Tegnér, *Lunds universitets historia 1668–1868*, II, s. 429.
- 4 H. Lundh, »Den svenska adeln vid Uppsala universitet», *Symbola Litteraria*, 1927, T. Kleberg, Italienska språkets ställning i 1600-talets Sverige, *Lychnos* 1939 och G. Taube, *Musik, dans, språk och andra akademiska färdigheter* (Skrifter rörande Uppsala universitet C. 5), 1963.
- 5 J. Rosén, *Lunds universitets historia I, 1668–1709*, 1968, s. 78.
- 6 *Consistorii Majoris Renoverade Protokoll* ingår i Lunds universitets arkiv och tillhör kansliets arkiv, serie A I. Språkmästarstriden finns protokollförd i A I: 11, som omfattar tiden 1/2 1702–27/8 1704. Beträffande tidigare och senare tilldragelser, som behandlas i denna uppsats, hänvisas till konsistorieprotokoll ur följande volymer: A I: 5 (1/5 1675–27/6 1676, 12/3 1684–24/10 1685), A I: 6 (26/10 1685–7/4 1688), A II a: 2 konceptprot. (27/7 1698–4/2 1701), A I: 10 (3/2 1700–23/1 1702), A I: 18 (29/1 1718–26/1 1722), A I: 23 (3/2 1727–27/1 1728) och A I: 37 (1/2 1738–27/1 1739).
- 7 M. Weibull, *Lunds universitets historia 1668–1868*, I, s. 41 f.; Rosén s. 228.
- 8 Weibull–Tegnér, s. 430.
- 9 Kleberg, 1939, s. 39.
- 10 Rosén, s. 61, s. 57.
- 11 Kleberg, 1939, s. 39 f.
- 12 Rosén, s. 79, s. 76 f., s. 177, s. 78.
- 13 Weibull–Tegnér, s. 178.
- 14 Weibull–Tegnér, s. 430.
- 15 Weibull–Tegnér, s. 115; Rosén, s. 78.
- 16 Weibull–Tegnér, s. 115 f.
- 17 T. Kleberg, »Engelskspråkig diktning i stormaktstidens Sverige», *Lychnos* 1942, s. 153 ff.
- 18 Kleberg, 1939, s. 20.
- 19 Ung. = »kommer att med vederbörlig flit privat framställa huvuddragen av de främmande språken för dem som så åstundar». Föreläsningkatalogen från år 1695 återges i Roséns universitetshistoria, s. 167.
- 20 Rosén, s. 114.
- 21 Rosén, s. 125 f.
- 22 *Filosofiska fakultetens i Lund arkiv*, serie A I: 1 (1682–3/2 1697).
- 23 Jfr Weibull, s. 125 not 4 och Rosén, s. 78, där professor Rosén ger en annan tolkning av händelseförloppet.
- 24 Weibull, s. 126 not.
- 25 Weibull–Tegnér, s. 178.
- 26 Rosén, s. 120; Weibull–Tegnér, s. 49.
- 27 Weibull–Tegnér, s. 28, s. 70 ff., s. 115 ff., s. 143, s. 170 f., s. 216 f., s. 235 f., s. 255 f.; Rosén, ss. 170–184.
- 28 Rosén, s. 124 ff.
- 29 Rosén, s. 105, s. 107, s. 114.
- 30 Rosén, s. 325, not 15.
- 31 Rosén, s. 205; H. Sandblad, »Det copernikanska världssystemet i Sverige, II», *Lychnos* 1944–1945, s. 124.
- 32 Weibull–Tegnér, s. 429 ff., s. 340; J. Agrell, *Nyinrättade professurer inom filosofiska fakulteten i Lund under 1800-talets första hälft*, 1949, s. 285.
- 33 Weibull, s. 150 ff.
- 34 Allegre sökte hjälp av överskottsmedel år 1704, ur »publike medel» åren 1705

Ingar Bratt

- och 1706 samt hjälp på grund av »skada vid branden» år 1711. Se Register till Consist. majoris protokoll, kansliets arkiv, serie A V: 2, »*Alphabetiskt register Cura et Labore Petri Formel*» (27/7 1698–21/1 1728).
- 35 Weibull, s. 178.
- 36 Det var fler än språkmästaren som hade anledning att klaga över ordningen vid universitetet. Vårterminen 1728 infördes på rektors förslag den akademiska kvarten för att tvinga såväl lärare som elever att iaktta större punktlighet: »Men den som inom 1/4 dels timma efter klockeslätet icke är tillstädes, erlägger till kassan 8 öre silvermynt» (prot. 1/2 1728).
- 37 Här föreligger en felaktighet i sidonumreringen, då 155 saknas i den löpande följd.
- 38 Texten ändrad från »egna» till »ringa» av den som skrivit protokollet.
- 39 I protokollet står »sist af wekne».
- 40 Johannes Schefferus (1621–79), professor skytteanus. Jfr C. Annerstedt, *Uppsala universitets historia*, 2: 1, Uppsala 1908, s. 165.
- 41 Skall vara »April».
- 42 Vid utskriften av dessa protokollutdrag har uppenbara felskrivningar rättats utan särskild anmärkning.

Minnesord

5.2 1904–11.8 1972

John Svensson

Av *Sven Ekbo*

Den 11 augusti 1972 avled ordboksredaktören docent John Svensson, medlem i Vetenskapssocieteten sedan 1945, efter en tids sjukdom. Han var född 1904 i Fjälkestad, och hans hembygd i Göinge behöll över honom livet ut ett starkt grepp. Han återvände ofta dit och han blev en kännare av hembygdens språk och kultur.

När han efter avlagd studentexamen 1923 kom till Lunds universitet, ägnade han sitt första intresse åt studier i nordiska språk, och detta studium blev bestämmande för hans levnadsbana. Efter att ha avlagt fil. ämbetsexamen 1928 och en kort tid ha prövat på läraryrket fortsatte han sina studier i nordiska språk till en fil. lic.-examen 1934 och tog därefter samma år anställning i Svenska akademiens ordboksredaktion.

Under sin studietid ägnade han åtskilliga somrar åt uppteckning av dialekt i sin hembygd, och han kom därigenom att bli grundligt hemmastadd i Göingemålens invecklade ljud- och formsystem. Utvecklingsdrag som han studerade i dessa dialekter torde ha givit honom incitamentet till en ny syn på viktiga problem inom den äldre nordiska ljudhistorien.

När han 1944 framlade sin doktorsavhandling *Diftongering med palatalt förslag i de nordiska språken*, hade han där utvecklat och fördjupat teorier som han arbetat med i mer än tio år. Avhandlingen innehåller en kritisk genomgång av läran om den nordiska brytningen, den ljudutveckling varigenom i förlitterär tid ett äldre *e* förändras till diftonger (*ia, iä, iq, iö* m.m.), typen *hjälpa* av äldre *helpan, sköld* (fvn. *skiqldr*) av äldre *skelduz*. Den vanliga uppfattningen som John Svensson kritiskt granskar och avböjer kan karakteriseras av tanken att ljudutvecklingen äger rum genom inflytande från vokalerna *a* och *u* i en följande stavelse, vilka påverkar den föregående stavelsens *e* och samman med detta bildar de nya diftongerna. De speciella regler

som gäller för denna ljudutveckling fattades på olika sätt av olika forskare (Kock, Hesselman). John Svensson hävdar nu i sin avhandling att vokalerna *a* och *u* inte haft någon betydelse för brytningen av det gamla *e* utan att *e* spontant diftongerats oberoende av den följande stavelsens vokal. Denna spontana diftongering av *e* i förlitterär tid i de nordiska språken uppfattar han som en diftongering med palatalt förslag, dvs. med vokalen *e* som diftongens grundvokal föregången av ett *i*-haltigt förslag. Till stöd för den nya förklaringen anför han senare ljudutvecklingar i de nordiska dialekterna.

John Svenssons avhandling väckte stort uppseende och gav upphov till en omfattande diskussion bland företrädare för nordisk och germansk språkvetenskap. I ett par längre uppsatser i *Arkiv för nordisk filologi* 1944 utvecklade Assar Janzén, som i egenskap av fakultetsopponent granskat Svenssons avhandling, sin syn på problemet och anslöt sig med ett par viktiga modifikationer oförbehållsamt till John Svenssons uppfattning. På nordistmötet i Köpenhamn 1946 var ett av diskussionsämnena De nya omljuds- och brytningsteorierna, och i den tryckta redogörelsen för mötet upptar denna del av förhandlingarna nästan halva utrymmet. Året innan hade Bengt Hesselmans avhandling *Omljud och brytning i de nordiska språken* utkommit, vari författaren framlägger en ny uppfattning om omljuds- och brytningsföreteelsernas förlopp med fasthållande av tanken att de efterföljande vokalerna (*i*, *u* och *a*) utgör orsak och drivkraft till ljudförändringarna. Lagom till nordistmötet hade John Svensson sitt diskussionsinlägg med titeln »Hesselmans nya omljudsteori» färdigt, sedermera tryckt i *Arkiv för nordisk filologi* 1946. I denna uppsats liksom i ett par längre diskussionsinlägg vid mötet försvarar han energiskt och skickligt sin tes om brytningens karaktär av spontan diftongering med palatalt förslag.

När polemikens vågor nu hunnit lägga sig, kan man fastslå att John Svenssons avhandling kom att medföra en grundlig omprövning av läran om den nordiska brytningen. Någon oomtvistlig och allmänt omfattad lösning av problemet har inte framkommit. Diskussionen torde ha medfört en djupare insikt i de principiella svårigheterna att åstadkomma en strikt bevisning, då det gäller förklaring av språkliga förändringar i förlitterär tid. Metoden att söka belysa förlitterära ljudutvecklingar med hjälp av yngre och därför bättre kända ljudförändringar i dialekterna var gemensam för Bengt Hesselman och John Svensson.

Huvuddelen av John Svenssons vetenskapliga författarskap kom att

ägnas åt Svenska akademiens ordbok. 1935 trycktes hans första ordparti omfattande orden *kastal* till och med *katedralisk*, och det sista parti han utarbetade före sin pensionering 1971 behandlade det mångtydiga ordet *skäl* med dess närmaste släktingar. Mellan dessa rāmärken ligger många och svårbemästrade ordboksartiklar av hans hand. Såsom exempel kan nämnas prepositionerna *med* och *mot*, adverbena *ned* och *samman*, konjunktionen *och*, adjektivet *ren*, orden *rå*, *råd*, och *råda*, hjälpverbet *skola*. Han hade ovanlig förmåga att semantiskt indela ett stort material och att låta den gjorda indelningen framtrāda för läsaren med hjälp av lättfattliga språkliga beskrivningar. Han hyste misstro till allt som smakade av dogmatisk teori och menade att endast ett grundligt inträngande i materialet kunde ge anvisning om hur ett ords skiftande betydelser och användningar kunde på ett informativt sätt redovisas i en historisk ordbok. I manuskript och korrektur filade han på sina betydelsebeskrivningar för att ge dem den form och inbördes konsekvens som han ansåg bäst klargöra de semantiska enheterna för en läsare. En annan för en ordboksredaktör viktig egenskap besatt han i hög grad, förmågan att snabbt sätta sig in i grunderna för olika ämnesområdets terminologi och placera in ett givet ord i ett sådant system. Rörlighet i tanken förbunden med enkel och lättfattlig framställningskonst, det är hans signum som ordforskare och semantiker.

Stundom kunde en undersökning av en ordgrupp ge anledning till en utförligare framställning än den som ramen för en ordboksartikel medger. Sålunda publicerade John Svensson i *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning* 1952 en uppsats med titeln *Oförhappandes*, där han med utgångspunkt i ordboksmaterialet och med anlitande av svenskt dialektmaterial kunde göra sannolikt att ordet *oförhappandes* med sina släktingar *oförhappad*, *oförhoppandes*, *oförhoppad* är att anse som lågtyskt lån; tämligen karakteristiskt är att den lågtyska lexikografien lämnade ordforskaren i sticket, medan han själv kunde uppvisa det lågtyska *unvorhapet* i originalet till den svenska översättningen från 1621 av *Reinke de Vos*.

Vid sidan av sin vetenskapliga gärning hade John Svensson tid och intresse för mera praktiska frågor. I Kristianstads nation, där han i slutet av 1920-talet varit kurator, var han medlem i byggnadskommittén och sedermera medlem i styrelsen för det nya nationshuset. Akademiska föreningens överstyrelse tillhörde han i många år, och i sin gärning som förman för Ateneum bedömes han av en kännare såsom sällsynt initiativrik och energisk. Förbindelserna mellan danska och svenska studenter

Sven Ekbo

och akademiker låg honom särskilt varmt om hjärtat. Sedan 1954 tillhörde han kuratelet för Oehlenschläger-Tegnér's stipendiefond, och till fondens hundraårsdag den 25 maj 1972 utarbetade han en minneskrift som även innehöll kortfattade biografier över stipendiaterna. Insamlingen av data för dessa biografier kunde stundom erbjuda betydliga svårigheter, och han berättade gärna och med glädje om dessa forskningar och om de kontakter som de föranledde. Skildringen av fondens tillkomst och hundraåriga historia i den lilla vackra minneskriften vittnar om sin upphovsmans livliga intresse och medryckande framställningskonst.

Inom ordboksredaktionen var han högt skattad som kollega och vän. Han hade alltid tid att diskutera ordboksproblem utanför de egna artiklarna och kunde ofta komma med synpunkter som verkade klargörande och visade sig betydelsefulla. I det lagarbete som ordboksredaktionen utför kunde många värdefulla impulser hämtas från diskussioner med John Svensson. Hans omedelbarhet och mänskliga värme kvarlämnar hos hans kolleger ett bestående minne.

Bror Olsson

Av *Christian Callmer*

Från Småland och Hellas var titeln på de studier, som på sextiofemårsdagen av vänner och kollegor tillägnades Bror Olsson, »forskaren och författaren, den lärde bibliotekarien, den hjälpsamme vännen». Titeln syftade närmast till en sammanfattning av skriftens skiftande innehåll, men den kan väl också betraktas som en erinran om festskriftsföremålets två stora intressesfärer. Liksom titeln endast till en del kan fånga en boks innehåll, så blir karakteristiken av en människas liv och verksamhet, även om saklighet eftersträvas, mer eller mindre ofullständig.

Bror Hjalmar Olsson föddes i Ålem den 6 augusti 1894 som den näst yngste av nio syskon. Fadern, Anton Oskar Olsson, var verkmästare vid Boda numera nedlagda fajansfabrik; modern, Hulda Emilia Bäckelund, var dotter av skräddaremästare Gustaf Bäckelund, vars bild dottersonen långt senare tecknat. Från barndomen i det enkla och religiösa hemmet har han ej nedskrivit några minnen, men väl porträtterat sin lärare i Ålems folkskola, vilket längre fram skall omnämnas. Sedan han genomgått denna, intogs han i gymnasiet vid Kalmar högre allm. läroverk, där han 1916 avlade studentexamen.

På hösten samma år fortsatte Bror Olsson sina studier vid Uppsala universitet, där han ägnade sig åt de klassiska språken. Han blev fil. mag. 1921, fil. lic. 1923 och disputerade slutligen 1925 för den filosofiska doktorsgraden. Men han fann också tid att flitigt deltaga i studentlivet och fungerade i tre år som Kalmar nations kurator.

Av de klassiska språken hade grekiskan, särskilt papyrologien, blivit hans huvudämne. Sedan slutet av 1800-talet hade fynden av grekiska papyri i Egypten tillfört forskningen ett nytt och förut okänt material, som givit helt nya inblickar i livet under antiken. Ett starkt intresse

6.8 1894–11.7 1973

tilldrog sig de icke-litterära dokumenten, vilka aldrig varit avsedda att publiceras och som belyste det dagliga livets mest skiftande situationer. Papyrusforskningen blev en lockande delvetenskap av antikforskningen.

För sin doktorsavhandling, *Papyrusbriefe aus der frühesten Römerzeit*, valde Olsson att kritiskt utgiva, tolka och kommentera 80 papyrusbrev från det första årh. e.Kr. Det gedigna arbetet, som alltjämt kan läsas med gott utbyte, blev visserligen väl bedömt – dock utan någon skriftlig motivering av ämnesläraren – men öppnade ej för dess författare den akademiska banan. Under följande år arbetade emellertid Olsson vidare och fick genom ett stipendium tillfälle att företaga en utländske studieresa. Under hösten 1925 arbetade han vid papyrussamlingen i Berlin, som då leddes av den bekante papyrologen Ulrich Wilcken, och följande vår studerade han i Milano och Rom. Intresset för sin ungdoms studier höll Bror Olsson länge uppe och publicerade ända fram till 1950 en rad smärre bidrag till papyrologien. Ett större arbete ingick också i hans planer, men kom på grund av andra uppgifter ej till utförande. För svensk publik skildrade han sin vetenskap i boken *De grekiska papyrusfynden med särskild hänsyn till Nya Testamentet* (1929), fortfarande den enda populärvetenskapliga framställningen på området av svensk författare.

Det gällde emellertid för den unge doktorn i grekiska att skaffa sig en utkomst och ett yrke. Möjligen hade han tidigare tänkt sig att liksom en äldre broder ägna sig åt den prästerliga banan, men en viss dövhet, som han ådragit sig under studietiden, syntes honom förmodligen som ett hinder för detta levnadskall. Den vanliga vägen var då läroverkslärarens, men mot denna talade för honom samma skäl som beträffande den prästerliga banan. Han gjorde emellertid under ett år ett försök som vikarierande adjunkt i Sundsvall. Därefter övergick han till den bana, som skulle bli hans, nämligen biblioteksmannens.

Efter genomgången provtjänstgöring antogs Bror Olsson i november 1927 som andre amanuens vid Kungl. biblioteket och utnämndes där två år senare till förste amanuens. I Kungl. biblioteket, där Isak Collijn, vår främste bibliograf och en biblioteksman med internationellt anseende, då förde spiran, avslutades vid denna tid en omfattande tillbyggnad, som för en tid framåt ökade dess resurser. Sedan Bror Olsson ett år tjänstgjort vid utländska avdelningen, placerades han vid Accessionskatalogens redaktion. Denna arbetsuppgift, att sammanställa och av trycket utgiva den årliga förteckningen av de offentliga bibliotekens förvärv av utländsk litteratur, förskaffade honom en god kännedom

om denna och lärde honom att arbeta snabbt, egenskaper, som i fortsättningen blev utmärkande för honom. Säkerligen utnyttjade han också möjligheterna att liksom amanuensen August Strindberg 50 år tidigare göra sig förtrogen med bibliotekets svenska samlingar. I varje fall har han både här och senare i Lund förskaffat sig den mest gedigna kännedom om svensk litteratur i alla de delar av den som är värda att studera.

Under stockholmsåren förvärvade han sig många vänner, särskilt bland de yngre kollegorna; den mest förtrogne var Nils Afzelius, den senare så bekante bibliografen och litteraturforskaren. Men Bror Olsson var ett barn av landsbygden och trivdes ej helt med storstaden. Då en befattning som andre bibliotekarie blev ledig vid Lunds universitetsbibliotek sökte han denna. Han utnämndes också 1933 till tjänsten på grund av sina vetenskapliga meriter och sin av Collijn mycket väl vitsordade tjänstgöring. Han blev förste bibliotekarie 1939, en tjänst som han uppehöll till sitt avsked 1959.

Redan från början användes Olsson för kompletteringar av bibliotekets svenska och utländska samlingar. Hans tjänstgöring i övrigt faller inom den utländska avdelningen, som då omfattade såväl det direkta förvärvsarbetet som – till 1949 – katalogiseringen av det inkomna trycket. Vid uppbyggandet av samlingarna kunde hans vidsträckta kunskaper, hans ständigt utökade kännedom om bibliotekets egna bestånd, hans stora arbetsförmåga och snabba tempo helt komma till sin rätt. Början av hans tid som förste bibliotekarie sammanfaller med det senaste världskriget och dess efterverkningar och allt vad detta förde med sig av högst begränsade litteraturförvärv samt svaga och ibland avbrutna förbindelser med utländska bibliotek.

Som redan nämnts ägde Bror Olsson en synnerligen rik och omfattande beläsenhet också utanför de områden, som var hans egna. Grundlig var hans kännedom om de bibliografiska hjälpmedlen, de outhärliga vägvisarna i böckernas värld. Han fick också tid över att följa den svenska litteraturen, även den skönlitterära. Ett sällsynt gott minne satte honom i stånd att i ögonblicket aktualisera sina kunskaper. Hans förmåga att med korrekta och uttömmande svar på svårlösta frågor hjälpa forskare och kollegor blev lika utnyttjad som legendarisk.

Vid sidan om sina stora och mången gång tyngande tjänsteuppgifter ägnade sig Bror Olsson åt ett flitigt och framgångsrikt författarskap. Han hade en påtaglig lätthet att omsätta sina tankar i ord. Om man vill ha prov på god sakprosa och fängslande framställningskonst från

hans senare år, kan man läsa hans studie över »Axel Munthe som författare» (*Boken om Axel Munthe*, 1957), eller inledningen till *Lund genom seklerna. En liten krönika i ord och bild* (1964). Man måste ändå ställa frågan, hur kunde han hinna med allt. En del av förklaringen ligger däri, att han underkastade sig själv en sträng arbetsdisciplin och flitigt utnyttjade kvällens sena timmar.

I Olssons stora produktion, som här endast högst översiktligt skall omnämnas, kan man urskilja fyra större grupper: studier och undersökningar till svenskt fromhetsliv, biografiska verk, bibliografiska arbeten och slutligen verk av allmänt historiskt och kulturhistoriskt innehåll. Gränserna för dessa är dock föga skarpa.

Till den först nämnda gruppen hör Bror Olssons historiska skildring av den andaktslitteratur, som blivit mest läst i vårt land från äldre till nyare tid; den bär titeln *Från Martin Luther till Sven Lidman; en historisk översikt över andaktsböckerna i svenskt fromhetsliv* (1943). Författaren själv betecknar boken närmast som »en resonerande bibliografisk genomgång av andaktsböckerna från äldsta tid tills nu – Estborn och Lindquist i sammandrag, om man så vill, med fortsättning för 1700- och 1800-talen enligt egna iakttagelser. Men medan dessa författare betraktat boken så att säga inifrån, skall jag se utifrån: hur spridd den varit, hur och varför man läst den, när och var den framför allt blivit läst osv.»

På grundval av ett under många år samlat material hade han året dessförinnan skildrat psalmbokens roll i andaktslivet, *Psalmboken som folkbok* (1942). Han återkom till psalmboken i skriften *Den nya psalmboken, kritik och krav* (tills. med Algot Werin, 1945). De båda författarna framför här sin kritik mot textredigeringen av 1937 års psalmbok, bl.a. därför att psalmbokskommittén inte följt den Wallinska normalupplagan utan en annan med flera tryckfel behäftad upplaga av 1819 års psalmbok. Olsson påvisar därjämte en mängd misstag beträffande dateringar och personuppgifter i författarregistret.

I nära sammanhang med de två senast nämnda skrifterna står ett belysande och omsorgsfullt gjort urval av J. O. Wallins arbeten med titeln *Arvet från Wallin* (1949). Valda partier av Wallins brev, dikter, predikningar och tal sammanbindas genom utgivarens beledsagande text till en fortlöpande biografisk och litteraturhistorisk framställning.

Ett betydande bidrag till pietismens historia under 1700-talet utgör Olssons biografi över den tidigt bortgångne väckelsepredikanten i Kalmartrakten Anders Elfving (1745–1772), vilken utkom 1944. Boken

kan väl knappast sägas behandla en stor gestalt inom pietismen men en märklig predikant och själasörjare. Olsson, som hört de gamle berätta om denne Guds underman, sätter in honom i hans samtida och lokala sammanhang och analyserar hans folkliga och drastiska predikningar.

Under titeln *Fynd vid vägen under litterära strövtåg* (1941) samlade Bror Olsson en rad förut publicerade uppsatser, av vilka de flesta och de längsta mer eller mindre anknyter till folkreligiositeten med dess frodiga litterära undervegetation.

För personhistorisk forskning hade Bror Olsson ett utpräglat intresse. På detta område anförtroddes honom en stor uppgift, vilken han – trots många svårigheter – kunde genomföra på en osedvanligt kort tid. Uppvuxen inom det gamla Kalmarstiftet och förtrogen med sin hembygds historia och traditioner, var han som ingen annan lämpad att skriva *Kalmar stifts herdaminne* (1–4, 1947–51). Det blev ett mönster för ett sådant verks sakliga och pietetsfulla form, som utelämnade alla överdrifter, men tillvaratog de karakteristiska dragen. Detta framträder särskilt tydligt i biografierna över de prästmän, som varit honom personligen bekanta. Olsson saknade visserligen icke föregångare, såsom prosten Nils Isak Löfgren i Högsby, utgivare av det för sin tid utmärkta herdaminnet *Clerus Calmariensis*, men arbetet måste byggas från grunden och kunde ej blott kompletteras. Förarbetena för detsamma fyllde författarens tid under hela 1940-talet. Dess omfång förstår man bl.a. därutav, att det, såsom författaren själv beräknade, innehöll 80.000 à 90.000 persondata. Enligt herdaminneskommitténs önskan tillkom uppsökandet och anskaffandet av ett stort bildmaterial. Sammanfattningsvis må anföras Olssons ord om Löfgren, att denne »haft ett fint öra för just det religiösa livets egenart». Orden kan tillämpas på författaren själv och ger en särskild prägel åt hans herdaminne.

I samband med herdaminnet tillkom en rad artiklar, som samlades under titeln *Smäländskt; studier och minnen* (1952). Med inlevelse och icke utan vemod skildrade han prästgårdarna i det gamla Kalmarstiftet. Här återfinnes också den intressanta utredningen om tillkomsten av uttrycket »det mörkaste Småland», de fint formade porträtten av Peter Lorenz Sellergren och Ivar Ljungquist samt den breda översikten »Småland och smålänningarna i litteraturen», i vilken författaren följer sitt ämne från den rika skällsordsfloran på 1600-talet fram till Elin Wägner, Pär Lagerkvist och Vilhelm Moberg. Personliga minnen utgör bokens tre sista uppsatser, där han drager upp konturerna kring några småländska levnadsöden, byoriginalet Möll-August, som förstår att

hålla sig till livets väsentligheter, morfadern, den fine skraddaremästaren Gustaf Bäckelund och folkskolläraren Johan Peter Sandberg i Ålem, en av dessa kulturens bärare, som förtjänar att aktualiseras i vår tid.

Bror Olssons hela författarskap är starkt sammanbundet med hans bibliografiska forskningar. Redan 1938 utgav han en översikt över de utländska uppslagsböckerna, en nyttig vägledning, som ursprungligen var avsedd för Skolöverstyrelsens biblioteksskola. Med *Editiones principes av klassiska författare* (1954) gav han en nyttig sammanställning av en viktig kategori av de äldsta trycken. I boken *Svenska klassiska bibliografier* (1957) presenterade han fem svenska bibliografer, vilkas samlingar hänger samman med deras bibliografiska författarskap: J. C. Stricker, J. H. Lidén, C. G. Warmholtz, G. Marklin samt G. E. Klemming.

Av mera växlande innehåll är, såsom redan titeln antyder, samlingsvolymen *Postillor och plagiat; uppsatser om böcker, författare och samlare* (1954). Med anknytning till ordet plagiat säger Bror Olsson i förordet, »att det mesta handlar om tankars och böckers, idéers och ords vandring från den ene till den andre». I bokens sista uppsats, »Litterär äganderätt och plagiat», påvisas med flera exempel, att man i äldre tider betraktade andlig egendom snarare som en kollektiv än en individuell tillgång. Även den homiletiska äganderätten beröres med utgångspunkt från domprosten i Växjö Sven Baelters ord: »Jag stjälar af andra, men andra stjåla af mig.» Bakgrunden för det första titelordet utgöres av uppsatsen om den nitiske prostens Broocmans s.k. bondepostilla *En fulständig svensk hus-hålds-bok* samt den utdragna tryckerihistorien om den uppburne västkustpredikanten Lars Linderoths högmässopredikningar. I andra kapitel redogöres för Carl Gustaf Warmholtzs boksamlade och för Thomas Thorilds sista år i Greifswald. Särskilt väl för Olssons penna ligger hans studie över det grekisk-latinska gravepigrammet

Inveni portum. Spes et Fortuna valete.
Sat me lusistis, ludite nunc alios,

vilket under tiderna vandrat genom Europa; det återfinnes även på kaniken Tyge Pedersens gravplatta i Lunds domkyrka (nu i domkyrkomuseet).

En stor och betydande insats som författare, utgivare och rådgivare gjorde Bror Olsson i bokförlaget Allhem i Malmö. Tidskrifts-

och bokförläggaren Einar Hansen ville skapa en ny utveckling för den illustrerade boken av kvalitet. Början gjordes med *Svenska folket genom tiderna; vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder* (1–13. 1938–40), såsom titeln säger en svensk kulturhistoria, illustrerad med ett ypperligt, ofta okänt eller outnyttjat bildstoff. Inom ramen för historisk-politiska översikter av de olika skedena samlades skildringar av den materiella och andliga odlingens olika sidor skrivna av skilda författare, de flesta av dem specialister inom sina områden. Huvudredaktör för verket var konsthistorikern professor Ewert Wrangel. En stor del av det dagliga redaktionsarbetet vilade på Bror Olsson, som dessutom författade tre uppsatser för verket. Till inte ringa del är den imponerande medarbetarlistan hans förtjänst; hans många förbindelser inom den lärda världen kom honom här till god nytta. För det högklassiga bildmaterialet samt i samarbete med Olsson också för de utförliga bildtexterna svarade S. Artur Svensson. Verket, som vid publiceringen kostade kr. 7.80 per band i halvfranska band, blev också mycket uppmärksammat och har ett bestående värde.

Det lyckliga samarbetet mellan Bror Olsson och S. Artur Svensson fortsatte sedan i en rad »landskapsböcker» och andra stora publikationer, ofta i samverkan med andra författare i olika konstellationer. Samarbetet kulminerade i förlagets storverk, *Svenskt konstnärslexikon* (1–5, 1952–67), innehållande 12.500 biografier över svenska bildkonstnärer och försett med ett utsökt bildmaterial. I färdigt skick framstår det som ett av våra förnämsta uppslagsverk, utmärkt genom sin rikhaltighet och noggrannhet. Stor möda hade man nedlagt på att söka uppgifter om en mängd små konstnärer, som aldrig kommit med i andra konstnärsförteckningar. Vid ett tillfälle bedömde Olsson verkets betydelse så, att det kanhända »blir biografierna över de små konstnärerna, som blir det som för framtiden blir den största nyttan. Vad man skriver om Zorn eller Carl Larsson i ett lexikon torde snart förlora sin aktualitet, medan de data man skaffar fram om en illustratör i 'Sv. botanik' eller en bonadsmålare i Varend kanske aldrig kommer att finnas på något annat håll.» Själv hade han medverkat med nära 1.500 artiklar, av vilka omkring 1.000 är signerade, och han genomförde den aldrig slappnande bibliografiska kontrollen.

När Bror Olsson skrev sina artiklar för de sista banden i konstnärslexikonet hade han lämnat sin tjänst som förste bibliotekarie (1959). Övergången från det tunga rutinarbetet till de fria studierna blev för

honom lätt. Med starka skäl hade han ogillat den omläggning av Accessionskatalogen, som några år tidigare företagits, och han var mycket kritisk mot andra s.k. reformer som förestod. Han klagade också över de ogynnsamma proportionerna mellan arbetsvolymen och tillgången till kompetenta arbetskrafter. Den sjukdom, diabetes, som följde honom under slutet av hans liv, tärde också på hans fysiska kraftresurser.

Ända till sina sista dagar var Bror Olsson en flitig läsare och för besökaren berättade han gärna om sina intryck av personer och händelser och då med förkärlek för ungdomstiden och hans tidigare verksamhet. Bror Olsson avled i Lund den 11 juli 1973. Hastigt tog han steget över livets gräns, steget till det okända som han icke fruktade.

Lärd och forskare till sitt innersta väsen, av böjelse och fritt val biblioteksman såg han sin uppgift i det lärda arbetet i bibliotekets tjänst. För sitt livsverk hade han en fast grund i den klassiska filologien, som han aldrig släppte. Denna skola gav honom icke blott litterär och kulturell bakgrund utan även en sträng metod, som kunde användas också på andra områden. Stödd av ett underbart minne och ett gott kritiskt omdöme förstod han att ständigt skaffa sig kunskaper på nya områden och vidga sina vyer. Hans rika andliga utrustning gjorde honom till en lysande representant för svenskt biblioteksväsende.

En yttre uppskattning av hans lärdom var medlemskapen i Vetenskaps societeten (1939) och Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet (1945) samt det teologie hedersdoktoratet (1950).

Personligen var Bror Olsson en blygsam man. Själv betecknade han sig en gång som »en måttlig hantverkare i andens stora rike». Han kunde t.o.m. klaga över att han inte hann med vad han borde, detta mitt i hans intensiva, stundom dock något nervösa arbete.

För många betydde han mycket, icke blott som en lärd vän utan även som en god och rättrådig människa. I sitt umgänge var han glad och underhållande; hans humor var understundom bister. Utanför bibliotekskretsen räknade han under Lundaåren som sina nära vänner Algot Werin, Albert Wifstrand och Hilding Pleijel.

Hans Carossa skrev en gång över en berömd biblioteksman följande gravskrift, som också kan tjäna som slutskrift till dessa rader

Was Einer ist, was Einer war,
Beim Scheiden wird es offenbar!
Wir hören's nicht, wenn Gottes Weise summt.
Wir schauern erst, wenn sie verstummt.

18.3 1899-24.7 1973

Ivar Harrie

Av Gerhard Bendz

Ivar Harrie blev tidigt medlem av denna Societet, överraskande tidigt i betraktande av att han vid invalet bara var licentiat, vilket är unikt i Societetens historia. Visserligen var han dubbellicentiat, i klassisk fornkunskap och i grekiska, men utan någon annan vetenskaplig produktion bakom sig än en liten miscell på två sidor i *Eranos*, de svenska klassikernas tidskrift, för år 1927, där han presenterar en mycket övertygande emendation av ett folkslagsnamn i Plutarkos' Camillusbiografi, tydligen tillkommen i samband med hans samma år utgivna översättning av några Plutarkosbiografier. 1927 hade han också publicerat sin första essäsamling, *Athenare*, med schwungfulla diktarporträtt av Solon, som kallas »den förste Athenaren», Aiskylos, Thukydidés, Isokrates, Menander och Epikuros (samlingen upplevde ett omtryck i fickupplaga 1964). Dessutom hade han tillsammans med Hjalmar Gullberg tolkat Aristofanes' *Fåglarna* (1928) och publicerat sin patetiska *Radiokrönika* (1930) med undertiteln *Humanistiskt reportage* och hade i övrigt bedrivit journalistik i studenttidningen *Lundagård* och i *Göteborgs Handelstidning* och medverkat med essäer i *Ord och Bild*.

Det var med andra ord som tidigt erkänd humanistisk kulturpersonlighet som Harrie blev invald i vårt sällskap vid ett vårsammanträde den 11 april 1932. Om det också var tänkt som soulagemang för utebliven doktorsavhandling, vill jag låta vara osagt.

Ivar Harrie kom som 17-årig student till Lund höstterminen 1916. Hans egentliga studietid här omfattade åren 1916–1920. Jämte de klassiska ämnena studerade han också filosofi, och att Hans Larsson betydde mycket för honom, liksom för så många på 10-talet och 20-talet, har han flera gånger omvittnat. Han hade f.ö. konfronterats med

Gerhard Bendz

honom redan som barn, i form av hans originella lilla lärobok i historia för folkskolan. Under 1920-talets båda första år företog Harrie så en europeisk bildningsresa, varav mesta tiden tillbragtes i Paris, tills han i januari 1922 anträdde sin journalistiska bana som medlem av redaktionen för tidningen *Lundagård*, från oktober samma år till slutet av 1923 som redaktör, med Sigfrid Lindström och Ingvar Andersson som redaktionsmedlemmar. Från och med januarinumret 1924 efterträddes han som redaktör av Hjalmar Gullberg. Det var *Lundagårds* blomstringstid och ingen dålig skola för den blivande storjournalisten.

15/12 1922 fick Harrie också ut sin licentiatexamen i klassisk fornkunskap och antikens historia. Vad som drog honom, den vittre, till detta kompakta ämne, vars hela bredd ingen mer än hans lärare Martin P. Nilsson behärskade, var inte arkeologin, knappast heller fornkunskapen, i någon mån väl antikhistorien, men framför allt mytologi, konst och litteratur. Hans licentiatavhandling handlade om »Mytologi och politik i Heraklessagan» och hade en ominös I:a efter sig. Det var säkert både lärarens och lärjungens mening att därav skulle bli en doktorsavhandling. Så blev emellertid inte fallet, vems felet nu var, kanske bådas. Kanske erbjöd Martin Nilssons något kärva och ovittra attityd inte den rätta resonansen åt den unge skönande som han fått att ta hand om och som han väntade sig mycket av. Någon förtroendekris dem emellan var det inte fråga om, de fortsatte att skatta varandra högt, och Ivar Harrie har vid olika tillfällen betygat sin beundran för och tacksamhetsskuld till Martin Nilsson, utförligast i en lång artikel om honom till hans 60-årsdag i *Ord och bild* 1934. Harrie figurerar även i en artikel i *Lundagård* 11 mars 1922:

Han låg och stirrade in i det mörkaste hörnet, där hade han staplat upp de överblivna exemplaren av sin avhandling. Där låg andra hälften av hans liv – de långa dagarna i bibliotekens källarluft, grävlingarbetet bland papper och damm, som dödade och gav glömska – till dess man vaknade opp, och det flimrade för ögonen och man fick frossbrytningar i fria luften och kände sig på gatan som ett ljusskyggt djur, som förirrat sig ut ur sin håla. Och så resultatet av det hela, livsverket: Untersuchungen zur Tantalossage, Akademische Abhandlung, die mit Genehmigung – – –. Där hade varit idéer med i spelet från början: han skulle bryta med slentrianen, gjuta nytt vin i gamla läglar, söka kontakt med de riktiga, stora problemen. Men idéerna hade slocknat en efter annan, och verket hade skrumpit ihop och skrumpit ihop och blivit färdigt och tryckt och recenserat av en stor tysk professor, som hade kallat det »eine tüchtige Arbeit aus der Schule des verdienten

Philologen Nils Empers». Han mindes disputationdagen, triumfdagen. Blek och trött hade han stått i den såsbruna, dammiga hörsalen, där det osade svett från auditoriet och vitkål från vaktmästarens kök, och käxat med opponenter och haft känslan att röra om i sin egen avföring. Tantalos hade han skrivit om, och Pelopidens öde hade han fått dela; han hade stått till hakan i livets och tankens skimrande överflöd och längtan att mätta sig, men alltid hade det runnit bort mellan hans händer och bara lämnat kvar en stinkande bottensats. Han kallsvettades och kände andnöden gripa om strupen.

Visserligen är det en fingerad historia, men när man ser att avhandlingsämnet är Tantalos-sagan och att »Nils Empers» är ett lätt genomskådat anagram för Martin P. Nilsson, gör novellen ändå ett starkt självbiografiskt intryck. Den publicerades 1922 under pseudonymen Novus Homo, men återges in extenso i en självbiografisk artikel av Harrie i IV:de samlingen av *Under Lundagårds kronor* (1957).

Framför allt var det väl ändå så att Harries begåvning var så mångsidig och så rörlig att den vetenskapliga koncentrationen inte riktigt passade honom. Han blev tidigt intresserad av den allmänna kulturdebatten, av litterära frågor, av teater, av politiska och sociala problem, inte minst de internationella. Men att inte motsvara förväntningar, andras och egna, kan kännas besvärande och det är av vissa tecken att döma troligt att övergivandet av den akademiska karriären för Harrie innebar en temporär personlig kris, en »avhandlingskris». Någon tragedi var det inte fråga om, än mindre någon katastrof, därtill rymde hans begåvning alltför många möjligheter.

I varje fall gick han nu på bredden och tog på våren 1925 licentiatexamen också i grekiska. Men i *Sju grekiska sagor* (1939) återvände han till sin ungdoms kärlek, i den essäform som passade honom och som han behärskade så väl – jämte *Athenare* är det hans mest betydande arbete. – Bakom dess dedikation till den gamle läraren Martin P. Nilsson, som just då lämnade sin professur och sitt universitetsrektorat, anar man en önskan om samförstående gottgörelse för vad som tidigare inte blev av. Året efter höll Harrie här i Societeten ett kompletterande föredrag om Theseussagan, som inte var med i boken. En viss nostalgi till vetenskapen bevarade han nog alltid, och det var rörande att höra, när han en gång på äldre dagar i Klassiska föreningen berättade om hur det var att vara klassiker i Lund på 1910-talet – föredraget trycktes sedan i fjärde samlingen av *Under Lundagårds kronor* (1957) –, med träffsäkra, kanske väl frispråkiga porträtt av

sina akademiska lärare och kamrater, att han betraktade sin förut nämnda Plutarkosemendation, upptagen under hans namn i den textkritiska apparaten till andra upplagan av Ziegler–Lindskogs Plutarkos-edition, som »förmodligen det enda säkert bestående verk jag åstadkommit». Att det var mera allvar än raljeri i detta, var inte att ta miste på. Och många textkritiker skulle nog vara benägna att ge honom rätt. Helt gick nog räkningen med vetenskapen inte ihop för Ivar Harrie förrän då han sent omsider, 1969, vid 70 års ålder blev hedersdoktor vid sitt gamla universitet – om ens då.

Jag kan inte säga att jag kände honom närmare, och jag har en känsla av att han inte så alldeles lätt släppte människor in på livet, att han hade något nästan ömtåligt, något av noli me tangere i sig. Jag mötte honom först i form av hans namnteckning i min tentamensbok – han var nämligen, när jag blev inskriven vid universitetet, fakultetens notarie – universitetet var då ännu inte så överorganiserat som nu. Namnteckningen var vacker och gav redan den intryck av en estet med viss självmedvetenhet. Något senare träffades vi då och då i tidningen *Lundagårds* redaktionslokal, där tidigare redaktionsmedlemmar gärna tittade in och där han en diskussionsnatt somnade i soffan med huvudet lutat mot min axel. Något motsvarande andlig förtrolighet uppnådde jag aldrig. Jag blev som ung och särdeles omogen redaktionsmedlem ombedd att skriva en recension av den tio år äldre och mer än tio år mognare f.d. kollegans just utkomna *Radio-krönika* och antydde då något om hans yvighet i stilen, den *copia verborum*, som han i förordet ursäktade med genren, men som alltid följde honom och var en sida av hans formuleringsglädje och hela hans språkliga konstnärskap.

Vi träffades naturligtvis också vid ett flertal tillfällen i Klassiska föreningen, där han på 1920-talet jämte Gunnar Carlsson, Natan Valmin och Albert Wifstrand spelade en framträdande roll. Vad det förnäma professorstriumviratet Nilsson, Lindskog, Löfstedt beträffar, tror jag att han hade ett ganska opersonligt förhållande till den sist nämnde, och det var nog ingen tillfällighet att han inte valde det stränga, logiska romarspråket till sitt huvudstudium. När han en enda gång skrev en bok om en romersk diktare, valde han den mest grekiske av dem, Horatius. Resultatet blev ypperligt, den enda läsbara – och mycket njutningsrika – monografi över Horatius som vi har på svenska. Journalisten gav den medvetet formen av en recension av Horatius' verk till 2000-årsjubileet av skaldens födelse. Frikostigt inströdda,

mycket eleganta översättningar visar Harrie som vår bästa Horatius-tolkare. I *Ord och Bild* 1928 finns också en utmärkt essä om romarskalden Tibullus, likaledes med goda tolkningar.

För översättning hade han i det hela en utomordentligt stor talang. Det fanns visserligen de som tyckte att tolkningarna av Aristofanes' komedier *Fåglarna* och *Lysistrate*, som han gjorde tillsammans med Hjalmar Gullberg, fått litet för mycket av lundaspex, men onekligen finns i dessa en viss släktskap med Aristofanes. Det lätt överdådiga spexhumöret tog sig också uttryck i återgivandet av titeln på Menanders *Dyskolos* (ungefär=Den vresige), som han översatte 1959, bara ett år efter den nyupptäckta komedins utgivning: han kallade den »Fy för den sure», låt vara med tillägget »eller Misanthropen». Från grekiskan översatte han också, såsom nämnts, några Plutarkosbiografier 1927, vilka tillsammans med andra, översatta av Hugo Bergstedt och Carl Theander, utgavs på nytt i en stor volym 1947. Och under ett av sina sista år gav han ut en tolkning av *Lukasevangeliet* (1970) i moderniserad, stilistiskt väl avvägd och lagom värdig form, ett beaktansvärt inlägg i diskussionen om en ny bibelöversättning.

Näst grekisk var fransk litteratur den som stod hans hjärta närmast, särskilt den klassiska – han har med stor elegans tolkat dramer av Corneille (*Martyren Polyeuctus*, 1939) och Racine (*Andromake* 1934, *Atalja* 1938), *Sagor och noveller* och fabler av La Fontaine (1930) och *Prosastycken* av Paul Valéry (1934), allt under hans mycket produktiva 1930-tal. Då tillkom också hans flotta tidshistoriska överblickar i *Orientering* (1932) och *Tjugotalet in memoriam* (1936).

Vid den tiden var han redan långt inne i sin journalistbana, och boken med titeln *Moskva-Köpenhamn* (1938) utgöres av artiklar och recensioner i pressen, huvudsakligen i *Göteborgs Handelstidning*, den nu i presstödet tid så sorgligt avlidna, där han medarbetade 1926–1940, varefter han övergick till *Dagens Nyheter*, tills han 1944 blev chefredaktör för dess då grundade kvällsupplaga *Expressen*. Det kan tyckas att kvällspressen var ett ovärdigt forum för en så genomkultiverad person som Harrie, men desto välkomnare var den lyftning han tillförde bladet. Hans långa kulturvårdande verksamhet i svensk press och radio har haft en betydelse som är svårbedömlig men säkerligen mycket stor.

Inte minst gjorde han därvid den klassiska bildningen stora tjänster. Ett exempel därpå är den av honom redigerade serien av framställningar i radio av grekiska dramer 1958, vartill han författade en pre-

sensation av *Det antika dramat*, som av Staffan Björck med rätta be-tecknats som den bästa snabböversikt som vi har i detta ämne.

På motsvarande sätt gav han så sent som 1969 med monografen *Molière, komediant i Paris*, en stimulant introduktion till radioteaterns serie Molièrekomedier.

Efter sin pensionering från drakarna återvände Harrie *Hem till Skåne*, varom han skrev en bok 1961, vari han skildrar landskapet medryckande, både lyriskt och sakkunnigt. Hans kärlek till hembygden var stor och hade markerats redan då han som student ändrade Jönsson till Harrie efter sin fäderneby Stora Harrie.

Några samlade memoarer utgav Ivar Harrie aldrig. Men i flera olika sammanhang har han talat rätt oförbehållsamt om sin barndom i Stora Harrie, sin skolgång där och i Landskrona och sina studentår i Lund. Det är intressant att i samlverket *Min skånska barndom* (1973) läsa hans bidrag, som väl är det sista alstret av hans hand, med dess skildring av den lilla hemmaby och framför allt byskolan, där den högt begåvade bondsonen inte blandade sig i de andra skolbarnens lekar utan stod skyggt och stolt tillbakadragen i ett hörn av skolhusets veranda och iakttog och tänkte, också över så höga ting som gudsbegreppet. Den mycket frisinnade läraren Åhrman får ett äreminne som samtidigt visar att Harries liberala livsinställning blev tidigt grundlagd genom stimulans av hans beundran för denne lärare – i någon mån kanske också genom protestreaktion mot den mera konservativa fadern. En hymn till hembygden är också den originella lilla skrift, som fått titeln *Minnesgallring i betstycket* och tillkom 1969. Där ger han en konstnärligt målade och kulturhistorisk skildring av »livet i betorna» och visar oss den blivande esteten och litteratören som en visserligen något valhänt betgallrare och betupptagare mellan sol och jord. »Visst är», säger han där till sist, »att hos den som letar sig tillbaka bland minnena, alltid några delar lättnad och några delar samvetsagg blandas med rätt mycket hemlängtan».

I den redan förut citerade minnesartikeln i *Under Lundagårds kronor* nämner han två lärare vid gymnasiet i Landskrona som haft stor betydelse för hans utveckling, Richard Weibull, hans lärare i latin och franska, kusin med Lauritz och Curt och gift med Harries syster, som var tio år äldre än han själv, och Birger Kajanus, biologiläraren. Systemen var biolog och själv hade Harrie ett tag tänkt gå samma väg. Han kallar sig själv, på någon sida, en linnéansk skolpojke, och hans kärlek till växter och hans kunnighet i botanik framskymtar ofta i

hans författarskap, särskilt just i den mera personliga delen. När han kom »hem till Skåne» igen, saknade han allra mest majvivorna på sin fars mosse, »blomman jag längtat hem till», »min barndoms poesi». Men det blev inte botanik han kom att studera i Lund; tillsammans ledde Weibull och Kajanus honom in på de klassiska ämnena såsom varande de mest substantiella. Och Harrie torde aldrig ha ångrat den vägen.

En minnesbok är också hans sista arbete, som också är hans till omfånget största, *Legenden om Bengtsson*, som utkom 1971. Där vände han åter till sitt älskade 1920-tal och till en av Lundagårdsvännerna, som han menar ha infört essän i svensk litteratur med opuset »Konsten att ljuga» i *Lundagårds* majnummer 1922 och ha påverkat hans egen essästil. Harries egen essäistik är dock mindre fabulerande, mera litteraturkritisk! Om tillblivelsen av sin bok och syftet med den berättade Harrie här i Societeten vid årshögtiden samma höst den utkom. Själva boktiteln är naturligtvis en anspelning på *Legenden om Babel*.

Med dessa minnesord har jag inte velat teckna legenden om Ivar Harrie, utan bara erinra om en man att minnas som lysande företrädare och förkämpe för klassisk bildning, frisinhet, humanitet och humanism. Vi har anledning att se med djupaste tacksamhet på hans stora kulturgärning.

2.3 1908-7.9 1973

Anna Trolle-Bonde

Av *Anne-Marie Palmstierna*

Minnesordens författarinna, syssling till Anna Trolle-Bonde, har givit en personlig ram åt framställningen genom att utforma den som ett brev till en gemensam släkting, bosatt i Sydamerika.

Maltesholm

Tollarp

Den 21 okt. 1973.

Kära Anne-Sophie,

Tack för brevet. Jag förstår om du, som bor så långt bort och inte varit i Skåne på årtionden, vill höra mer om den tragedi, som kostade Anna Trolle-Bonde livet. För oss, hennes vänner, är olyckan ännu ofattbar. Ett rutinärende hemma på Trolleholm, en sladd med bilen mot ett alléträd och döden var ögonblicklig.

Anna har haft svårt att ta fatt i livet och bli glad igen efter Carls död 1969, men just det sista året hade hon hämtat sig och var åter lik sitt gamla jag. Det var inte lätt för henne, att efter ett långt och sällsynt harmoniskt äktenskap bli ensam. Jag minns så väl Carls tal vid äldsta dotterns bröllop. Det var en lovsång till Anna och en marning till bruden att i allt söka efterlikna sin mor.

Sedan Carl förlorat sin far 1951 vidtog ett enormt arbete med att restaurera Trolleholm och först 1954 lämnade de Hallsfarm, där de bott i 20 år, och fått sina fem barn. På Trolleholm fick Anna verkligen utlopp för sin organisationsförmåga och sitt ordningssinne. Jag har flera gånger sett det gamla stället från källaren till vinden, så jag vet vad jag talar om. Först de sista åren kunde hon glädja sig åt resultatet av sin möda.

I våras t.ex. hade hon en utställning av textilier på Trolleholm. Den var ordnad för en kurs, som Hemslöjden i Malmö stod för. Jag var av en händelse på besök, och du kan tro, att jag blev imponerad av

vad jag fick se och höra. Anna hade med stor sakkunskap tvättat, lagat och komponerat ihop dyrgripar från fyra århundraden, ett arbete, som t.o.m. Henslöjdens berömda Gertrud Ingers mycket beundrade. Allmogedräkterna sutto på dockor och linne-damast, siden-täcken och spetsar voro dekorativt ordnade i det stora rummet. Själv såg hon ut som en söt liten docka i den Onsjödräkt, som hon av gammalt material sytt för detta tillfälle. De flesta av dessa föremål voro Annas egna, ärvda av den älskade mormodern Ingeborg Wrangel f. Ehrensvärd. Du minns, att Anna efter föräldrarnas skilsmässa 1920, tillbringade de flesta av sina sommarlov på Tosterup. När Anna och Carl gifte sig stod också bröllopet där. Anna hade alltså djupa rötter i Skåne och fann sig också med den största lätthet tillrätta härnere.

Mina barndomsminnen med Anna och de fyra bröderna härleder sig från det västgötska Svenstorp. Hennes Pappa hade i likhet med alla sina Essenska släktingar jaktintresset i blodet och det hade Anna ärvt och fick under hela sitt gifta liv tillfälle visa, att även en kvinna kan väl försvara en post på fasanjakt. Hon var också stor djurvän och typiskt var att älsklingshunden var med i bilen på olycksfärden. En episod som belyser både hennes saklighet och omtanke, var när hon tröstade ett gråtande barnbarn, som förlorat en älskad kaja. På en bakgård i Eslöv, där hon brukade parkera bilen fick hon se en kajunge bakom ett stuprör, fångade raskt in den och så var barnbarnet på gott humör igen. Visserligen behövde kajans vinge spjålas, men det var ju bara att ta den till veterinären. Där satt de och väntade, mormor och barnbarn, medan kajans röntgades.

Anna var samma lilla Meissenfigur, som du minns sen förr och hon såg lika bra ut i ridkläder eller jaktkostym, som i den finaste frackklädningen på Vetenskapssocietetens årsmöten. Hennes livliga ingenium, hennes slagfärdighet med ett stänk av satir var hennes signum, precis som i vår ungdom. Efter Carls död fick hon tid över och intressen, som legat latent, kom i dagen. Intresset för konst och konsthantverk blev än mer utpräglat än förr. Av Jean Lurçat, den förste skaparen av moderna vävda tapeter, köpte Anna, innan han blev så berömd, flera vävnader. I den våning på Trolleholm, som hon ordnat åt sig, sen hon blev änka, fanns många konstverk från vår egen tid och i parken stod skulpturer, som hon själv köpt av Wretlind och Friesendahl. Modern konst måste ha kvalitet för att smälta samman med det gamla ansåg både Carl och Anna.

Hennes trädgårdsintresse var också mycket stort liksom hennes

kunskaper i detta fack och varje träd och buske såg hon på med framtidsvisionära ögon. Anna och Carl hade i många år rest med Nationalmusei vänner och Dendrologföreningen i främmande land. De sista somrarna var Anna med dendrologerna och fotvandrade i fjällen. Det var ganska strapatsrika färder med ryggsäck och Linnés flora. Anna fick nya bekantskaper, som hon hade utbyte och stor glädje av.

Förra julen firade hon i Kenya med så många av den talrika familjen, som kunde rymmas i en flygmaskin för tio.

Även barnbarnet, åttaåriga Vivi fick vara med tillsammans med tre äldre syskon. Fotografierna och beskrivningarna voro betagande och denna sammanhållningens familj med ögon vidöppna för djur och natur måste haft mycket roligt.

Anna hade livlig fantasi, när det gällde att hitta på lustigheter. En jul blev hela familjen från Trolleholm bjuden på improviserad middag till min dotter. I upplyst Volkvagnsbuss åkte de alla utklädda och värdfolket blev överraskade och förtjusta, när det brokiga sällskapet kom in. Där fanns både grevar och grevinnor från gamla tider, mamsell och betjänt, alla med ursprungsnamnet Bonde, som genast tog itu med sina sysslor med stor ackuratess. Det kunde vara lägligt i dessa hjälpbristens tider, stämningen blev också mycket hög.

De moderna svårigheterna, att sköta även ett mycket stort slott med lite hjälp, klarade Anna med den äran. Hon var praktisk och flyhänt själv och allt, vad hon gjorde, föreföll så lätt. Gästfriheten minskade inte, men arbetet bakom kulisserna blev för värdinnans del mycket större. Anna hade hjärta även för människor med ekonomiska svårigheter. På 30- och 40-talen då det var aktuellt hjälpte hon barn och vuxna på sitt självklara sätt.

Sin största sociala insats gjorde dock Anna inom Röda Korset. Onsjökretsen, där hon var ordförande i nära 40 år, omfattade 15 socknar och hade, när den var som störst, 2.550 medlemmar. Denna enorma krets hade en sommarkoloni i Vejbystrand, där barn och mammor i omgångar fick vistas för lek och rekreation. Detta fyllde en stor funktion i en tid, då semestrar och talet om luftombyte inte var vanligt. För några år sen delades föreningen, på Annas initiativ, i fyra kretsar, och själv stod hon kvar som ordförande i den i Röstånga. »Vi var nöjda, som fick behålla Grevinnan» sa mig en R. K. röst. Vad de tre andra kretsarna tänkte, förstår man på detta yttrande. Den ovanliga utmärkelsen: Röda Korsets förtjänstmedalj i guld fick Anna 1964.

Anne-Marie Palmstierna

Ännu mycket mer kunde sägas om Anna, den glada och livsbejakande, som är så saknad bland vännerna och i föreningsvärlden, men du får höra mer, då vi någon gång träffas. Hjärtliga hälsningar från din tillgivna

Anne-Marie

Vetenskaps societeten i Lund

1973

Bortgångna hedersledamöter

Montelius, Gustaf Oscar Augustin, riksantikvarie, f. 9/9 1843, † 4/11 1921.

Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, excellens, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.

Tegnér, Esaias Henrik Vilhelm, professor, f. 13/1 1843, † 21/11 1928.

v. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, excellens, professor, f. 22/12 1848, † 25/9 1931.

Müller, Sophus Otto, museumsdirektör, f. 24/5 1846, † 24/2 1934.

Kock, Karl Axel Lichnowsky, professor, f. 2/3 1851, † 18/3 1935.

Meillet, Paul Jules Antoine, professor, f. 11/11 1866, † 21/9 1936.

Evans, Sir Arthur John, professor, f. 8/7 1851, † 11/7 1941.

Wölfflin, Heinrich, professor, f. 21/6 1864, † 19/7 1945.

Hirn, Yrjö, professor, f. 7/12 1870, † 23/2 1952.

Croce, Benedetto, senator, f. 25/2 1866, † 20/11 1952.

Heckscher, Eli Filip, professor, f. 24/11 1879, † 23/12 1952.

Löfstedt, Haimon Einar Harald, professor, f.d. praeses, f. 15/6 1880, † 10/6 1955.

Weibull, Lauritz Ulrik Absalon, professor, f.d. praeses, f. 2/4 1873, † 2/12 1960.

Ekwall, Bror Oskar Eilert, professor, f. 8/1 1877, † 23/11 1964.

Josephson, Ragnar, professor, f.d. praeses, f. 8/3 1893, † 27/3 1966.

Nilsson, Nils Martin Persson, professor, f. 12/7 1874, † 7/4 1967.

Hedersledamöter

Gjerstad, Erik Paul Einar, professor, Lund, f. 30/10 97, 67.

Lönroth, Nils Erik Magnus, professor, Göteborg, f. 1/8 10, 70.

Werin, Algot Gustaf, professor, Lund, f. 19/10 92, 70.

Styrelse

Praeses: *Gad Rausing* (1970).

Vice praeses: *Curt Kihlstedt* (1969).

Sekreterare: *Louise Vinge* (1972).

Vice sekreterare: *Erik Cinthio* (1969).

Vetenskaps societeten i Lund

Skattmästare: *Axel Roos* (1967).

Medlemmar: *Elam Tunhammar* (1961), *Birgitta Odén* (1967), *Jan Svartvik* (1971), *Gösta Vitestam* (1972).

Suppleanter: *Lars Österlin* (1972), *Birger Gerhardsson* (1973), *Carl-Gustav Undhagen* (1973).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: *Hans Regnéll* (1957), *Berta Stjernquist* (1965), *Erland Lagerroth* (1967), *Gunnar Törnqvist* (1971).

Suppleanter: *Jan Svartvik* (1971), *Stig Rudberg* (1971).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: *Claes Schaar* (1959), *Hans Regnéll* (1961), *Birgitta Odén* (1964), *Gunnar Qvarnström* (1971).

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: Societetens Praeses.

Sekreterare: *Lennart Sjöstedt*.

Medlemmar: *Jerker Rosén*, *Birgitta Odén*, *Erik Cinthio*, *Axel Roos*, *Oscar Reutersvärd*.

Revisorer

Olof Nordström (1965), *Sven Ekbo* (1967).

Suppleanter: *Hans Regnéll* (1966), *Gunnar Törnqvist* (1969).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. Hallwyl, Walter, greve, f. 26/1 1839, † 27/2 1921.

Edstrand, Reinhold Theodor Werner, direktör, f. 15/6 1882, † 25/11 1923.

Swartz, Carl Johan Gustaf, universitetskansler, f. 5/6 1858, † 6/11 1926.

Petrén, Karl Anders, professor, f. 2/12 1868, † 16/10 1927.

Wachtmeister, Axel Wilhelm, greve, kammarherre, f. 16/7 1869, † 24/8 1929.

Engeström, Max Emil Leopold, konsul, f. 15/11 1867, † 25/3 1930.

v. Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf, ryttmästare, godsägare, f. 8/2 1865, † 16/5 1930.

v. Hallwyl, Anna Fredrika Wilhelmina, f. *Kempe*, grevinna, f. 1/10 1844, † 27/7 1930.

Haffner, Johan, stadsläkare, f. 6/9 1876, † 14/4 1931.

Sahlin, Johan Albert, fabriksägare, f. 7/9 1868, † 17/5 1936.

Swartz, Pehr Johan Jacob, direktör, f. 21/10 1860, † 5/6 1939.

Westrup, Johan Wilhelm Magnus, v. konsul, f. 13/5 1862, † 9/11 1939.

- Lundahl, Nils*, fil. dr, f. 23/5 1858, † 16/6 1940.
Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, friherre, hovstallmästare, f. 15/10 1887,
† 9/4 1941.
Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan *Cederström*,
f. 16/3 1859, † 28/8 1941.
Montelin, Adolf Fredrik, apotekare, f. 17/1 1871, † 28/10 1941.
Sahlin, Carl Andreas, fil. dr, f. 15/12 1861, † 22/1 1943.
Jacobsen, Helge, direktör, f. 24/12 1882, † 21/6 1946.
Lundberg, Sven Emil, bergsingenjör, direktör, f. 21/8 1889, † 24/3 1947.
Lundblad, Nils Waldemar, hovrättsassessor, direktör, f. 7/12 1888,
† 25/9 1947.
Munksgaard, Ejnar Johannes, forlagsboghandler, dr phil., f. 28/2 1890,
† 6/1 1948.
Thott, Gustaf Otto Tage Stig, greve, hovjägmästare, f. 29/1 1885, † 4/7 1948.
Sahlin, Bo Carl Henrik, med. lic., direktör, f. 24/7 1901, † 18/2 1949.
Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. *Edstrand*, doktorinna, f. 23/9 1883,
† 18/12 1951.
Roos, Axel Bernhard, jur. dr, advokat, f. 4/3 1886, † 24/8 1957.
v. Schmiterlöv, Adelheid Emma Otburgis, godsägare, f. 15/8 1875, † 16/5
1959.
Edstrand, Karin Thekla Eleonora, fröken, f. 3/7 1880, † 7/12 1959.
Sandberg, Ivar Nils Gotthard, direktör, f. 28/7 1881, † 2/1 1961.
Berger, Svante Edwin Larsson, direktör, f. 13/5 1871, † 2/2 1962.
Dunker, Henry Christian Louis, fabriksdisponent, f. 6/9 1870, † 3/5 1962.
Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, civilingenjör, direktör, f. 3/10 1892,
† 12/7 1962.
Neusten, Andreas Edvard, byggmästare, f. 18/3 1885, † 27/9 1962.
Sahlin, Stig Erik Gunnar, ambassadör, f. 2/8 1899, † 10/6 1963.
Wiberg, John Ake Truls, överintendent, f. 30/3 1902, † 25/11 1963.
Berger, Carl Magnus, direktör, f. 18/3 1915, † 20/11 1964.
Bergh, Thorsten Christian Howard, jur. o. fil. kand., konsul, f. 1/10 1901,
† 11/1 1965.
Wigstrand, Gunnar, disponent, f. 11/1 1903, † 19/11 1965.
Palmstierna, Carl Otto, friherre, hovjägmästare, f. 3/1 1900, † 12/10 1966.
Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, fil. dr, assuransdirektör, f. 25/6 1888,
† 5/2 1968.
Jensen, Arthur Marinus, direktör, f. 13/2 1891, † 17/5 1968.
Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. *Fahlbeck*, fru, f. 18/1 1897,
† 9/11 1968.
Trolle-Bonde, Carl, greve, f. 13/5 1907, † 7/10 1969.
Hjelme-Lundberg, John, konsul, f. 26/5 1902, † 9/8 1970.
Wehtje, Ernst Jonas, tekn. dr, direktör, f. 17/7 1891, † 4/8 1972.
Bergengren, Axel Göran Magnus, civilekonom, f. 16/6 1921, † 19/8 1972.
Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. *von Essen*, grevinnan, f. 2/3 1908,
† 7/9 1973.
Bendz, Olof Gregor Mortimer, godsägare, f. 15/9 1904, † 9/9 1973.

Vetenskaps societeten i Lund

Stiftande ledamöter

- Lundström, Margit Johanna Palæmona Cecilia*, f. von Geijer, generalska, Landskrona, f. 24/2 07, 32.
- Wijkander, Klara Severina*, f. Kock, fru, Göteborg, f. 28/11 88, 40.
- Ehrnberg, Gösta Theodor*, direktör, Simrishamn, f. 26/5 95, 42.
- Crafoord, Holger Alf Erik*, direktör, Lund, f. 25/7 08, 52.
- Thott, Greta Linnéa*, grevinna, Holmeja, f. 25/2 08, 53.
- Hammarskiöld, Sven Ludvig*, direktör, f.d. hovrättsråd, Malmö, f. 14/12 01, 54.
- Sandblom, Grace*, f. Schaefer, fru, Pully Vand, Schweiz, f. 13/5 07, 54.
- Hansen, Einar Anton*, direktör, Malmö, f. 14/11 02, 55.
- Gyllenkrok, Thure-Gabriel*, friherre, Björnstorp, f. 23/5 22, 57.
- Tunhammar, Elam Wihlgott*, direktör, Malmö, f. 18/1 03, 58.
- Hansen, Jozzi Ella*, f. *Jensen*, verkst. direktör, Malmö, f. 23/7 12, 59.
- Möller, Frans Ballieu*, direktör, Lund, f. 25/2 97, 60.
- Thomasson, Tage Emanuel*, civilingenjör, direktör, Klippan, f. 16/10 94, 60.
- Wetterlundh, Sune Charles Gustaf*, verkst. direktör, Malmö, f. 11/2 04, 60.
- Græbe, Eiler Otto*, domkyrkoarkitekt, Lund, f. 23/7 92, 62.
- Ekblom, Sven Gustav Ingemar*, konsul, Helsingborg, f. 17/3 03, 62.
- Rausing, Gad Anders*, docent, direktör, praeses, Lund, f. 19/5 22, 62.
- Holmström, Nils Gunnar Teodor*, jur. kand., direktör, Malmö, f. 30/10 04, 63.
- Rausing, Hans Anders*, direktör, Lund, f. 25/3 26, 63.
- Larsson, Sven Gunnar*, direktör, Stockholm, f. 29/5 11, 64.
- Roos, Axel Bernhard*, bankdirektör, Malmö, f. 16/6 22, 64.
- Berger, Dagmar Linnea Charlotta*, f. *Boon*, fru, Halmstad, f. 19/6 15, 65.
- Hallström, Hadar Erik H:son*, direktör, Helsingborg, f. 15/6 00, 65.
- Acking, Carl-Axel*, professor, Lund, f. 8/3 10, 66.
- Lauritzson, Tore*, civilingenjör, Helsingborg, f. 19/4 13, 66.
- Holmberg, Hans Ake*, tekn. dr, Lund, f. 31/1 19, 67.
- Palmstierna, Anne-Marie Aurore*, friherrinna, Maltesholm, Tollarp, f. 26/7 07, 67.
- Stählbrandt, Ake E.*, direktör, Trelleborg, f. 9/3 14, 67.
- Kamprad, Feodor Ingvar*, direktör, Vedbæk, Danmark, f. 30/3 26, 69.
- Lindh, Sten*, ambassadör, Malmö, f. 24/10 22, 69.
- Strömbom, Nils Alfred Ragnar*, kapten, fil. lic., Genève, f. 30/10 98, 69.
- Malmros, Frans Jacob*, konsul, Trelleborg, f. 4/11 25, 71.
- Samuelson, Sten Olov*, professor, Lund, f. 30/4 26, 71.
- Faxe, Carl Jörgen Cornelius*, direktör, Malmö, f. 2/7 12, 72.
- Gierow, Karl Ragnar Knut*, författare, fil. dr, Stockholm, f. 2/4 04, 72.
- Penser, Per Wilhelm Julius*, advokat, Eslöv, f. 29/5 01, 72.
- Rasmusson, Karl Eric*, direktör, Lund, f. 28/1 16, 72.

Seniorer

- Lindkvist, Erik Harald*, rektor, Helsingborg, f. 14/10 81, 20.
- Lindblom, Christian Johannes*, professor, Lund, f. 7/6 82, 34.
- Belfrage, Sixten Esbjörn Mauritz*, fil. dr, Lund, f. 27/7 83, 27.

- Pedersen, Johannes Peder Ejler*, professor, Köpenhamn, f. 7/11 83, 27.
Kjellin, Tor Helge, professor, Gävle, f. 24/4 85, 20.
Liljegren, Sten Bodvar, professor, Stockholm f. 8/5 85, 20.
Lagerroth, Lars Fredrik Barthold, professor, Lund, f. 10/9 85, 20.
Weibull, Curt Hugo Johannes, professor, Göteborg, f. 19/8 86, 20.
Nordal, Sigurður, minister, Reykjavik, f. 14/9 86, 36.
Bull, Francis, professor, Oslo, f. 4/10 87, 32.
Rooth, Erik Gustaf Theodor, professor, Lund, f. 22/4 89, 33.
Galster, Georg, fil. dr, museumsinspektör, Köpenhamn, f. 17/5 89, 44.
Karlgren, Klas Bernhard Johannes, professor, Stockholm, f. 5/10 89, 20.
Hedström, Karl Fredrik Gunnar, professor, Lund, f. 31/12 90, 37.
Ruin, Hans Valdemar, professor, Lund, f. 18/6 91, 40.
Thomson, Arthur Natanael, f.d. universitetskansler, Lund, f. 6/11 91, 27.
Kjellberg, Sven Torsten, museiintendent, Lund, f. 22/6 92, 44.
Hammerich, Louis Leonor, professor, Köpenhamn, f. 31/7 92, 36.
Olinder, Olof Gunnar, docent, rektor, Göteborg, f. 10/7 93, 34.
Richter, Herman Bror, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. 6/9 93, 35.
Pleijel, Hilding Athanasius, professor, Lund, f. 19/10 93, 35.
Löfstedt, Ernst Martin Hugo, professor, Uppsala, f. 13/12 93, 34.
Siegvald, Herman Sigban, professor, Lund, f. 13/2 94, 48.
Carlsson, Nils Gunnar, professor, Helsingborg, f. 7/3 94, 26.
Collinder, Erik Alfred Torbjörn (Björn), professor, Uppsala, f. 22/7 94, 36.
Lindquist, Ivar Artur, professor, Lund, f. 31/5 95, 25.
Pipping, Hugo Edvard, professor, Helsingfors, f. 12/6 95, 44.
Åkerman, Johan Henrik, professor, Lund, f. 31/3 96, 34.
Skautrup, Jens Peter Andreas, professor, Århus, f. 21/1 96, 46.
Holtmark, Anne Elisabeth, professor, Oslo, f. 21/6 96, 49.
Knutsson, Knut Peter, professor, f.d. stadsbibliotekarie, Stockholm, f. 5/3 97, 28.
Elovson, John Harald, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/6 97, 37.
Olivecrona, Knut Hans Karl, professor, Lund, f. 25/10 97, 35.
Dederling, Sven Emanuel, professor, Lund, f. 10/12 97, 38.
Amundsen, Leiv, professor, Oslo, f. 30/5 98, 49.
Steen, Sverre, professor, Oslo, f. 1/8 98, 46.
Bayer, Raymond, professor, Paris, f. 2/9 98, 47.
Aspelin, Gunnar, professor, Lund, f. 23/9 98, 29.
Skard, Eiliv, professor, Oslo, f. 19/10 98, 51.
Andersson, Carl Ingvar, f.d. riksarkivarie, Stockholm, f. 19/3 99, 31.
Helgason, Jón, professor, Köpenhamn, f. 30/6 99, 38.
Postan, Michael, professor, Cambridge, f. 24/9 99, 51.
Sveinsson, Einar Ólafur, professor, Reykjavik, f. 12/12 99, 45.
Hannerberg, Carl David, professor, Stockholm, f. 29/7 00, 52.
Frisk, Jöns Ivan Hjalmar, professor, Göteborg, f. 4/8 00, 44.
Wieselgren, Per Väinö, fil. dr, lektor, Eslöv, f. 4/8 00, 47.
Strömbäck, Dag Alvar, professor, Uppsala, f. 13/8 00, 35.
Mägiste, Julius, professor, Lund, f. 19/12 00, 53.

Vetenskaps societeten i Lund

- Kjellerström, Sven Gottlieb*, professor, Lund, f. 28/1 01, 39.
Moltke, Erik, dr phil., Köpenhamn, f. 4/4 01, 43.
Svensson, Sigfrid Oskar, professor, Lund, f. 1/6 01, 47.
Mackensen, Lutz, professor, Bremen, f. 15/6 01, 32.
Elling, Christian, professor, Köpenhamn, f. 14/11 01, 45.
Kakridis, Johannes, professor, Saloniki, f. 17/11 01, 47.
Diano, Carlo, professor, Padova, f. 2/2 02, 53.
Lombard, Alf, professor, Lund, f. 8/7 02, 40.
Akerlund, Alvar Walter, universitetslektor, Lund, f. 23/12 02, 36.
L'Orange, Hans Peter, professor, Oslo, f. 2/3 03, 40.
Syme, Ronald, professor, Oxford, f. 11/3 03, 48.
Clark, Sir Kenneth McKenzie, museidirektör, London, f. 13/7 03, 42.
Blatt, Franz, professor, Århus, f. 31/8 03, 34.
Johannisson, Ture Gustaf, professor, Göteborg, f. 26/9 03, 41.
Hafström, Adolf Gerhard G:son, professor, Stockholm, f. 27/3 04, 55.
Svendsen, Paulus, professor, Oslo, f. 17/4 04, 58.
Ek, Sven Theodor, docent, lektor, Lund, f. 17/5 04, 52.
Ahldén, Tage Robert, professor, Lund, f. 24/8 04, 55.
Hald, Kristian, professor, Köpenhamn, f. 9/9 04, 53.
Arngart, Olof Sigfrid, professor, Lund, f. 15/4 05, 42.
Jankuhn, Herbert, professor, Göttingen, f. 8/8 05, 58.
Sundberg, Sune Waldemar, docent, Lund, f. 18/1 06, 60.
Falk, Knut-Olof, professor, Lund, f. 19/4 06, 46.
Dahlberg, Anders Torsten, professor, Göteborg, f. 18/8 06, 44.
Svalenius, Ivan Håkan, docent, lektor, Lund, f. 7/9 06, 44.
Christensen, Aksel Erhard, professor, Köpenhamn, f. 11/9 06, 50.
Rydbeck, Monica Augusta Elisabeth Christina, docent, förste antikvarie,
Stockholm, f. 11/11 06, 44.
Ahlström, Gustaf Gunnar, professor, Stockholm, f. 25/11 06, 45.
Axelson, Bertil Folke Bonde, professor, Lund, f. 22/12 06, 38.
Gierow, Krister Adolf, överbibliotekarie, Lund, f. 11/5 07, 56.
Bjurling, Oscar Anders, professor, Lund, f. 12/5 07, 56.
Billeskov Jansen, Frederik Julius, professor, Köpenhamn, f. 30/9 07, 54.
Quensel, Carl-Erik, professor, Lund, f. 9/10 07, 46.
Jarring, Gunnar Valfrid, ambassadör, Stockholm, f. 12/10 07, 37.
Kapsomenos, Stylianos Georg, professor, Saloniki, f. 29/11 07, 50.
Yrwing, Hugo Ulrik, docent, lektor, Lund, f. 23/1 08, 61.
Zilliacus, Johan Henrik, professor, Helsingfors, f. 23/1 08, 54.
Staiger, Emil, professor, Zürich, f. 8/2 08, 54.
Welinder, Per Emil Carsten, professor, Lund, f. 28/4 08, 54.
Segerstedt, Torgny, professor, Uppsala universitets rektor, Uppsala, f. 11/
08, 36.
Wikander, Oscar Stig, professor, Uppsala, f. 27/8 08, 48.
Bendz, Claës Gerhard Mortimer, professor, f.d. praeses, Lund, f. 16/10 08, 43.
Pfannenstill, Bertil Algot, docent, universitetslektor, Lund, f. 22/2 09, 48.
Neumann, Sven Gösta, docent, Lund, f. 10/3 09, 62.

- Rosén, Jerker Ingmar, professor, f.d. praeses, Lund, f. 6/5 09, 45.
Moritz, Manfred S., professor, Lund, f. 4/6 09, 55.
de Boüard, Michel, professor, Caen, f. 5/8 09, 54.
King, Arthur Henry, docent, Orem, Utah, USA, f. 20/2 10, 62.
Bengtsson, Bengt Svante, museiintendent, Lund, f. 2/3 10, 62.
Riis, Poul Jørgen, professor, Köpenhamn, f. 26/5 10, 62.
Nilsson-Ehle, Hans Gregor Gunnar, professor, Göteborg, f. 17/7 10, 49.
Westergård-Nielsen, Christian Emil, professor, Århus, f. 24/11 10, 61.
Kjellman, Nils Reinhold, docent, rektor, Lund, f. 8/2 11, 60.
Lindblad, Gustaf Martin Esaias, professor, Stockholm, f. 26/2 11, 50.
Westin, Gunnar Torvald, professor, Stockholm, f. 29/10 11, 52.
Fischer-Jørgensen, Eli, universitetslektor, Köpenhamn, f. 11/2 11, 60.
Glob, Peter Wilhelm, riksantikvar, Köpenhamn, f. 20/2 11, 54.
Ahlbäck, Torvald Olav Otto, professor, Malax, f. 28/3 11, 59.
Jensen, Poul Johannes, professor, Köpenhamn, f. 3/5 11, 62.
Halldórsson, Halldór Torfi Gudmundur, professor, Reykjavik, f. 13/7 11, 59.
Foerste, William Gustav Heinrich, professor, Münster, f. 3/12 11, 62.
Normann, Carl-Edvard, professor, Lund f. 26/1 12, 55.
Gerleman, John Gillis, professor, Lund, f. 27/3 12, 51.
Fink, Troels Marstrand Trier, professor, generalkonsul, Flensburg, f. 18/4
12, 55.
Barck, Per-Olov, professor, Helsingfors, f. 12/5 12, 66.
Stjernquist, Per Nilsson, professor, Lund, f. 14/5 12, 63.
Gravier, Maurice Pierre Albert, professor, Paris, f. 7/6 12, 62.
Malmberg, Bertil, professor, Lund, f. 22/4 13, 48.
Noreng, Harald, professor, Bergen, f. 25/4 13, 61.
Johannesson, Nils Gösta, docent, lektor, Eslöv, f. 19/10 13, 63.
Ollén, Gunnar, docent, Malmö, f. 22/11 13, 58.
Lundström, Sven Gunnar, professor, Uppsala, f. 30/1 14, 51.
Nilsson, Sven Augustinus, professor, Uppsala, f. 9/11 14, 52.
Korlén, Hans Gustav Vilhelm, professor, Stockholm, f. 27/1 15, 50.
Fehrman, Carl Abraham Daniel, professor, f.d. praeses, Lund, f. 3/2 15, 50.
Hadding, Kerstin, professor, Lund, f. 7/2 15, 64.
Althin, Carl-Axel Gustaf, fil. dr, direktör, Lund, f. 12/2 15, 50.
Waller, Sture Magnus, docent, Lund, f. 8/3 15, 56.
Björck, Tor Erland Staffan, professor, Lund, f. 5/8 15, 52.
Ekbo, Sven Arnold, professor, ordbokschef, Lund, f. 7/8 15, 56.
Becker, Carl Johan, professor, Köpenhamn, f. 3/9 15, 59.
Gabrieli, Mario, professor, Rom, f. 23/9 15, 63.
Reutersvärd, Oscar Gustaf Adolf, professor, Lund, f. 29/11 15, 64.
Lyttkens, Hampus Elof Axel, professor, Lund, f. 19/2 16, 67.
v. Wright, Georg Henrik, professor, kansler för Åbo akademi, Helsingfors,
f. 14/6 16, 53.
Mannsåker, Dagfinn, riksarkivar, Oslo, f. 30/6 16, 66.
Egardt, Brita Sigrid Anna Lovisa, docent, Lund, f. 7/8 16, 68.
Holm, Per Olof Gösta, professor, Lund, f. 7/8 16, 63.

Vetenskapssocieteten i Lund

- Sundqvist, Anders*, docent, Lund, f. 15/9 16, 61.
Hägerstrand, Stig Torsten Erik, professor, Lund, f. 11/10 16, 57.
Ejder, Gustaf Åke Bertil, professor, Lund, f. 2/11 16, 52.
Smidt, Kristian, professor, Oslo, f. 20/11 16, 66.
Eldjárn, Kristján, president, fil. dr, Bessastaðir, Island, f. 6/12 16, 70.
Dravina, Velta Tatjana, bitr. professor, Stockholm, f. 25/1 17, 64.
Hartman, Sven Samuel, professor, Lund, f. 22/6 17, 69.
Blegvad, Mogens, professor, Köpenhamn, f. 25/6 17, 65.
Södergård, Olof Östen, professor, Lund, f. 26/8 17, 65.
Stjernquist, Nils Nilsson, professor, Lund, f. 29/8 17, 53.
Lárusson, Magnus Már, professor, Reykjavik, f. 2/9 17, 66.
Carlsson, Sten Carl Oscar, professor, Uppsala, f. 14/2 17, 53.
Stjernquist, Berta Ingeborg, docent, Lund, f. 26/4 18, 58.
Virtaranta, Erkki Pertti Ilmari, professor, Helsingfors, f. 20/5 18, 53.
Thomsen, Rudi, professor, Århus, f. 21/7 18, 59.
Togeby, Knud, professor, Köpenhamn, f. 28/1 18, 64.
Brøndsted, Mogens Holger, professor, rektor, Odense, f. 12/11 18, 70.
Klindt-Jensen, Ole, professor, Århus, f. 31/3 18, 73.

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

- Schaar, Claes Göran Gustav Viktor*, professor, Lund, f. 18/5 20, 53.
Regnéll, Hans Otto, forskardocent, Lund, f. 30/1 19, 54.
Benson, Sven Archer, docent, arkivchef, Lund, f. 22/1 19, 55.
Odén, Agnes Birgitta, professor, Lund, f. 11/8 21, 58.
Rystad, Nils Göran, professor, Umeå, f. 31/7 25, 58.
Asdahl Holmberg, Ella Märta Matilda, professor, Göteborg, f. 24/8 19, 58.
Back, Pär-Erik, professor, Umeå, f. 20/9 20, 59.
Carlsson, Nils Gösta, professor, Stockholm, f. 19/9 19, 59.
Löwendahl, Gösta Emil Oskar, docent, universitetslektor, Lund, f. 13/6 20, 59.
Palm, James Vilhelm Jonas, professor, Uppsala, f. 29/6 25, 59.
Sandström, Sven Erik Åke, docent, universitetslektor, Lund, f. 26/2 27, 59.
Smith, Gudmund John Wilhelm, professor, Lund, f. 29/1 20, 60.
Quarnström, Gunnar O:son, forskardocent, Lund, f. 9/3 20, 60.
Rooth, Anna Birgitta, professor, Uppsala, f. 15/5 19, 60.
Cinthio, Erik Axel Hampus, bitr. professor, Lund, f. 26/2 21, 61.
Andrén, Carl-Gustaf, professor, Lund, f. 1/7 22, 61.
Swahn, Jan-Öjvind, docent, Lund, f. 15/5 25, 61.
Andersson, Sven Helge Sigfrid, docent, universitetslektor, Växjö, f. 27/10 22, 62.
Fridlitzius, Joel Gunnar Ferdinand, forskardocent, Lund, f. 29/6 22, 62.
Holm, Hans Ingvar, professor, Lund, f. 25/10 23, 62.
Norborg, Lars-Arne, docent, universitetslektor, Lund, f. 27/10 19, 62.

- Mogren, Jan Olof Mårten Adolf*, docent, universitetslektor, Karlstad, f. 8/6 24, 63.
- Pettersson, Hans Olof*, docent, lektor, Lund, f. 17/4 20, 63.
- Wallén, Per-Edwin Magnus*, professor, Lund, f. 15/4 25, 63.
- Nordström, Axel Olof*, docent, universitetslektor, Lund, f. 28/5 21, 64.
- Sjöstedt, John Lennart*, docent, utbildningsledare, Lund, f. 5/6 21, 64.
- Åström, Paul Fredrik Karl*, professor, Göteborg, f. 15/1 29, 64.
- Halldén, Sören*, professor, Lund, f. 19/5 23, 65.
- Bringéus, Nils-Arvid Edvard Alarik*, professor, f.d. praeses, Lund, f. 29/3 26, 65.
- Kihlstedt, Curt Axel*, professor, Lund, f. 8/12 27, 66.
- Lagerroth, Lars Erland*, docent, Lund, f. 10/1 25, 66.
- Rudberg, Stig Yngve*, professor, Lund, f. 28/10 20, 66.
- Fabricius, Cajus*, professor, Göteborg, f. 28/9 25, 67.
- Jörberg, Gustav Lennart*, docent, Lund, f. 26/1 27, 67.
- Loman, Bengt Ragnar Carl*, forskardocent, Lund, f. 7/8 23, 67.
- Strömberg, Märta Linnea Ingeborg*, docent, universitetslektor, Lund, f. 7/11 21, 67.
- Vitestam, Nils Gösta*, professor, Lund, f. 2/3 21, 67.
- Bjerstedt, Sven Åke Ingvar*, professor, Malmö, f. 10/4 30, 68.
- Kornhall, David Christian*, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/11 28, 68.
- Romberg, Hans Arnold Bertil*, docent, Lund, f. 8/12 25, 68.
- Tägil, Sven Otto*, docent, Lund, f. 15/12 30, 68.
- Törnqvist, Gunnar Evald*, professor, Lund, f. 23/1 33, 68.
- Gustafsson, Stig Gunnar Valdemar*, bitr. professor, Lund, f. 10/8 23, 69.
- Petersson, Hans Fredrik*, bitr. professor, Lund, f. 29/11 24, 69.
- Wallner, Björn Anders*, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/10 19, 69.
- Lagerroth, Siv Ulla-Britta*, docent, Lund, f. 19/10 27, 70.
- Malmer, Mats Erik Gustaf Sigurd P.*, professor, Stockholm, f. 18/10 21, 70.
- Svartvik, Jan Lars*, professor, Lund, f. 18/8 31, 70.
- Vallinder, Torbjörn*, docent, universitetslektor, Lund, f. 30/11 25, 70.
- Améen, Lennart Gustaf Gunnarsson*, docent, universitetslektor, Lund, f. 4/7 26, 71.
- Ek, Sven Birger*, docent, Landskrona, f. 10/6 31, 71.
- Gårding, Eva*, docent, Lund, f. 14/7 20, 71.
- Olsson, Bernt Oskar Hemfrid*, docent, Helsingborg, f. 11/5 29, 71.
- Rosengren, Inger Tilly*, professor, Lund, f. 14/7 34, 71.
- Undhagen, Carl-Gustaf*, docent, Malmö, f. 6/1 26, 71.
- Österlin, Lars Gustaf*, docent, Lund, f. 5/10 23, 71.
- Gerhardsson, Birger*, professor, Lund, f. 26/9 26, 72.
- Gierow, Pär Göran Axel*, professor, Lund, f. 20/8 30, 72.
- Larsson, Lars-Olof Ingvar*, docent, universitetslektor, Växjö, f. 15/11 34, 72.
- Pamp, Bengt Torsten*, docent, Lund, f. 3/11 28, 72.
- Rhenman, Erik Axel*, professor, Lund, f. 18/12 32, 72.
- Westerhult, Bo Anders*, docent, Lund, f. 18/4 29, 72.
- Vinge, Louise*, docent, Lund, f. 24/11 31, 72.

Vetenskaps societeten i Lund

- Zettersten, Sven Arne Paul*, docent, universitetslektor, Lund, f. 10/1 34, 72.
Arvidsson, Rolf Lennart, docent, förste bibliotekarie, Lund, f. 5/1 20, 73.
Gemzell, Carl-Axel Uno, docent, Lund, f. 20/10 31, 73.
Kristensson, Gillis Per-Erik, docent, Lund, f. 19/2 28, 73.
Nilsson, Sten Åke, docent, Lund, f. 9/4 36, 73.
Thalberg, Björn, professor, Lund, f. 18/2 24, 73.

B. UTLÄNDSKA

- Enkvist, Nils Erik August*, professor, Åbo, f. 27/9 25, 59.
Roelandts, Karel, professor, Louvain, f. 6/5 19, 60.
Sundby, Bertil Johannes, professor, Bergen, f. 21/7 19, 61.
Hagen, Anders, professor, Bergen, f. 15/5 21, 61.
Jacobsen, Eric August, professor, Köpenhamn, f. 5/4 23, 61.
Weibull, Hans Jörgen, professor, Århus, f. 25/4 24, 61.
Halvorsen, Eyvind Fjeld, professor, Oslo, f. 4/5 22, 62.
Beyer, Edvard Freydar, professor, Oslo, f. 6/10 20, 63.
Egerod, Søren, professor, Köpenhamn, f. 8/7 23, 63.
Glamann, Kristof, professor, Köpenhamn, f. 26/8 23, 63.
Huldén, Lars Evert, professor, Helsingfors, f. 5/2 26, 63.
Önnerfors, Alf Roland, professor, Köln, f. 30/11 25, 63.
Oberholzer, Otto, professor, Kiel, f. 11/12 19, 64.
Røstvig, Maren-Sofie, professor, Oslo, f. 27/3 20, 65.
Thors, Carl-Eric, professor, Helsingfors, f. 8/6 20, 65.
Fenger, Henning, professor, Århus, f. 9/8 21, 66.
Kragh, Ulf Wilhelm Osvald, professor, Oslo, f. 25/2 20, 66.
Higham, John, professor, Baltimore, Maryland, USA, f. 26/10 20, 67.
Christensen, Johnny, professor, Köpenhamn, f. 5/3 30, 68.
Vilkuna, Asko, professor, Jyväskylä, f. 17/11 29, 69.
Ladefoged, Peter Nielsen, professor, Los Angeles, f. 17/9 25, 70.
Wiegelmann, Günter Franz, professor, Münster, f. 31/1 28, 70.
Johannesson, Eric Oscar, professor, Berkeley, California, USA, f. 4/5 23, 71.
Sørensen, Knud Oscar, professor, Århus, f. 2/2 28, 71.
Banton, Michael Parker, professor, Bristol, f. 8/9 26, 72.
Skyum-Nielsen, Niels Holger, professor, Köpenhamn, f. 17/10 21, 72.
Stoklund, Bjarne, professor, Köpenhamn, f. 17/1 28, 72.
Sørensen, John Kousgård, professor, Köpenhamn, f. 6/12 25, 72.
Wilson, David Mackenzie, professor, London, f. 30/10 30, 72.
Wrede, Johan Otto Wilhelm, professor, Helsingfors, f. 18/10 35, 72.
Foot, Peter Godfrey, professor, London, f. 26/5 24, 73.
Johnsen, Erik, professor, Köpenhamn, f. 16/11 28, 73.
Lidin, Olof Gustav, professor, Köpenhamn, f. 3/2 26, 73.
Sjöblom, Bengt Gunnar Olof, professor, Lund, f. 28/2 33, 73.

Vetenskaps societetens verksamhet 1973

Som *inländska arbetande ledamöter* har invalts förste bibliotekarie, docent Rolf Arvidsson, docent Carl-Axel Gemzell, docent Gillis Kristensson, docent Rolf Lindborg, docent Sten Åke Nilsson och professor Björn Thalberg, samtliga Lund.

Som *utländska arbetande ledamöter* har invalts professor Peter Foote, London, professor Erik Johnsen, Köpenhamn, professor Ole Klindt-Jensen, Århus, professor Olof Lidin, Köpenhamn, och professor Gunnar Sjöblom, Köpenhamn.

Den 13 april hölls ett *sammanträde*, varvid professor Alvar Ellegård, Göteborg, talade om »Grammatiken i språkundervisningen».

Den 29 september hade anordnats en *utfärd*, vars första mål var Sturups flygfält, där deltagarna orienterades om arbetet med dirigering av flygtrafiken och fick en ingående demonstration av det meteorologiska arbetet på flygfältet. På eftermiddagen besöktes Sövdeborg, där godsägare Carl Erik Stjernswärd förevisade slottets konsthistoriska sevärdheter, främst de märkliga stuckarbetena i bottenvåningens stora sal.

Vid högtidssammanträdet den 24 november hade professor Staffan Helmfrid, Stockholm, inbjudits att föreläsa över ämnet »Kulturlandskap och tradition».

Av trycket har under året utgivits *Arsbok* 1973 och i skriftserien nr 66 och 67, Gösta Svenaeus, *Edvard Munch. Im männlichen Gehirn*, del I, text, och del II, bilder, samt nr 68, Fredrik Lagerroth, *Sverige och Eidsvollsförfattningen*.

Ur *Olga och Thorild Dahlgrens fond* har en belöning på 2.000 kronor tilldelats docent Lennart Lundquist för hans arbete *Means and Goals of Political Decentralization*.

Resestipendier har på våren tilldelats professor Nils-Arvid Bringéus 250 kr., docent Sven Bäckman 550 kr., fil. dr Karl Gustav Ek 550 kr., fil. dr Lars Rydbeck 550 kr., professor Jan Svartvik 250 kr., docent Carl Gustaf Undhagen 550 kr. och docent Arne Zettersten 550 kr. Under hösten har resestipendier tilldelats professor Pär Görän Gierow 1.030 kr., universitetslektor Lars-Arne Norborg 240 kr., docent Sven Anders Söderpalm 784 kr., docent Sven Tägil 450 kr.

Ur *anslaget för smärre och tillfälliga bidrag* har på våren utdelats till professor Nils-Arvid Bringéus 470 kr., docent Bernt Olsson 275 kr.,

Vetenskapssocieteten i Lund

fil. dr Paavo Roos 208 kr. och docent Peter Schalk 550 kr. På hösten har bidrag utdelats till docent Carl-Axel Gemzell 472 kr., docent Sven Sandström 360 kr. och universitetslektor Märta Strömberg 670 kr.

Lund den 24 november 1973.

Louise Vinge

Sammandrag av Vetenskaps societetens i Lund räkenskaper år 1973

Balanskonto den 1 januari 1973

Tillgångar		Skulder	
Obligationer	356.500: —	Grundfond	389.000: —
Förlagsbevis	30.000: —	Dispositionsfond	67.963: 01
Aktier	98.400: —	Resestipendiefond	23.220: —
Bank	326.164: —	»Skånsk senmedeltid och renässans»	213.532: —
Postgiro	4.818: 81	Olga och Thorild Dahlgrens fond	27.556: —
Revers	100.000: —	AB C. W. K. Gleerups fond	12.833: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallen- bergs fond	5.000: —
		Harry Karlssons fond	10.225: —
		50-årsfonden	53.298: —
		Tegnérfonden	103.255: 80
	Kronor 915.882: 81		Kronor 915.882: 81

Vinst- och Förlustkonto år 1973

Inkomster		Utgifter	
Ränta å obligationer	16.076: 25	Avskrivning å aktier	54: 10
Räntor å förlagsbevis	1.675: —	Föreläsare	1.382: —
Utdelning å aktier	9.802: —	Forskningsbidrag och belöningar	4.956: 80
Ränta å revers	7.500: —	Sekreteraren	2.000: —
Ränta i bank	15.524: 55	Resestipendier	2.872: —
Årsavgifter	3.000: —	Anslag ur:	
Årsböckerna:		Dahlgrenska fonden	2.000: —
Tryckningsbidrag	12.000: —	Tegnérfonden	500: —
Försäljning	1.356: 62	Tegnérpriset	6.000: —
Återbetald mervärde- skatt	1.743: —	Årsböckerna:	
Skriftserien:		Tryckningskostnader m.m.	16.003: 10
Försäljning	6.513: 05	Skriftserien:	
»Skånsk senmedeltid och renässans»:		Tryckningskostnader m.m.	46.459: 10
Anslag	6.160: —	»Skånsk senmedeltid och renässans»:	
Försäljning	1.205: 38	Forskningsbidrag	4.000: —
Fondminskningar	14.108: 81	Kostnader	2.510: 38
		Övriga utgifter	7.927: 18
	Kronor 96.664: 66		Kronor 96.664: 66

Specifikation av obligationer, förlagsbevis och aktier den 31 december 1973

	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3,0	01.02.1937	2.000	1.500
Svenska Staten	3,5	15.12.1941	10.000	10.000
Svenska Staten (3.försvarslånet)	3,5	15.08.1942	10.000	10.000
Svenska Staten	3,5	15.03.1943	10.000	10.000
Svenska Staten	3,5	15.04.1943	20.000	20.000
Svenska Staten	3,5	01.11.1943	25.000	25.000
Svenska Staten	3,5	15.12.1944	10.000	10.000
Svenska Staten	4,5	09.05.1955	5.000	5.000
Svenska Staten	4,75	10.12.1956	5.000	5.000
Svenska Staten	5,0	05.10.1959	5.000	5.000
Svenska Staten	7,25	03.09.1969	20.000	20.000
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3,0	01.06.1937	5.000	4.000
Konungariket Sveriges Stadshypoteks- kassa	3,0	01.11.1934	5.000	4.000
Konungariket Sveriges Stadshypoteks- kassa	3,0	15.11.1937	45.000	45.000
Konungariket Sveriges Stadshypoteks- kassa	3,0	01.12.1939	10.000	10.000
Konungariket Sveriges Stadshypoteks- kassa	3,5	15.01.1944	10.000	10.000
Konungariket Sveriges Stadshypoteks- kassa	3,0	15.04.1945	15.000	15.000
Konungariket Sveriges Stadshypoteks- kassa	3,0	15.04.1946	2.000	2.000
Konungariket Sveriges Stadshypoteks- kassa	5,5	10.04.1960	5.000	5.000
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.01.1960	5.000	5.000
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.10.1960	5.000	5.000
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.07.1961	5.000	5.000
Stockholms Intecknings Garanti AB	3,0	01.12.1934	5.000	5.000
Stockholms Stad	3,0	15.03.1945	10.000	10.000
Stockholms Stad	3,0	31.10.1946	10.000	10.000
Stockholms Stad	5,5	18.12.1963	10.000	10.000
Göteborgs Stad	6,0	20.02.1962	5.000	5.000
Sandvikens Jernverks AB	6,0	02.11.1960	5.000	5.000
Örebro Elektriska AB	6,0	28.12.1960	5.000	5.000
Sydsvenska Kraft AB	6,0	05.06.1961	5.000	5.000
Korsnäs AB	6,0	10.11.1961	5.000	5.000
Munksjö AB	6,0	06.12.1961	5.000	5.000
Knutsbro Kraft AB	6,0	12.02.1962	5.000	5.000
Uddeholms AB	6,0	01.03.1962	5.000	5.000
Edsele Kraft AB	5,5	15.01.1964	5.000	5.000
Sångkällforsen AB	5,5	07.01.1964	5.000	5.000
Sparbankernas Intecknings AB	7,5	15.01.1971	10.000	10.000
Munksjö AB	7,25	25.10.1972	25.000	25.000

Kronor 351.500: —

Vetenskaps societeten i Lund

Förlagsbevis

Svenska Handelsbanken	5,5	20.05.1959	5.000	5.000
Skånska Banken	5,25	20.02.1963	5.000	5.000
Skandinaviska Banken	5,75	10.10.1963	5.000	5.000
Kockums Mek. Verkstads AB	5,5	15.02.1963	5.000	5.000
AB Iföverken	5,5	10.04.1963	5.000	5.000
Sångkällforsen AB	6,0	07.01.1964	5.000	5.000
			Kronor	30.000

Aktier

85 st. AB Bofors		8.500	10.000
125 st. Bolidens Gruv AB, ser. A		12.500	12.000
75 st. Höganäs AB, stam, varav 12 st. genom fondemission		7.500	7.000
140 st. Skånska Banken		7.000	8.000
150 st. Industri AB Euroc		15.000	15.900
38 st. AB Skånska Cementgjuteriet, ser. B, varav 10 st. gm fondemission		1.900	3.500
175 st. Svenska Handelsbanken, stam		17.500	25.000
250 st. AB Cardo		25.000	17.000
		Kronor	98.400

Revisionsberättelse

Undertecknade, utsedda att granska Vetenskaps societetens räkenskaper för år 1973, ha fullgjort vårt uppdrag och funnit räkenskaperna i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer.

Vi tillstyrka full ansvarsfrihet för skattmästaren och styrelsen för den tid revisionen omfattar.

Lund i mars månad 1974

Olof Nordström

Sven Ekbo

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av Mr Olaus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. 25; -. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguae septentrionalis antiquae et modernae, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Akerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Akerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
- 25: 1 *Jesper Swedbergs* Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948.
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Abomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.

Vetenskaps societeten i Lund

38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostors medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finderup. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförrädsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar T. Westin*. Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596, 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs Jerusalem, Revolutionär sektarism mot färdnerärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary secterianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önnersfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar). 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971
65. *Jan Mogren*. Tegners översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband) 1973.
67. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband) 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*, Sverige och Eidsvollsförfattningen, 1973.
69. *Bernt Olsson*, Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*, Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekost och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658-1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Pris häft. 35 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
6. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971

Årsbok 1920-1973

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920-1945, årsbok 1970 för 1946-1969.

Ur innehållet

Artiklar

Staffan Helmfrid: Kulturlandskap och tradition

Bengt Hägglund: Traditionsforskningen och den historiska metoden

Ulf Sjödell: Olika sätt att förklara. Några tankar med anledning av en aktuell diskussion

Nils-Arvid Bringéus: Bouppteckningar som etnologisk källa

Ingar Bratt: Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703. Utdrag ur större konsistoriets protokoll från våren och sommaren 1703 med inledning och kommentarer.

Minnesord

John Svensson av Sven Ekbo

Bror Olsson av Christian Callmer

Ivar Harrie av Gerhard Bendz

Anna Trolle-Bonde av Anne-Marie Palmstierna

